

שער חיצוני

- לוגו -

המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי אוניברסיטת בן גוריון בנגב

**פילנתרופיה בישראל, 2006
דפוסי התנדבות ותרומה של הציבור**

חגי כץ, אסתר לוינסון, בנימין גדרון

באר שבע
אוקטובר 2007

שער פנימי

- לוגו -

אוניברסיטת בן גוריון בנגב
המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי

פילנתרופיה בישראל, 2006
דפוסי התנדבות ותרומה של הציבור

חגי כץ, אסתר לוינסון, בנימין גדרון

באר שבע
אוקטובר 2007

הקדמה

סוגיית הפילנתרופיה של הציבור בישראל (תרומה והתנדבות) עלתה השנה במלוא עוזה על סדר היום הציבורי בעקבות מלחמת לבנון השנייה והסיוע הרב שהעניקו ארגונים וולונטריים, מתנדבים בודדים ותורמים מכל הסוגים לאוכלוסייה האזרחית בצפון הארץ. אבל סוגיית הפילנתרופיה ומקומה בחברה עולה בישראל על סדר היום הציבורי לא רק בהקשר של תקופות חירום. יש לא מעט קולות הגורסים שאין מקום לעודד פילנתרופיה בישראל כי כך נמשך וניתן למדינה "ערוץ מילוט" מאחריותה לדאוג לאוכלוסייה, במיוחד האוכלוסייה החלשה. במסורת הישראלית (בשונה מהמסורת היהודית) סיוע פרטי לזולת (צדקה) נתפס כדפוס התנהגות גלותי, שבארץ אין לו מקום, וההקשר להתנדבות היה במקרים רבים התנדבות לכוחות הביטחון. למרות כל זאת כפי שמוכיח המחקר, יש בארץ דפוס פילנתרופיה מושרשים בהיקפים מרשימים, וכיום, כך נראה, קשה לתאר את החברה בישראל בלעדית. מעקב אחרי דפוסים אלה מהווה פריזמה נוספת למעקב אחרי החברה הישראלית.

לדוח המחקר המוגש לקורא הישראלי בדבר דפוס התרומה וההתנדבות של הציבור (היהודי) בארץ יש חשיבות לא רק בהקשר לממצאים שהוא מציג וניתוח משמעותם. החשיבות היא בבשורה המקופלת בפרויקט זה - שמעתה ייערך מעקב שוטף אחרי דפוסים אלה אחת לשנתיים, כמקובל במתקנות שבמדינות. מסגרת כזאת למחקר תאפשר לחוקרים, לקובעי המדיניות ולציבור הרחב בארץ להתחקות אחרי מגמות ולבדוק תהליכים הקשורים בפעילות פילנתרופית בארץ והקשר שלהם לכוחות אחרים בחברה ובמשק. מערך מחקר כזה יאפשר לנו גם לערוך טוב יותר השוואות עם ארצות אחרות ולבדוק אם לדפוס מדיניות מסוימים המשפיעים על הפילנתרופיה בקנדה למשל, יש השפעה דומה אצלנו. בהקשר המתודולוגי, עם הזמן ננסה ליצור ממשקים עם מחקרים דומים בארצות אחרות ונכלול במחקר גם את האוכלוסייה הערבית בישראל, שלצערנו אינה כלולה במחקר הנוכחי, מסיבות המפורטות בגוף הדו"ח.

את האפשרות להתייחס לנושא החשוב של דפוס הפילנתרופיה בישראל לאורך זמן מאפשר לנו מענק נדיב מאת קרן סמואל סבה, וזוהי הזדמנות להודות להנהלת הקרן מקרב לב על החלטת התמיכה שלה בפרויקט זה.

פרופ' בני גדרון

מנהל המרכז

באר-שבע, נובמבר, 2007

עיקר הממצאים

המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי ערך בסוף דצמבר 2006 סקר טלפוני של דפוסי ההתנהגות הפילנתרופית (תרומות והתנדבות) של הציבור היהודי בישראל. בסקר נדגמו באופן אקראי 1,000 משקי בית יהודיים. המרואיינים נשאלו אודות פעילותם הפילנתרופית במהלך שנת 2006. רואיינו אנשים מגיל 18 ומעלה מקרית שמונה ועד אילת (טעות הדגימה: $\pm 3.5\%$). להלן הממצאים הבולטים מן הסקר.

שיעורי הפילנתרופיה

- 44% מכלל האוכלוסייה היהודית הבוגרת עוסקת בהתנדבות, 19% מהמשיבים תורמים מזמנם במסגרת פורמלית (במסגרת ארגונים) וכ-33% מתנדבים בערוץ הבלתי פורמלי (ישירות עם פרטים ומשפחות). 7% מהמתנדבים עושים זאת במסגרת פורמלית ובלתי פורמלית גם יחד.
- 83% מהאוכלוסייה היהודית הבוגרת תורמים, 72% מהמשיבים תורמים בערוץ הפורמלי ו-42% תורמים בערוץ הבלתי פורמלי, ו-30% מהאוכלוסייה פעילים בשני הערוצים גם יחד.

יעדי הפילנתרופיה

- מרבית הארגונים שנמנו על ידי המתנדבים והתורמים בסקר פועלים בתחומי מדינת הרוחה הקלאסיים: כמחצית מהארגונים שהוזכרו על-ידי התורמים והמתנדבים בסקר פועלים בתחום הרוחה וכשליש פועלים בתחום הבריאות.

היקף הפעילות הפילנתרופית

- המתנדבים במסגרות פורמליות מקדישים בממוצע 21.6 שעות בחודש לעבודה בארגונים. רק מחצית מהמתנדבים מקדישים לפחות 4 שעות בשבוע לעבודה ללא תמורה בארגונים. בערוץ הלא פורמלי הקדישו המתנדבים 14.8 שעות בממוצע. פחות מ-5% מהמתנדבים במסגרות בלתי פורמליות הקדישו להתנדבותם יותר מ-22 שעות בחודש.
- התרומה הממוצעת לארגונים עמדה על 750 ₪ למשק בית בשנה. מחצית ממשקי הבית העניקו לארגונים בסך הכל פחות מ-350 ₪ בשנה. בישראל יש בעיקר תורמים ומתנדבים בהיקפים קטנים, פחות מכך תורמים ומתנדבים בהיקפים קטנים, ומעט מאוד תורמים ומתנדבים בהיקפים בינוניים.

המניעים להתנהגות פילנתרופית

- רוב המתנדבים פועלים ממניעים חברתיים: רוב המתנדבים לארגונים עושים זאת משום שהם מאמינים שהעזרה לזולת חשובה או שהם רואים בהתנדבות דרך למעורבות חברתית.

- התרומות נובעות לרוב ממניעים אישיים יותר הקשורים לתחושת חובה מוסרית או מצווה דתית. חלק ניכר מהתורמים מעניקים את כספם ורכושם פשוט כי פונים אליהם בבקשה לתרום.

התמדה בפילנתרופיה

- התורמים והמתנדבים נוטים להיות נאמנים לנהנים מתרומתם, יהיו אלה ארגונים או פרטים ומשפחות. המתנדבים בארגונים מתמידים 5.5 שנים בממוצע באותו ארגון, ואחדים פעילים באותו ארגון כבר 25 שנים. משך ההתנדבות הממוצע במסגרת בלתי פורמלית עם אדם או משפחה ספציפיים הוא 6.2 שנים.
- כמחצית האנשים תורמים כבר למעלה מחמש שנים לאותו ארגון והתורמים בערוץ הלא פורמלי מסייעים לאותם אנשים ומשפחות כבר 6.9 שנים בממוצע.

מאפיינים דמוגרפיים של הפילנתרופ היהודי

- ככל שהקבוצה דתית יותר, יהיו בה יותר פילנתרופים – תורמים ומתנדבים. הקשר בין דתיות ופילנתרופיה הוא מורכב ומערב השפעות של משתנים נוספים הקשורים לדתיות – הכנסה, מספר ילדים, רמת הכנסה.
- הפילנתרופיה מאפיינת באופן בולט את גילאי הביניים. שיעור התורמים גבוה יותר בקרב גילאי 40-25, ושיעור ההתנדבות מגיע לשיאו בקבוצת הגיל 49-40.
- אנשים נשואים נוטים לתרום יותר מאשר אנשים לא נשואים, אך הסיבה לשיעור הנמוך של התורמים בקבוצת הלא נשואים נעוצה ברמת ההכנסה ולא במצב המשפחתי.
- הורים לילדים קטינים נוטים להתנדב ולתרום יותר מאשר אנשים ללא ילדים עד גיל 18. כתוצאה מן הקשר ההדוק בין מספר הילדים, רמת הדתיות ופילנתרופיה מחד, והקשר בין גיל המשיב ונוכחות וילדים קטינים במשק הבית שלו.
- ככל שהקבוצה בעלת הכנסה גבוהה יותר, נמצא בה יותר תורמים.
- ישראלים בני הדור השני וילידי ארצות אירופה אמריקה נוטים לתרום ולהתנדב יותר מכל קבוצת מוצא אחרת.

הערך הכולל של הפילנתרופיה היהודית בישראל, 2006

- היקף ההתנדבות הכולל בשנת 2006 היה מעט יותר מ-400 מיליון שעות התנדבות, כחצי מכתך במסגרת ארגונים פורמאליים. משמע, ההתנדבות מגיעה להיקף שהוא שווה ערך למעט פחות מ-90 אלף משרות מלאות בארגונים, וכ-100 אלף משרות מלאות בהתנדבות הבלתי פורמלית. בחישוב של ערך ההתנדבות לפי שכר מינימום נאמד ערכה הכספי של ההתנדבות בישראל בשנת 2006 בכ-7.5 מיליארד ₪.
- הערך הכספי של תרומות של משקי בית בישראל לארגונים בשנת 2006 היה 917 מיליון ₪, וערכן הכולל של התרומות הבלתי פורמליות בכסף ובשווה כסף בשנת 2006 היה 890 מיליון ₪.

- הערך הכולל של הפילנתרופיה של הציבור הישראלי – תרומות והתנדבות, במסגרות פורמליות ובלתי פורמליות - בשנת 2006, נאמד בכ-9.8 מיליארד ₪, סכום שהוא שווה ערך ל-1.58% מהתוצר המקומי הגולמי באותה שנה.

שינויים בפילנתרופיה, 1997-2006

- בהשוואה לשנת 1997 יש היום באוכלוסייה היהודית יותר מתנדבים בסך הכל, וגם היקפי ההתנדבות גדולים יותר בממוצע.
- שיעור התורמים הכולל נשאר יציב, אך נמצא גידול בשיעור התורמים במסגרת פורמלית וקיטון בשיעור התורמים במסגרת בלתי פורמלית, שמרמז על מעבר מתרומות בלתי פורמליות לתרומות פורמליות בציבור היהודי בישראל. בהשוואה לשנת 1997 פחות מהתורמים נותנים תרומות גדולות.

תוכן העניינים

9	אודות המחקר	1
9	מבנה הדו"ח	1.1
11	מבוא	2
	פילנתרופיה, תרומה והתנדבות – הבהרת	2.1
11		המושגים
13	תרומה והתנדבות בחברה הישראלית	2.2
13	פילנתרופיה בהיסטוריה הישראלית	2.2.1
14	יחס הממסד בישראל לתרומה והתנדבות	2.2.2
17	תרומה והתנדבות בציבוריות בישראל	2.2.3
18	תרומה והתנדבות – מדוע לחקור?	2.2.4
19	מתודולוגיה	2.3
22	מתנדבים והתנדבות	3
22	ההתנדבות	3.1
23	ההתנדבות הפורמלית	3.1.1
26	ההתנדבות הלא פורמלית	3.1.2
29	נשירה וסיבות להפסקת ההתנדבות	3.1.3
29	הגיאוגרפיה של ההתנדבות	3.1.4
31	פרופיל המתנדבים	3.2
31	מגדר	3.2.1
32	קבוצת גיל	3.2.2
32	מוצא	3.2.3
33	קשר לדת	3.2.4
34	רמת הכנסה	3.2.5
35	מצב משפחתי וילדים במשפחה	3.2.6
37	הנמנעים מהתנדבות	3.2.7
39	מתנדבים והתנדבות ב- 1997 וב-2006	3.3
42	תורמים ותרומות	4
42	ערוצי תרומה	4.1
43	התרומה הפורמלית	4.1.1
49	התרומה הלא פורמלית	4.1.2
53	שינוי בהיקף התרומה	4.1.3
55	הגיאוגרפיה של התרומות	4.1.4
57	פרופיל התורמים	4.2
57	קבוצת גיל	4.2.1
57	מגדר	4.2.2
58	מצב משפחתי ילדים במשק הבית	4.2.3
59	קשר לדת	4.2.4
60	רמת הכנסה	4.2.5
61	מוצא	4.2.6
61	פרופיל התורמים ה"גדולים" לארגונים	4.2.7
63	תורמים ותרומות 1997 - 2006	4.3
66	ערכה הכלכלי של הפילנתרופיה בישראל	5
67	ערכה הכלכלי של ההתנדבות	5.1
68	ערכן הכולל של התרומות	5.2

70	דיון	6
מאפיינים דמוגרפיים של הפילנתרופיה		6.1
70	היהודית בישראל	
72	הישראלים החדשים	6.2
74	מגדר והתנדבות	6.3
76	פילנתרופיה, דת והכנסה	6.4
78	השוואה בין 1997 ל - 2006	6.5
80	סיכום	6.6
81	מקורות	

1 אודות המחקר

בשנת 1999 פרסם המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי דו"ח מסקר מקיף שבחן את דפוסי התרומה וההתנדבות של הציבור בישראל. לאחרונה פרסמנו גם ממצאים ממחקר אודות דפוסי התרומה וההתנדבות של הציבור הערבי בישראל. כחלק מתכנית העבודה הרב-שנתית של המרכז, החלטנו לבצע מדי שנתיים מחקר סדיר אודות דפוסי הפילנתרופיה בישראל. בכל פעם יכלול המחקר סקר של דפוסי התרומה וההתנדבות בקרב האוכלוסייה היהודית הבוגרת, ומעת לעת יתווספו לכך אלמנטים נוספים כפילנתרופיה בקבוצות אוכלוסייה שונות, תרומות של תורמים גדולים, תרומות במקומות העבודה, מאפיינים של תורמים ועוד.

סקרים שונים אודות תרומה ו/או התנדבות מתקיימים לפרקים בישראל. מכון דחף בשיתוף עם המועצה הלאומית להתנדבות קיים סדרה של סקרים בנושאי התנדבות, והסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בוחן מעת לעת גם את פעילות ההתנדבות בישראל. סקרים אלו, על אף חשיבותם, אינם סקרים מקיפים, והם מותירים שאלות שונות אודות דפוסי ההתנהגות הפילנתרופית של הציבור בישראל ללא מענה. הסקר שמוצג בחיבור זה הוא הסקר המקיף ביותר בישראל אודות סוגיה חשובה זו. הוא מקיף סוגיות כגון דפוסי התנדבות ותרומה, יעדיהן, המניעים של התורמים והמתנדבים, הבחנה בין פילנתרופיה במסגרות פורמליות ומסגרות בלתי פורמליות, חסמים לתרומה והתנדבות ועוד. הסקר שומר על המשכיות בניסוח השאלון, בתיקונים המתחייבים, עם הסקר שקיים המרכז בשנת 1997, על מנת שניתן יהיה לזהות, ולו באופן בסיסי, מגמות בפילנתרופיה בישראל. יותר מכך, סקר זה עתיד להיות מבוצע באופן סדיר, אחת לשנתיים, על מנת ליצור סדרה המשכית של נתונים על תופעה חשובה זו.

זהו המקום להביע את תודתנו לאנשים וגופים שהשתתפו בביצוע המחקר. ראשית לחברי וועדת ההיגוי של הפרויקט שהשתתפה בפיתוח כלי המחקר ובהחלטות עקרוניות ומתודולוגיות שונות באשר לביצוע הסקר: פרופ' בני גדרון, דר' אלון לזר וגב' עירית תמיר. את הסקר ביצע מכון סמית חנוך ורפי מחקרי שוק וסקרי דעת קהל. ולבסוף, אנו מבקשים להודות קרן סמואל סבה, לונדון, שנתנה בנדיבותה את המימון למחקר.

1.1 מבנה הדו"ח

בדו"ח המחקר שלפניכם חמישה חלקים. חלק המבוא (פרק 2) מציג את נושא התרומה וההתנדבות בכלל ובישראל בפרט, מבהיר את המושגים שמשמשים במחקר ודן במתודולוגיה ששימשה בסקר. לאחר מכן ישנם שני פרקים המציגים את ממצאי המחקר המפורטים, ומתייחסים האחד להתנדבות (פרק 3) והשני לתרומות (פרק 4). בכל אחד משני פרקים אלו ישנו ניתוח הן של מאפייני פעולת ההתנדבות והתרומה (היקף, יוזמה, ועוד), והן של מאפייני המתנדבים והתורמים (מאפייניהם

הדמוגרפיים, מניעים ועוד). בפרק 5 מוצגים אומדנים כוללים של היקפי התרומה וההתנדבות בישראל לשנת 2006 על בסיס ממצאי הסקר ושל ערכם הכלכלי. בפרק האחרון, הוא פרק הדיון, אנו מסכמים את פרופיל הפילנתרופיה היהודית בישראל של שנת 2006. לצד זה בחרנו להתעמק בכמה סוגיות בולטות שעולות מהסקר, ביניהן הקשר המורכב בין דת, הכנסה ופילנתרופיה, הקשר בין מגדר והתנדבות, הפילנתרופיה בקרב הישראלים החדשים, יוצאי חבר העמים, ועוד.

2.1 פילנתרופיה, תרומה והתנדבות – הבהרת המושגים

הפילנתרופיה (ביוונית: אהבת אדם) מוגדרת במילון כדאגה לרווחתם וקידומם של בני האדם, שבדרך כלל מתבטאת בתרומות כספיות, תרומות של רכוש, תמיכה בארגוני חינוך ובתי חולים, ובהפגנת נדיבות למטרות אחרות לתועלת החברה (תרגום חופשי מתוך המילון המלא של ראנדום האוס, Random House Unabridged Dictionary, 2006). בדומה לכך, לפי פול שרביש (Schervish, 1998) המושג פילנתרופיה הוא מושג רחב שמקיף הן פעולות של תרומה והן פעולות של והתנדבות. פעולות אלו הן ביטויים של יחסי נתינה וחליפין, שמקורם במימוש של מצוות דתיות המכוונות את המאמין לסייע לזולתו, כמו גם בנטייה הטבעית של האדם להביע דאגה לאחר ולבטא את האלטרואיזם שבו. לפי פראנק לוונברג, שכתב אודות צדקה ביהדות (Lowenberg, 2001), הפילנתרופיה היא כל סיוע מצד יחידים במטרה להיטיב את מצבה של החברה כמכלול. הוא מבחין בין פילנתרופיה ובין צדקה, שלתפישתו היא תופעה צרה יותר, שביטוייה הוא מתן סיוע לאלו בחברה שלא שפר עליהם גורלם – לעניים או לחברי קבוצות מיעוט.

אפשר אפוא להגדיר התנהגות כפילנתרופיה הן מצד הפעולה – מתן בלא ציפייה לתמורה, הן מצד המניע – התנהגות שמונעת מדחפים אלטרואיסטיים ודאגה לזולת, והן מצד המטרה שעומדת מאחוריה – שיפור החברה. אולם התפישה כי מאחורי התנהגות פילנתרופית עומדים מניעים אלטרואיסטיים טהורים זכתה לביקורת רבה. גארט הארדין (Hardin, 1982) טען כי אלטרואיזם טהור, כזה שבו אין כלל ציפייה לתועלת מצד הנותן, אינו סביר, משום שהעדפת טובת הזולת על-פני טובתו היא התנהגות בלתי-רציונאלית שאף מנוגדת להגיון האבולוציוני של חברות אנושיות. לטענתו, אלטרואיזם יהיה תמיד מפלה, ויכוון כך שייטיב לא רק עם המקבל, אלא גם עם הנותן, משפחתו, קהילתו, מדינתו וכיו"ב. קארן רייט (Wright, 2001) מבחינה בין נדיבות ואלטרואיזם. הנדיבות עומדת מאחורי התנהגות פילנתרופית שמונעת במידה רבה מאינטרס עצמי שיכול להיות מושג ישירות דרך הטבות מס או הסטאטוס החברתי שכרוך בפעולת הנתינה, כמו-גם באופן עקיף באמצעות השגת מטרות חברתיות שהנותן מעוניין בהן כזכויות אזרח, איכות סביבה ועוד. מאחורי הנתינה עומד אפוא המושג "אינטרס עצמי נאור" שמשקף תפישה לפיה ישנה חפיפה בין האינטרסים של האדם והחברה, ובהתאם לכך תהיה הנתינה בעלת אופי מתוכנן ותכליתי, ותכוון לעתים קרובות לגופים שבהם הנותן משתתף או השתתף באופן ישיר, ככנסיות או אוניברסיטאות. האלטרואיזם, לעומת זאת, טוענת רייט, מצביע על חוסר אנוכיות גמור, אף על הקרבה עצמית. נתינה ממניעים אלטרואיסטים תהיה אפוא למטרות שבהן יש מעט תועלת, ישירה או עקיפה, לתורם.

ג'ון שניידר (Schneider, 1996) מבחין בין שלושה דפוסים שונים של פילנתרופיה. בדפוס הראשון, אותו הוא מכנה פילנתרופיה אינדיווידואלית, המוטיבציה להתנהגות הפילנתרופית היא כפולה, ואין בה הבחנה מהותית בין הנותן והמקבל. סיוע לאדם אחר הוא גם סיוע לעצמי, וממילא הנותן הוא גם בגדר המקבל. אמנם אין תמורה חומרית בעד ההתנהגות הפילנתרופית, אך יכולות להיות תמורות אחרות: להתנהגות הפילנתרופית יכולה להיות השפעה חיובית על זהותו העצמית והחברתית של הנותן, היא מסייעת לו לפתח את הרשת החברתית שלו, היא מפחיתה את תחושת הבדידות שלו, ועוד. למעשה, באמצעות העשייה הפילנתרופית הפרט מממש את ערכי האינדיווידואליזם שהם מרכזיים כל כך בחברות המערביות. בדפוס השני שמונה שניידר, פילנתרופיה מוסרית/קהילתית, מי שעומדת במוקד ההתנהגות הפילנתרופית היא הקהילה, והיחיד פועל ככלי שרת שלה. היחיד נתבע לבטא את מחויבותו לקהילה באמצעות מסירת משאבים שנמצאים ברשותו לקהילה. מטרת ההתנהגות הפילנתרופית היא, אם כך, הפחתת חוסר השוויון החברתי-כלכלי והפוליטי בקהילה, ולהגביר את הלכידות החברתית, תוך העצמת טובת הכלל. הפילנתרופיה המסורתית, כפי שהיא מוכרת במושג היומיומי של צדקה, היא הדפוס השלישי ששניידר מונה. הפילנתרופיה המסורתית לפי שניידר מאופיינת בניסיון לשמר את המבנה החברתי הקיים בחברות היררכיות, שיש בהן מדרג ברור בין הפילנתרופים ובין המסתייעים בנדיבות ליבם. בדפוס זה לובשת הפילנתרופיה אופי אליטיסטי ופטרנליסטי.

כשם שישנם חילוקי דעות באשר למהותה של הפילנתרופיה, ובאשר למניעים שעומדים מאחוריה, כך גם ישנן מחלוקות באשר להגדרתם של שני ביטוייה המרכזיים של הפילנתרופיה – תרומות והתנדבות. במחקר שנערך באירופה (CEV and AVSO, 2007) נבחן מגוון ההגדרות המקומיות להתנדבות ב-24 מדינות אירופיות. המחקר מצא כי להגדרות השונות ישנם מרכיבים משותפים, אך יחד עם זאת הן מגוונות מאד. בכל ההגדרות נמצאו שלושה מאפיינים משותפים. הראשון הוא שהתנדבות היא *התנהגות המאופיינת בבחירה חופשית*, והיא נעשית מבחירה חופשית וללא כפייה. המאפיין השני של התנדבות הוא שהיא נעשית *ללא שכר*. לכל היותר יכול המתנדב לקבל תמורה סמלית או החזר הוצאות. המאפיין השלישי הוא שההתנדבות היא *פעילות שמטרתה הוא להיטיב עם אדם או עם דבר* – על מנת שתתפש כהתנדבות הפעילות חייבת להיות מיטיבה ולהיעשות עבור הזולת, יהיה זה אדם, קבוצה, קהילה או קידום מטרה כלשהי.

עם זאת, אין הסכמה באשר למי הם יעדי הסיוע שעבודה ללא תמורה למענם תיחשב התנדבות. בחלק ניכר מההגדרות התנדבות במסגרת החברתית הקרובה לפרט אינה נחשבת התנדבות. ברובן סיוע לטובת קרובי משפחה אינו נחשב התנדבות, ובחלק מן המקרים הסייג הזה מורחב לחברים, מכרים ואף למקום העבודה או הלימודים. בנוסף ישנן ארצות שבהן רק עבודה ללא שכר בארגונים ללא כוונות רווח נחשבת התנדבות, אך פעילות דומה בארגון ממשלתי או עירוני לא נכללת בהגדרת ההתנדבות. גם שאלת הבחירה החופשית מעוררת שאלות – מה באשר להתנדבות שנעשית במסגרת בית הספר, כחלק מחובות הלימודים כדוגמת "מחויבות אישית" בישראל? הרי זו אינה בחירה חופשית במלוא מובן המילה.

ישנם חילוקי דעות גם באשר למה מהווה תגמול, שקבלתו מוציאה את הפעילות מגדר התנדבות. אף כי מוסכם שמתן תמורה כספית אינו חלק מהגדרת ההתנדבות, ישנה אי הסכמה האם מלגה נחשבת לתגמול כזה, או אף אם מתן שירות במחיר מופחת יכול להיחשב להתנדבות (Carson 1999). אפילו קבלת תגמול לא חומרי כפיתוח קריירה נתפשת לעתים כנסיבה שאינה הולמת את הגדרת ההתנדבות. מוקד נוסף למחלוקת הוא האם נתינה במסגרת לא פורמלית נחשבת להתנדבות. במחקרים אחדים רק עבודה ללא תשלום במסגרת ארגונים נחשבת להתנדבות, בעוד ברוב האחרים גם התנדבות ספונטנית עבור פרטים או משפחות נכללת בהגדרת ההתנדבות. גם משך הזמן הוא משתנה שנוי במחלוקת בהקשר של התנדבות. בלא מעט מן ההגדרות נכללת רק התנדבות שאינה אקראית או חולפת, אלא שהיא מתמשכת ומתוכננת. בהגדרות אחרות גם פעולות ספונטניות ומזדמנות נכללות.

דילמות אלו רלוונטיות גם לגבי תרומות. האם תרומה שכרוכה בתועלת עקיפה היא אכן תרומה פילנתרופית או למעשה קניית שירות? מצד שני, האם קניית שירות במחיר גבוה מערכו, כמו למשל השתתפות בארוחת גאלה למען מטרה כלשהי, יכולה להחשב כתרומה? ומה בנוגע לדמי חבר בארגונים? יש הסכמה בדרך כלל שבמקרה שהחברות בארגון מעניקה לחבר תועלות ישירות, כמו למשל כתב עת או כניסה חופשית לפעילויות, הרי זו קניית שירותים לכל דבר. אך לא לגמרי ברור מה דינם של דמי חבר שלא מלווים בקבלת שירותים כלשהם, והם מהווים הצהרת הזדהות עם הארגון ותו לא. וכך גם באשר ליעדי התרומה – האם העברת עזבון לידי המדינה יכול להחשב כתרומה פילנתרופית? ומה בדבר סיוע לקרובי משפחה?

2.2 תרומה והתנדבות בחברה הישראלית

הבנתן של תופעות כתרומה והתנדבות אינה יכולה להיות שלמה ללא התחשבות בהקשר התרבותי והמשפטי המקומי. עלינו לבחון, אם כך, את הרקע הישראלי של תרומה והתנדבות, בכדי להבין את ממצאי הסקר שלפנינו בתוך ההקשר המקומי.

2.2.1 פילנתרופיה בהיסטוריה הישראלית

הפילנתרופיה היא חלק אינטגרלי מהתרבות והמסורת הדתית בישראל. ביהדות מוזכרים חובות מתן צדקה וגמילות חסדים (גמ"ח) נזכרים בכתובים ובתורה שבעל-פה. גמילות חסדים היא אחד משלושת עמודי התווך של היהדות, כפי שאמר שמעון הצדיק: "על שלושה דברים העולם עומד, על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות החסדים" (אבות א', ב'). נוהגי לקט, שכחה ופאה המוזכרים בחומש נועדו במקורות כסיוע לאביונים: "ובקוצרכם את קציר ארצכם, לא תכלה פאת שדך לקצור" (ויקרא י"ט, ט). גם ההצדקה לשנת השמיטה אינה רק חקלאית, כי אם גם פילנתרופית: "ושש שנים, תזרע את-ארצך; ואספת, את-תבואתה, והשביעית תשמטנה ונטשתה, ואכלו אביוני עמך" (שמות כ"ג, י"א-י"ב).

גם בשתי הדות המונותאיסטיות האחרות מהוה הפילנתרופיה נדבך מרכזי במצוות הדתיות ובדמות המאמין הרצויה. באסלאם – מושג הזכאת (الزكاة) הוא אחד מחמשת "עמודי האסלאם". מצוות הזכאת מחייבת את המוסלמי לתרום מכספו לצדקה עבור צרכי נזקקים כמו אלמנות ויתומים, ועבור צורכי הקהילה המוסלמית. בתחילת ימי האסלאם הזכאת אמנם היתה מס חובה, אך מאוחר יותר ניתן לחברי הקהילה להחליט בעצמם כמה ולמה יתרמו. בנצרות מתן צדקה לעניים הוא חובה מרכזית. חשיבות הצדקה מודגשת בהטפותיו של ישו המופיעות בברית החדשה, והיא קשורה לחמלה שיש לגלות כלפי העניים. לכנסייה הנוצרית מערכת ענפה של מוסדות צדקה: בתי-חולים, מוסדות לטיפול בנכים ומוגבלים, בתי-ספר ובתי תמחוי המסייעים בעיקר לעניי הקהילה. הנזירים והנזירות הם הנושאים בעיקר הנטל של העבודה במוסדות אלה.

למרות ההתנגדות לעולם הגלותי שאפיינה את העלייה הציונית בארץ ישראל של תקופת היישוב, הפילנתרופיה הגיעה ארצה יחד עם העולים. התנועה הציונית הביעה יחס דואלי לפילנתרופיה (Silber and Rozenhek, 2000). מצד אחד התנועה הציונית התנגדה לפילנתרופיה משום שראתה אותה כמנוגדת לרעיון של היהודי החדש וזיהתה אותה עם "החלוקה" שאפיינה את היישוב הישן, אך מצד שני הייתה הפילנתרופיה אחד המנגנונים המרכזיים בפיתוח היישוב ומימונו. התנדבות ותרומה היו מאבני התווך של התנועה הציונית בארץ, כולל התנדבות במוסדות הציוניים וביישובי הספר, ותרומה למוסדות היישוב (ולמשל הקופסא הכחולה של הקרן הקיימת לישראל שהיתה תלויה בכל כיתה בארץ) הייתה ריטואל חברתי מרכזי. תרומות מיהדות הגולה היו אמצעי מימון מרכזי לפיתוח הכלכלי והפיזי של היישוב הציוני והמדינה הצעירה. למעשה התרומה וההתנדבות היו חובה לא רשמית בחברה הציונית על כל זרמיה, עד כי הוגדרה על-ידי משה ליסק כ"וולונטריזם ממושטר" (ליסק, 1988). לדוגמה, צבי צמרת מצטט את זלמן ארן שאמר בישיבת מזכירות מפא"י באשר לשירות החלוצי לישראל כי יש "ליצור אוירה כללית.. של חובת התנדבות..." (צמרת, 1993).

2.2.2 יחס הממסד בישראל לתרומה והתנדבות

העידוד (או שמא הלחץ) של הציבור בישראל לתרום ולהתנדב לבש ביטוי פורמלי יותר במדינה שקמה. מדיניות זו ניכרה בהקמת היחידות להתנדבות ברשויות מקומיות ובמשרדי ממשלה שונים, וכמובן גם בייסודה של מועצה הלאומית להתנדבות. המועצה הוקמה בשנת 1972 על-ידי הממשלה כמסגרת-גג לפעולות התנדבות של יחידים ושל ארגוני מתנדבים, לקידום ההתנדבות בישראל, להכוונה של מתנדבים ושל ארגוני מתנדבים, להדרכת משרדי הממשלה והשלטון המקומי בשילוב מתנדבים, בקיום פורומים לדיון ולחשיבה בנושאי התנדבות ועוד (זולפן, 2004). מקורות המימון של המועצה כיום הם דמי חבר ומתן שירותים בתשלום, אך עד שנת 2001 נתמכה המועצה גם במימון מטעם משרד ראש הממשלה. מעורבותה של המדינה בהתנדבות מוצאת את ביטויה במגוון הקשרים, כמו למשל בתיאום במצבי חירום – מערך משק לשעת חירום כולל הנחיות לתיאום פעולות התנדבות, או

במערכת החינוך, כולל תכנית מחויבות אישית בבתי"ס התיכוניים או מגוון התכניות שדורשות התנדבות בתמורה למלגה כתכנית פר"ח, מלגות קציר והיחידות למעורבות חברתית באוניברסיטאות.

חלק ממשרדי הממשלה משלבים מתנדבים בעבודה שבתחומי אחריותם, בהתאם למטרותיהם ולסדר היום שלהם. משרד הרווחה מגדיר בתקנון העבודה הסוציאלית (משרד הרווחה, 1978) מיהו מתנדב ואת 41 תחומי הפעילות בהם אפשר להתנדב. בכל אזור יש רכוז מתנדבים וכמעט בכל רשות יש רכוז מקומי, כאשר התקנון מגדיר את היחסים בין הרכוז האזורי לבין רכוזי היחידות להתנדבות ברשויות המקומיות. הרכוזים המקומיים אמורים להקצות את המתנדבים לארגונים הוולונטריים, אך התקנון לא מציין קריטריונים להקצאה. גם משרד הבריאות מעודד התנדבות בתחומו ובכל לשכת בריאות, ואף בחלק מהמרכזים הרפואיים הממשלתיים ישנו רכוז מתנדבים. ההתנדבות מוסדרת באמצעות חוזר מנכ"ל (משרד הבריאות, 2003) והיא מגדירה את המתנדבים, ההתנדבות, סדרי קליטה, הדרכה, רישום והערכה. שר הבריאות מעניק פעם בשנה את "מגן השר" למתנדבים מצטיינים. המשרד להגנת הסביבה מכשיר מתנדבים במסגרת תכנית "נאמני ניקיון" ו"נאמני בעלי חיים", והוא מעסיק באופן חיצוני רכוזי מתנדבים במסגרת תכנית "חוף נקי". משרד הביטחון מאפשר לבוגרי תיכון לדחות את השירות הצבאי בשנה אחת לצורך התנדבות ("שנת שירות"). השנה מוקדשת לפעילות חברתית, קהילתית, תנועתית, פעילות באזורי מצוקה ועם נוער עולה. השירות מתבצע במסגרת תנועות נוער, ארגונים ותנועות התיישבות וגרעיני נח"ל.

המדינה גם מחנכת את אזרחיה הצעירים לקחת חלק בפעילות פילנתרופית. משרד החינוך מפרסם הוראות קבועות לגבי שילובם של התלמידים בבתי הספר העל יסודיים בעזרה לעמותות לגיוס תרומות מן הציבור. בין השאר נאמר בהוראה זו: "משרד החינוך התרבות והספורט רואה בפעילות ההתנדבותית למען הזולת ערך חינוכי רב. חינוך הנוער לאזרחות טובה ורגישות לצורכיהם של חולים, נכים, פגועים ונזקקים בחברה הוא אחד מיעדיה של מערכת החינוך. נושא ההתרמות הוא חלק מתכנית חינוכית שמשרד החינוך מנהיג במטרה לחנך את התלמידים ליטול חלק בעשייה למען הציבור ללא תמורה ולפתח מודעות אנושית וחברתית" (משרד החינוך, התרבות והספורט 2003, סעיף 1.2). יתירה מזאת, כל שנה מעניק נשיא המדינה אותות הוקרה לבתי הספר ולחניכי תנועות הנוער שהצטיינו בהתרמות. משרד החינוך עוסק גם בחינוך להתנדבות ולכן כל התלמידים חייבים להשתתף בתכנית "מחויבות אישית" בכיתה י' (משרד החינוך, התרבות והספורט 2000). בתכנית זו על התלמידים לעזור ללא תמורה כספית לאדם או ארגון כלשהו, במשך 60 שעות בשנה. כ-70,000 תלמידים בשנה חווים את ההתנדבות בקהילה.

מערכת המס בישראל מכילה תקנות שמטרתה לעודד תרומות והתנדבות בקרב הציבור. סעיף 46 לפקודת מס הכנסה קובע כי אדם שתורם למעלה מ-380 ₪ בשנה (נכון לשנת המס 2007) לקרנות ולמוסדות ציבוריים יזוכה ב-35% מסך התרומה. אולם לסכום הזיכוי ישנה תקרה – הזיכוי ינתן על תרומה שאינה גבוהה מ-30% מהכנסתו החייבת במס של התורם, או מ-2,218,000 ₪ (רשומות קובץ התקנות 6544, 12.12.2006). לחץ ציבורי מופעל לאחרונה להגדיל את תקרת הסכום המותר בזיכוי או

לבטלה כליל. בנוסף לכך, לא כל התורמים זכאים להחזר מס על תרומתם, שכן החוק קבע שזיכוי כזה ינתן רק לתרומות לארגונים שהוקנה להם מעמד "מוסד ציבורי", והגביל את מגוון המטרות הציבוריות שבגינן יכול ארגון לזכות במעמד זה. לפי פקודת המס, "מטרה ציבורית" היא מטרה שענינה דת, תרבות, חינוך, מדע, בריאות, סעד או ספורט וכן מטרה אחרת שאושרה על ידי שר האוצר כמטרה ציבורית. מעת לעת מוסיף שר האוצר מטרות, כך למשל הוספה לרשימת המטרות המלחמה בתאונות הדרכים. ארגונים שעיסוקם בקידום מטרות אחרות אינם זוכים למעמד זה, וממילא התורמים להם לא מקבלים זיכוי מס על תרומתם. יתרה מכך, פחות משליש מכלל הארגונים המוכרים כמוסד ציבורי זכאים להכרה בעניין התרומות, שכן כדי לקבל מעמד זה עליהם לעבור בדיקה של נציבות מס הכנסה (גל-נור ואחרים 2003). פקודת מס הכנסה מתירה גם לנכות ממס הוצאה שהוציא מתנדב לצורך מימוש מטרותיו של מוסד ציבורי, עד גובה הסכום ששילם לו המוסד הציבורי כהחזר הוצאותיו. ההוצאות המותרות כוללות גם הוצאות על כיבוד, דלק וטלפון שהוציא המתנדב במסגרת התנדבותו. כאמור, גם הטבת מס זו תקפה רק לארגונים שזכו במעמד מוסד ציבורי ואושרו לשם כך על-ידי ועדת הכספים.

נראה כי אף שהממשלה רוצה לעודד ולהכווין את ההתנדבות, כפי שניכר במדיניות שילוב המתנדבים במשרדיה ובעידוד ההתנדבות במערכת החינוך, כאשר יש לכך משמעות תקציבית, כמו למשל בזיכויים ממס על תרומות, היא נדיבה פחות.

היבט נוסף ביחס הממסד בישראל להתנהגות הפילנתרופית של הציבור הוא בנהלי המוסד לביטוח לאומי ובחוק זכויות המתנדב (המוסד לביטוח לאומי, 2006). המוסד לביטוח לאומי דואג לזכויות הסוציאליות של המתנדבים, במידה ונפגעו תוך כדי פעילותם ההתנדבותית. פרק זכויות המתנדב בחוק ביטוח לאומי מפרט את הגדרתו של המתנדב ואת המטרות להתנדבות. ההגדרה מתייחסת למאפייני העבודה ההתנדבותית ולמצבי חירום בהם נדרשת פעולה מהירה. כפי שיובהר להלן, החוק מכיר בעיקר בהתנדבות פורמלית בלבד, שנעשית באמצעות גוף ציבורי.

- אדם שפועל ללא שכר למען זולתו, בכפוף להפניה מוקדמת מאת גוף ציבורי, המוסמך להפנות מתנדבים, וההתנדבות נעשית למטרות שיש בהן תועלת לאומית או ציבורית. הביטוח הלאומי מכיר ב-48 ארגונים למטרה זאת, ביניהם ארגוני נשים, תנועות נוער, בתי חולים ועוד.
- מי שממלא ללא שכר חובת אבטחה לפי חוק.
- מי שהושיט עזרה לזולתו בהתאם לחובתו על פי דין כמו עזרה לנפגעים.
- מי שעשה בהתנדבות פעולה להצלת חייו או רכושו של הזולת.
- מתנדב במגן דוד אדום.
- מתנדב בארגון למתן עזרה ראשונה בארגון למניעת נזקים לגוף או לרכוש, או בארגון לטיפול בחולים או באנשים שאינם מסוגלים לטפל בעצמם, או בארגון המטפל בקבורה, ובלבד ששר התעשייה המסחר והתעסוקה אישר את הארגון.
- כבאי מתנדב.

- מי שמבצע שירות בקהילה שלא בשכר במסגרת תכנית מהל"ב (תכנית ויסקונסין).

המוסד לביטוח לאומי הגדיר 21 מטרות לאומיות וציבוריות לעבודתם של המתנדבים. חלקן ארכאיות, ומשקפות את הצרכים של החברה היהודית בישראל בתקופה בה נקבעו. לעומת זאת, מן הרשימה נעדרות מטרות כמו צמצום פערים חברתיים-כלכליים, שילוב חברתי של קבוצות הסובלות מהדרה ועוד. שליש מהמטרות קשורות לביטחון כמו טיפול בחיילים ובמשפחותיהם, סיוע למערכת הביטחון, התנדבות לשירות עבודה בשעת חירום, אבטחת מוסדות חינוך או מוסדות ציבור, פעולות תרבות על ידי אמנים מתנדבים ביחידות ובמחנות צה"ל, או פעולות כאמור ביישובי ספר בתקופה שבה מתנהלות באותו אזור פעולות איבה ושירות לאומי בהתנדבות. תחומים נוספים שבולטים ברשימה הם תחומי החינוך והרווחה, ובכלל זה ביעור הבערות, חינוך מבוגרים, טיפול חינוכי וחברתי בקידום משפחות, ילדים ונוער, טיפול בקשישים, נכים, חולים או במשפחותיהם, גמילה מסמים, מעישון או מאלכוהול ועוד. ישנן שתי מטרות הקשורות לקליטת עלייה: הנחלת הלשון העברית וקליטת עולים, וגם המגזר ההתיישבותי מהווה יעד להתנדבות ואחת המטרות היא עזרה לקיבוצים, ליישובים חקלאיים או ליישובי ספר בשמירה, ביצורים, עבודות בענפי המשק או בפעילות הדרכה חקלאיות או הדרכה אחרת.

2.2.3 תרומה והתנדבות בציבוריות בישראל

תרומה והתנדבות זכו לבולטות ניכרת בציבוריות בישראל בשנים האחרונות (כך ואחרים, 2006א). בולטות זו מוצאת ביטוייה גם בכלי התקשורת השונים, המקדישים זמן מסך רב יותר לקידום הפילנתרופיה, כמו למשל בהוספת ערוץ ייעודי לנושא המעורבות החברתית בעיתון המקוון YNet, משדרי התרמה כ"יומטוב" ששודר בערוץ 2, או בתכניות שעשועונים שונות שכאשר משתתפים בהן ידוענים הם מתבקשים לתרום את סכום הזכייה ל"עמותה לפי בחירתם". ניתן להזכיר בהקשר זה גם את הכיסוי התקשורתי הנרחב של פעולות ההתנדבות והתרומות של הציבור בימי מלחמת לבנון השנייה. אירועי המלחמה העלו את הפילנתרופיה לחזית השיח החברתי והציבורי בישראל, ולו לתקופה מוגבלת. אולם לשיח זה שתי פנים: מן הצד האחד ישנה הערכה רבה למסירותם של המתנדבים והתורמים ולתרומתם לחברה, אך מן הצד השני נשמעים גם קולות רבים שמבקרים את הפילנתרופיה ורואים בה תמריץ לממשלה להשתמש מחובותיה כלפי האזרח (כך ואחרים, 2006).

השנים האחרונות ראו גם גידול ניכר בהיקפי שיתוף הפעולה בין המגזר העסקי למגזר השלישי, וגם בבולטות הציבורית של תופעה זו עקב מאמצי הפרסום הן של החברות התורמות והן של הארגונים המשתתפים עמן פעולה. תופעה שהופכת נפוצה יותר ויותר היא כאשר עובדי חברות עוסקים גם בהתנדבות, דרך מקום העבודה. לדוגמא, חברת אינטל טוענת כי אחריות חברתית היא חלק מהתרבות הארגונית שלה, לכן החברה מטפחת את הקשרים עם הקהילה. בקרית גת ובמועצות האזוריות יואב, שפיר ולכיש מסייעת החברה בתחומי החינוך המדעי-טכנולוגי ועובדי החברה מתנדבים בקהילה

(אינטל, 2007). דוגמא נוספת היא "פרויקט האורבוטים" של חברת אורבוטק המשלב פעילות ספורטיבית עם פעילות לימודית ביבנה, בה ממוקם המפעל (על"ה, 2007).

2.2.4 תרומה והתנדבות – מדוע לחקור?

להתנהגותם הפילנתרופית של הפרטים והמשפחות בחברה יש חשיבות חברתית ניכרת. ראשית, ההתנהגות הפילנתרופית על שני היבטיה העיקריים – תרומה והתנדבות – מגבירה את המעורבות של הפרט בקהילתו, ומגבירה בכך את הלכידות החברתית של הקהילה מחד, ואת ההון החברתי של חבריה מאידך. הפעילות הפילנתרופית היא אחת מערוצי הביטוי החשובים לתחושת ההשתייכות של הפרט לקהילתו, ומעורבותו בחיי קהילתו, אם באופן ישיר ואם בתיווכם של ארגונים קהילתיים ואחרים. ההתנהגות הפילנתרופית היא גם אחד מערוצי ההשתתפות הפוליטית שנגישים לאזרח מן השורה בחברות מודרניות. בחירתו של האזרח בסוגיות ובארגונים המסוימים בהם יתמוך מהווה אמצעי לביטוי העדפותיו ולתמיכתו בנושאים שונים החשובים בעיניו. ההתנדבות והתרומה מהוות אמצעים לביטוי סולידריות עם קהילתם ועם אחרים הנמצאים במצוקה או סובלים ממחסור. ארגוני מגזר שלישי משמשים כמתווכים בין הציבור וקהל הנזקקים – הארגונים מהווים צינור ומסגרת לביטוייה של הסולידריות הזו-על-ידי הענקת מסגרת לביצוע פעולות התרומה וההתנדבות. היבט זה ניכר במהלך מלחמת לבנון השנייה, שבה סייעו הארגונים לציבור בישראל לבטא את הזדהותו עם תושבי הצפון, ובכך אפשרו לתושבי כל הארץ להגיע בתיווכם אל תושבי הצפון. אם-כך, להתנהגות הפילנתרופית ישנה חשיבות לחיזוקו של הפרט ומשפחתו, אך גם להגברת הלכידות והסולידריות בחברה בכללותה, לחיזוקה של הדמוקרטיה וליעילות המנהלית והכלכלית של החברה בכללותה (Putnam, 2000). בישראל של שנות ה-2000, כשהאמון במנהל הציבורי הולך ופוחת, והמעורבות של הציבור כפי שהיא מתבטאת בשיעור המשתתפים בבחירות הולכת ומתדלדלת, יש חשיבות רבה להבין את דפוסי המעורבות החברתית של הישראלים בקהילתם, באמצעות חקר דפוסי ההתנדבות והתרומה שלהם.

בנוסף לכך, להתנהגות זו של הציבור משמעות כלכלית ניכרת. ממצאי מחקרים קודמים העריכו את השווי הכלכלי של התרומה וההתנדבות במאות מיליוני שקלים חדשים. המחקר בפרויקט הופקינס העריך שעבודת המתנדבים ב-1995 הגדילה את היקף התעסוקה במגזר השלישי בכ-15% מכלל התעסוקה במגזר (גדרון, בר וכץ, 2003 : 53). אף כי בחשבון הכולל של הכנסות המגזר השלישי תרומות הציבור לא מהוות חלק ניכר (בשנת 2002 היוותה הפילנתרופיה, כולל תרומות מעסקים ומקרנות ותרומות מחו"ל, 13.4% בלבד מסך הכנסות המגזר השלישי, ראו כץ ואחרים, 2006א'), ישנם ארגונים רבים, ובמיוחד ארגוני חברה אזרחית קטנים, אשר אינם זוכים למימון ממקורות ציבוריים, ותמיכת הציבור באמצעות תרומות היא הכרחית לקיומם (גדרון, כץ ובר, 2001). בעידן שבו מדיניות של הפרטה מביאה לנסיגת הממשלה מאחריותה להספקת שירותים ציבוריים והמדינה עושה שימוש

נרחב בעמותות כספקיות שירותים, ולנוכח גידול ניכר בעוני והעמקת הפערים חברתיים, ברור שישנה חשיבות רבה לפתח ערוצי מימון חלופיים לסיוע הממשלה למגזר השלישי. על מנת שנוכל לעודד את ההתנהגות הפילנתרופית של הציבור, ולסייע לארגונים לגייס תורמים ומתנדבים, שומה עלינו קודם להבין את דפוסיה ומאפייניה.

2.3 מתודולוגיה

כשם שאין הסכמה באשר להגדרותיהן של תרומה והתנדבות, כך גם אופן המדידה של תרומה והתנדבות אינו אחיד במחקרים ובסקרים השונים ברחבי העולם. שתי גישות מרכזיות מקובלות במדידתה של התנהגות פילנתרופית (Baillie, 2006). הגישה הראשונה היא הגישה ההתנהגותית, אשר חוקרת את המשיבים באשר לפעילויות ספציפיות, ואינה שואלת אותם ישירות אם התנדבו או תרמו. גישה זו שימשה, למשל, בסקר שנערך לאחרונה בקנדה (Hall et al., 2006). בגישה זו החוקרים מניחים שלא קיימת הסכמה כללית בחברה באשר למה היא תרומה או התנדבות. לכן שאלה פתוחה עשויה להתפרש באופן שונה אצל משיבים שונים, ואין להבטיח שתפישותיהם של המשיבים תהיינה דומות לתפישותיהם של החוקרים. במקום לשאול את המרואיינים אם התנדבו או תרמו, מונה השאלון מספר פעולות שהחוקר מחשיב אותן כתרומה או התנדבות, והנסקרים משיבים אם הם ביצעו פעולות אלו בתקופת הזמן הרלוונטית. אולם גישה זו מעוררת בעיה אחרת. נוצר צורך למנות מספר גדול של פעילויות, דבר המסרבל את הסקר ומגביר את הסיכון לנשירה של המשיבים באמצע הראיון. מלבד זאת, גם אם ימנו החוקרים מספר גדול של פעילויות, תמיד נותר הצורך להוסיף שאלה פתוחה, ואז מתעוררת שוב, אף אם בהיקף מצומצם יותר, הבעיה המקורית שגישה זו מנסה לפתור. בנוסף לכך, גישה זו מניחה שלתפישת החוקרים באשר למה היא התנהגות פילנתרופית יש עדיפות על תפישת הציבור. בסקרים שמיועדים לחוש את תפישות הציבור יש לגישה אליטיסטית כזו חסרון ברור. הגישה השנייה למדידת התנהגות פילנתרופית, והגישה שנבחרה לשמש בסקר הנוכחי, היא הגישה התפישתית. גישה זו מותירה את ההגדרה של התנהגות פילנתרופית פתוחה לחלוטין. בגישה זו נשאלים הנסקרים שאלה ישירה ופתוחה – האם התנדבת/תרמת במהלך השנה האחרונה? גישה זו משמשת בין היתר בסקרי ההתנדבות של הלשכה לסטטיסטיקה של עבודה בארה"ב (BLS, 2007) ושימשה בסקר הקודם שערך המרכז בשנת 1997 (שי ואחרים, 1999). כאמור, השימוש בגישה הזו מפשט עד מאוד את הסקר, ובוחן את מה שהציבור מחשיב כהתנהגות פילנתרופית. יחד עם זאת, ישנו סיכון שהתנהגויות רצויות מסוימות לא יכללו בתפישתה זו, בעוד התנהגויות שאינן נתפשות ע"י החוקר כרלוונטיות עשויות למצוא דרכן אל הנתונים. הדרך בה בדרך כלל מתמודדים הסקרים השונים עם בעיה זו היא באמצעות הצגת ההגדרה של תרומה או התנדבות המקובלת על הסוקרים לפני השאלה. כאן מתעוררת הדילמה עד כמה לפרט את ההגדרה, עד כמה תועיל הגדרה מאוד כללית ועמומה, והאם הגדרה ספציפית יותר תהיה מכוונת מדי.

Toppe (2005) מצא שבשימוש בהגדרה התנהגותית שיעור ההתנדבות הפורמאלית בארה"ב הוא 61%, בעוד בשימוש בהגדרה תפישתית היה השיעור 47% בלבד. משמע, השימוש בהגדרה תפישתית מניב אומדנים שמרניים יותר של היקף ההתנהגות הפילנתרופית בציבור.

מניעים לתרומה ולהתנדבות

בעוד הספרות העוסקת במדידת המניעים להתנדבות מציעה תיאוריה מסודרת המזהה גלריה מוגדרת של מניעים בולטים להתנדבות, התיאוריה אודות מניעים לתרומה מפותחת פחות. Clary and Snyder ועמיתיהם (1998) פיתחו מודל פונקציונלי של מוטיבציה להתנדבות, המבחין בין שש קבוצות של מניעים. המודל שלהם נבחן במספר גדול של מחקרים ותוקפו נבדק (למשל Fuertes and Jiménez 2002; Allison, Okun and Dutridge, 2000), ולכן הוא שימש גם בסקר הנוכחי. לעומת זאת, מדידת המניעים לתרומה היא סוגיה סבוכה יותר. בניגוד למניעים להתנדבות, טרם גובש מודל מסודר של מניעים לתרומה. בספרות מוזכר מגוון גדול של מניעים שונים, ובמרבית המקרים אין הסכמה בין מחקרים שונים באשר למניעים שיש לבחון. על מנת להתמודד עם קושי זה, השיטה שנבחרה היתה לערוך סקירת ספרות מקיפה, ולאחר את המניעים שמוזכרים במספר הגדול ביותר של המחקרים. בין המניעים שאותרו נמצאו מניעים מוסריים ודתיים, קהילתיים וחברתיים, כמו גם אינטרסים אישיים (Allison, Okun and Dutridge 2002; Frumkin 2006; Lindahl and Conley 2002; Ostrower 1995; Prince and File 1994; Schervish and Havens 1997; Shaw and Taylor 1995; Van Slyke and Brooks 2005; Webb, Green and Brashear 2000).

אין להתעלם מכך ש-2006 לא היתה שנה ככל השנים. למלחמת לבנון השנייה היו כידוע השלכות משמעותיות ביותר על דפוסי הפעילות האזרחית בישראל, ובכלל זה על תרומה והתנדבות (כץ ואחרים, 2006). למצבי משבר לאומי נודעה השפעה על שיעורי התרומה וההתנדבות בציבור (Brown and Rooney 2007). לורנה ביילי גם היא מתייחסת לכך, ומסבירה כי איסוף נתוני התנדבות ותרומה לאחר משבר עשוי להיות מושפע מאפקט ההילה של המשבר, להגביר את נטייתם של המשיבים להזכר בהתנהגויות הפילנתרופיות שלהם ולהוביל להפרזה בנתונים שיופקו מהסקר, וכמובן שהעלייה בשיעורי התרומה וההתנדבות שמאפיינת משברים שונים תשפיע אף היא על הממצאים (Bailie 2006). עקב כך הוספנו לסקר שאלות שבוחנות האם המלחמה היא המסביר את השינוי בתרומה ובהתנדבות של המשיבים, על מנת שנוכל באמצעותה לזהות את השפעות מצב החירום על התמונה הכללית.

הסקר עצמו היה סקר טלפוני שבוצע בשבוע האחרון של שנת 2006. בסקר נדגמו באופן אקראי 1,000 משקי בית יהודיים. המרואיינים נשאלו אודות פעילותם הפילנתרופית במהלך שנת 2006. רואיינו אנשים מגיל 18 ומעלה מקרית שמונה ועד אילת (טעות הדגימה: $\pm 3.5\%$).

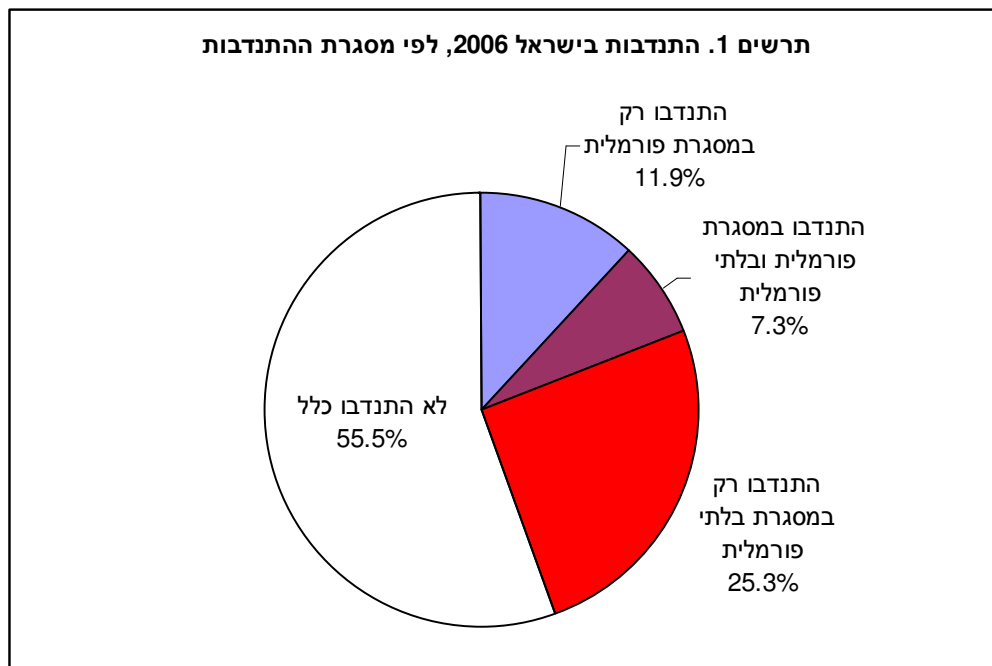
כאמור, הסקר אודות תרומה והתנדבות בציבור הישראלי המוצג כאן עתיד להיות מחקר סדיר שיתקיים מדי שנתיים, ומעת לעת יוספו לו מרכיבים נוספים שיעשירו את הבנתנו באשר להיבטים שונים של פילנתרופיה בישראל או באשר לפילנתרופיה בקבוצות חברתיות מוגדרות בחברה הישראלית. בפעם הזו הוחלט לבצע את הסקר על האוכלוסייה היהודית בלבד. לכך היו שתי סיבות. האחת היא שלא מכבר פרסם המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי מחקר מקיף של דפוסי תרומה והתנדבות בציבור הערבי בישראל (זיידאן, 2005). הסיבה השנייה היא מתודולוגית: נסיוננו ממחקרים קודמים על פילנתרופיה בישראל מראה שישנה בעיה בשימוש בהגדרות ומתודולוגיות זהות לסקירת דפוסי תרומה והתנדבות בקרב הציבור היהודי והציבור הערבי. חקר הפילנתרופיה בציבור הערבי מצריך הגדרות שונות ומתודולוגיה שונה, ומן הראוי להקדיש לכך סקר נפרד וייעודי. קושי זה למדוד התנהגות פילנתרופית בקרב קבוצות אתניות ולאומיות מסוימות אינו בלעדי לישראל. קארסון מצביע על כך גם בהקשר של מחקר בקבוצות אתניות ספציפיות ארה"ב ובארצות נוספות בעולם, שבהן ההבחנה בין תרומה והתנדבות במסגרות פורמליות ובלתי-פורמליות, כמו-גם ההבחנה בין משפחה ושאינם משפחה, אינן חדות וחלקות (Carson 1999).

3 מתנדבים והתנדבות

התנדבות היא פעילות שנעשית מתוך רצון חופשי, ללא תמורה ושלא על מנת לקבל פרס. ההתנדבות יכולה להתבצע במסגרת של ארגונים פורמליים, בדרך כלל באמצעות ארגוני המגזר השלישי – ארגוני מתנדבים או ארגונים ללא כוונת רווח. עבור ארגוני מגזר שלישי רבים מהוות תרומות כספיות ופעילות התנדבותית משאב חיוני (גדרון, בר וכץ 2003). ארגונים רבים נעזרים במתנדבים שחשיבותם רבה ככוח עבודה, כשגרירים של הארגונים ושל שכבות האוכלוסייה הנזקקות, כבעלי מיומנויות מקצועיות ורעיונות חדשים. ארגוני המגזר השלישי וגם ארגונים ציבוריים יכולים להרחיב את מעורבותם בקהילה באמצעות המתנדבים. הרשויות המקומיות בישראל מחזיקות רכזי מתנדבים וישנם ארגונים ציבוריים שאף מקדישים משרה לריכוז המתנדבים ושימורם. התנדבות מתקיימת גם במסגרת בלתי פורמלית, כאשר פרטים ומשפחות נהנים באופן ישיר, ללא תיווכו של ארגון, מהעבודה אותה מעניקים אחרים ללא תמורה, שאינם בני משפחתם או חבריהם הקרובים. בסקר שאלנו את המרואיינים האם עסקו בפעילות התנדבותית שמשמעותה עזרה לארגונים או לזולתם, לא כולל בני משפחה וחברים, ללא שכר או תמורה כלכלית אחרת. בפרק זה נבחן את מאפייניה של ההתנדבות: המניעים להתנדבות, מי יוזם את ההתנדבות, זירת ההתנדבות, התמדת המתנדבים בפעילותם ההתנדבותית, הזמן המוקדש להתנדבות, שינויים בהיקף התנדבותם ביחס לשנה הקודמת ועוד. כן נפרט את פרופיל המתנדבים לפי משתנים שידועים כקשורים להתנהגות פילנתרופית כמגדר, גיל, מוצא, קשר לדת, רמת הכנסה. ננסה לתאר מיהם האנשים שמקדישים את זמנם להתנדבות בישראל ומה מאפיין אותם.

3.1 ההתנדבות

44% מכלל האוכלוסייה היהודית הבוגרת עוסקת בהתנדבות בשני הערוצים גם יחד - בערוץ הפורמלי בארגונים או באמצעותם ובערוץ הלא פורמלי, באמצעות סיוע ישיר לפרטים ומשפחות. 19% מהמשיבים תורמים מזמנם במסגרת פורמלית וכ-33% מתנדבים בערוץ הבלתי פורמלי. 7% מהמתנדבים פעילים בשני הערוצים גם יחד (תרשים 1).

3.1.1 ההתנדבות הפורמלית

3.1.1.1 יעדי ההתנדבות

הסקר הניב רשימה של 64 ארגונים הנהנים מעבודתם של המתנדבים. חלק ניכר מהמשיבים לא פירט לאיזה ארגונים הם העניקו מזמנם, והרשימה הקצרה שהתקבלה אינה מאפשרת ניתוח מפורט. מה כן ניתן ללמוד מהרשימה שהתקבלה? מרבית הארגונים שנמנו על ידי המתנדבים בסקר פועלים בתחומי מדינת הרווחה הקלאסיים: למעלה ממחצית מהארגונים משתייכים לתחום הרווחה (כדוגמת איל"ן, לתת או אגודת יד אליעזר), ובתוספת הארגונים בתחום הבריאות (כגון יד שרה או האגודה למלחמה בסרטן) אנו מגיעים לכדי שני שלישים מהארגונים שנמנו. כן יש לציין ש-20%-15 מהארגונים שנמנו הם ארגונים ציבוריים (רשויות מקומיות, המוסד לביטוח לאומי, צה"ל, המשמר האזרחי ועוד), ולא ארגוני מגזר שלישי.

3.1.1.2 כמה שעות התנדבו?

המתנדבים במסגרות פורמליות מקדישים בממוצע 21.6 שעות בחודש לעבודה בארגונים. החציון עומד על 16 שעות התנדבות חודשיות, משמע רק מחצית מהמתנדבים מקדישים לפחות 4 שעות בשבוע לעבודה ללא תמורה בארגונים. למעלה מרבע מהמשיבים (27%) שציינו שהתנדבו במסגרת פורמלית אינם יכולים להעריך כמה שעות התנדבו. לו היה המתנדב הממוצע מתמיד במשך כל השנה באותו היקף התנדבות, הוא היה מקדיש לארגון 259 שעות בשנה, שהן למעלה מחודש עבודה בשנה. לו היה המתנדב מקבל שכר מינימום עבור שעות העבודה בארגון, הוא היה משתכר 4,812 ש"ח בשנה (לפי

18.58 ש"ש לשעה). ניסיון לאתר את המתנדבים ה"כבדים", אלה שמתנדבים באופן ניכר יותר מחבריהם (לפחות 50% יותר מההתנדבות הממוצעת) מעלה שרק 14% מכלל המתנדבים בערוץ הפורמלי (או פחות מ-3% מכלל האוכלוסייה היהודית הבוגרת) מקדישים למעלה מ-32 שעות בחודש לעבודה ללא שכר.

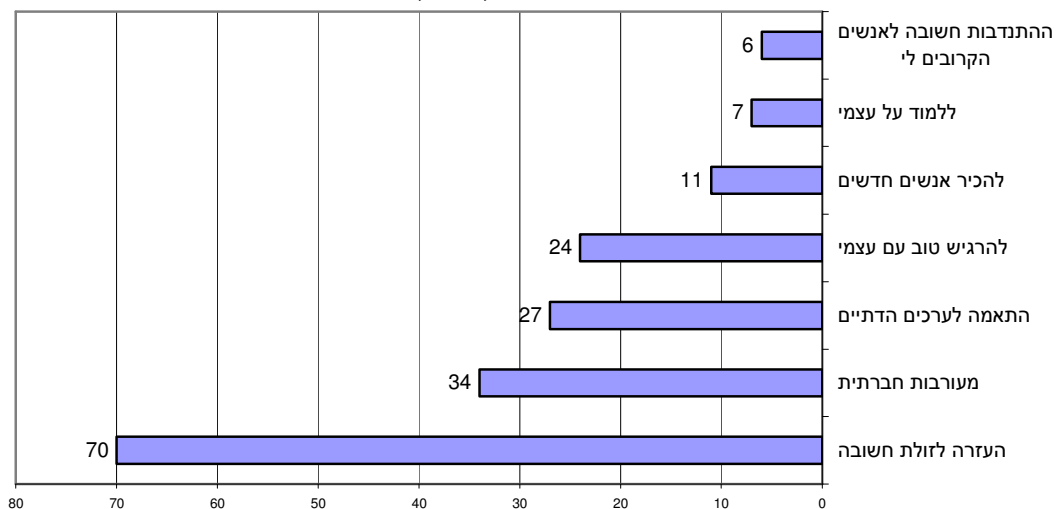
3.1.1.3 היוזמה להתנדבות

שישה מכל עשרה מתנדבים במסגרות פורמליות (62%) ציינו שההתנדבות נעשתה ביוזמתם העצמית, והם לא נדחפו לכך על ידי אדם אחר או גירוי חיצוני אחר. היוזמה העצמית להתנדבות בולטת במיוחד בכמה קבוצות אוכלוסייה. התנדבות ביוזמה עצמית שכיחה במיוחד בקרב הישראלים החדשים (עולי חבר העמים משנות ה-90) – 67% מהם הצהירו שהתנדבו ביוזמתם, ובקרב ילידי הארץ דור שני – 65% התנדבו ביוזמתם. 72% מהמתנדבים החילוניים התנדבו ביוזמתם, לעומת 48% בלבד מהמתנדבים החרדיים (בקרב החרדיים בולטת השפעת הסביבה החברתית הקרובה – כ-19% מהמתנדבים הושאו לכך על ידי חברים או קרובי משפחה). האלמנים נוטים להתנדב ביוזמתם (69%) בעוד הרווקים פחות (57%). גם הגיל משחק תפקיד בשאלת היוזמה להתנדבות – בשכבות הגיל הצעירות היוזמה העצמית שכיחה פחות – 51% מהמתנדבים הצעירים עד גיל 30 יזמו ההתנדבות בעצמם, לעומת 65% מהמתנדבים בגילאי 40-65.

3.1.1.4 המניעים להתנדבות

רוב המתנדבים פועלים ממניעים חברתיים: 70% מהמתנדבים לארגונים ו/או באמצעותם מאמינים שהעזרה לזולת חשובה ו-34% מהמתנדבים רואים בהתנדבות דרך למעורבות חברתית (תרשים 2).

תרשים 2: המתנדבים באוכלוסייה היהודית הבוגרת באופן פורמלי, לפי המניעים להתנדבות, 2006, באחוזים

הערה: הנתונים בתרשים מסתכמים ביותר מ-100 כיוון שהמשיבים יכלו לבחור עד שלושה מניעים.

גם לערכים דתיים יש משקל חשוב בהנעה להתנדבות: 27% מהמשיבים רואים בהתנדבות הגשמה של ערך דתי - "ההתנדבות מתאימה לערכים הדתיים שלי". מתנדבים אחרים פועלים ממניעים אישיים: 24% מרגישים טוב עם עצמם כאשר הם מתנדבים, 11% רואים בהתנדבות דרך להרחיב את המעגל החברתי שלהם ("להכיר אנשים חדשים") ו-7% שמתנדבים כדי ללמוד על עצמם דברים חדשים. 6% מתנדבים כי ההתנדבות חשובה לאנשים הקרובים להם. מעט מאוד אנשים אמרו כי ההתנדבות מקדמת את מעמדם בעבודה - יצירת קשרים וצבירת ניסיון, ועקב מיעוט המקרים התוצאות אינן מוצגות.

3.1.1.5 תחום זירת ההתנדבות

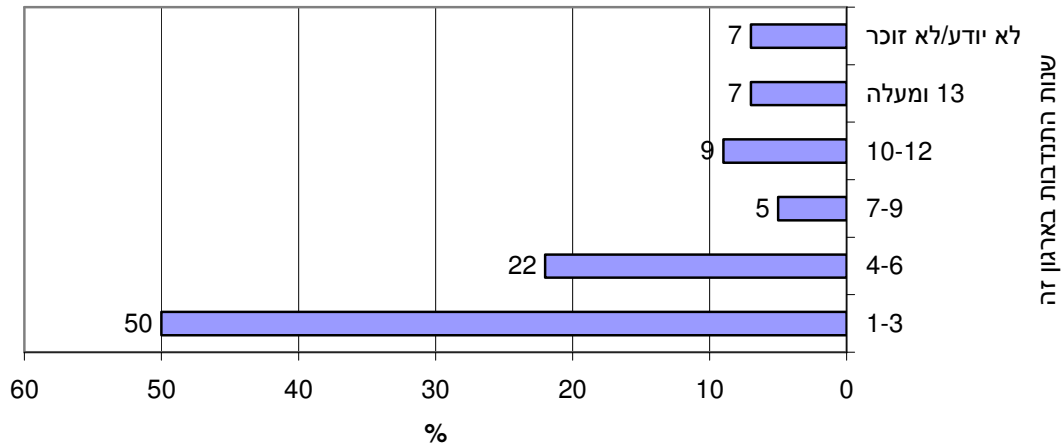
מה עושים המתנדבים והיכן הם עושים זאת? ברוב המקרים המתנדבים אינם תורמים את זמנם לארגונים בתחום עיסוקם המקצועי: 68% השיבו שעבודת ההתנדבות שלהם אינה בתחום עיסוקם המקצועי, ואילו 32% מנדבים את כישוריהם המקצועיים. מצד המתנדבים אפשר להסביר ממצא זה בכך שיתכן כי המתנדבים רוצים להתנדב בעיסוק שאינו קשור לחיי העבודה שלהם, ורואים בהתנדבות דרך לגוון את עיסוקיהם ולהעשיר את עולמם. מצד הארגונים אפשר להעריך שהארגונים אינם עושים שימוש מושכל דיו בכישורים המקצועיים של המתנדבים, או שהמשימות שהם מייעדים למתנדבים אינן מצריכות ידע מקצועי, ואילו במשימות שכן מצריכות ידע כזה הם מעסיקים עובדים בשכר.

היכן מבוצעת ההתנדבות בפועל? מתברר כי עבודתם של רוב המתנדבים מתקיימת במתקני הארגון בו הם מתנדבים - למעלה ממחציתם (53%) ביצעו את פעילות ההתנדבות במשרדי הארגון. אתרי ההתנדבות השכיחים הנוספים הם בביתו של האדם הנעזר במתנדב או בביתו של המתנדב עצמו: מספר דומה של משיבים ציין אפשרויות אלו, ובסה"כ 28% מהמתנדבים. מעטים מאוד השיבו כי הם מבצעים את ההתנדבות במקום העבודה או בחו"ל. כאשר נשאלו המרואיינים לגבי ביצוע ההתנדבות באינטרנט השיבו 5% שהם משתמשים ברשת לצורך זה. מידע זה מלמד על חשיבותם של המבנים העומדים לרשותם של ארגוני המגזר השלישי - משרדים, מחסנים וכל מקום אחר בו מבצעים המתנדבים את משימתם. הארגונים, כמו כל שירות, זקוקים למבנים שהולמים את מטרותם מבחינת נגישות ושטח.

3.1.1.6 התמדה בהתנדבות

להתמדתם של המתנדבים בארגון ולשימורם חשיבות רבה, כיוון שקליטת מתנדבים והכשרתם כרוכה במאמצים, והיות שלניסיונם של המתנדבים בארגון יש ערך רב לארגון. מהסקר עולה תמונה מעודדת למדי באשר לנאמנותם של המתנדבים בארגונים. המתנדבים מתמידים בארגון 5.5 שנים בממוצע. כל מתנדב שני מתמיד למעלה משלוש שנים בארגון שבו הוא מתנדב כעת. יותר מכך, אחדים מהמשיבים ציינו שהם פעילים באותו ארגון כבר 25 שנים! בהקשר זה מעניין לבחון גם את הצד השני של המטבע - הסיבות להפסקת ההתנדבות, שנדונות בהמשך.

תרשים 3: המתנדבים באופן פורמלי באוכלוסייה היהודית הבוגרת
לפי מספר שנות התנדבות בארגון, 2006, באחוזים

3.1.2 ההתנדבות הלא פורמלית

רוב המתנדבים מעדיפים את ערוץ ההתנדבות הלא פורמלי. כל אדם שלישי באוכלוסייה היהודית הבוגרת התנדב וסייע ישירות לאדם או למשפחה. 33% מהמתנדבים בערוץ הבלתי פורמלי לא הסתפקו בעזרה למשפחה אחת וסייעו לעוד משפחות ו/או לאנשים נוספים.

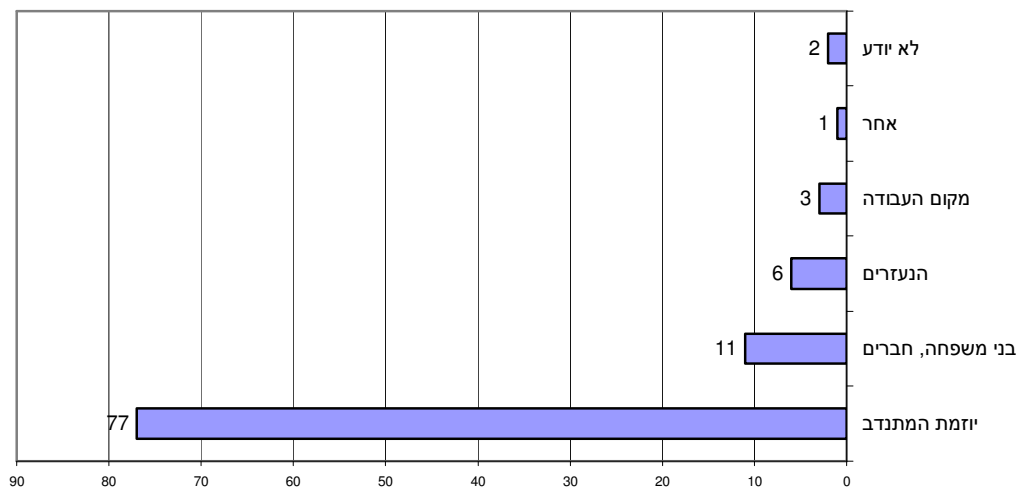
3.1.2.1 כמה שעות התנדבו?

בערוץ הלא פורמלי הקדישו המתנדבים 14.8 שעות בממוצע. המתנדבים הקדישו 13.2 שעות בחודש בממוצע לאדם או למשפחה המרכזית לה הם מסייעים. מחציתם הקדישו למעלה מ-8 שעות חודשיות. שליש מהמתנדבים עוזרים למשפחה או לאדם נוסף והם הקדישו 7.9 שעות בחודש למשפחה המשנית לה הם מסייעים, ומחציתם הקדישו למשפחה המשנית למעלה מ-5 שעות בחודש. אילו היה המתנדב הממוצע מקבל שכר מינימום לפי שעת עבודה, היה ערכה הכלכלי של עבודתו 2,943 ש"ח בשנה למשפחה המרכזית לו הוא מסייע ועוד 1,761 ש"ח בשנה עבור הסיוע למשפחה המשנית. היקף הזמן הממוצע המאפיין את ההתנדבות הבלתי פורמלית הוא נמוך בהשוואה לזה המאפיין את ההתנדבות הפורמלית (ממצא דומה נמצא גם בסקר ב-1997). דבר זה מוצא את ביטויו גם בשיעור הנמוך יחסית של מתנדבים "כבדים" אלו שמקדישים הרבה זמן ביחס לממוצע (לפחות 50% מעל הממוצע). פחות מ-5% מהמתנדבים במסגרות בלתי פורמליות הקדישו להתנדבותם יותר מ-22 שעות בחודש.

3.1.2.2 היוזמה להתנדבות

77% מהמתנדבים יזמו את ההתנדבות בעצמם ורק 6% מהמתנדבים החלו להתנדב ביוזמת האנשים והמשפחות הנעזרות בהם (תרשים 4). 3% מהמתנדבים מסייעים לאנשים ומשפחות ביוזמת מקום העבודה שלהם. במלים אחרות, רוב המתנדבים מזהים בעצמם את הנזקקים לסיוע ואינם זקוקים למתווכים.

תרשים 4: המתנדבים באופן לא פורמלי לפי יוזם ההתנדבות, 2006, באחוזים

היוזמה העצמית להתנדבות אינה מתפלגת באופן אחיד באוכלוסיית המתנדבים באופן בלתי פורמלי. שתי קבוצות אוכלוסייה בולטות במיוחד בהקשר זה – בעלי הכנסה גבוהה בהרבה מהממוצע נוטים להתנדב מיוזמתם העצמית באופן ניכר יותר מהממוצע – 94% מהעשירים המתנדבים בסיוע לפרטים ומשפחות עושים זאת מיוזמתם העצמית. גם בקרב האלמנים שכיחה היוזמה העצמית בהתנדבות בלתי-פורמלית – 95% מהם איתרו בעצמם את הפרטים או המשפחות להם הם מסייעים.

3.1.2.3 תחום וזירת ההתנדבות

גם בהתנדבות הבלתי פורמלית פעילותם של רוב המתנדבים אינה קשורה לעיסוקם המקצועי, ורק 32% מהם מנדבים את הידע והנסיון המקצועי שלהם לטובת ההתנדבות. רוב ההתנדבות הבלתי פורמלית מבוצעת במרחב הפרטי של הנהנה או המתנדב, ומיעוטה מבוצע במרחב הציבורי. 44% מהמתנדבים ביצעו את עבודתם בביתו של הנהנה ו-27% הקדישו לכך את ביתם. 23% ביצעו את התנדבותם במקום אחר שאינו ביתו של מי מהצדדים המעורבים במעשה ההתנדבות – המתנדב או הנהנה.

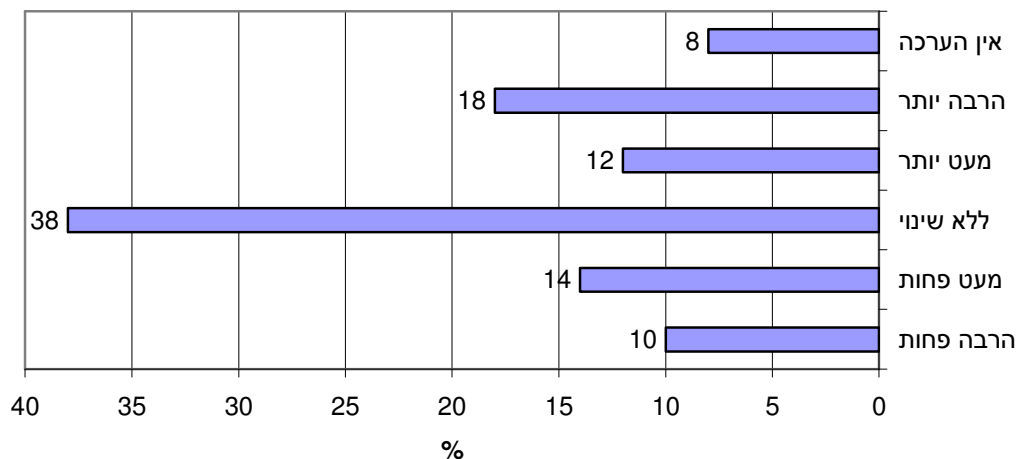
3.1.2.4 התמדה בהתנדבות

המתנדבים במסגרת בלתי פורמלית נוטים להתמיד בקשר שלהם עם האנשים או המשפחות שהם מסייעים להם. משך ההתנדבות הממוצע עם אדם או משפחה ספציפיים הוא 6.2 שנים, ומחצית מהמתנדבים שלא באמצעות ארגונים מתמידים בקשר עם הנהנים מהתנדבותם יותר מ-4.4 שנים.

3.1.2.5 שינוי בהיקף ההתנדבות הבלתי פורמלית ביחס לשנה קודמת

לפי הצהרות המתנדבים חל גידול מתון בהיקפי ההתנדבות הבלתי פורמלית ביחס לשנת 2005. כאשר הם התבקשו להשוות את היקף ההתנדבות הבלתי פורמלית שלהם בשנה האחרונה לזו שלפניה, טענו 30% מהמתנדבים שהם הגדילו את היקף ההתנדבות ביחס לשנה הקודמת, ואילו 24% מהמתנדבים העידו כי צמצמו את היקף התנדבותם ביחס לשנת 2005 (תרשים 5). מה הסיבות להגדלת שעות ההתנדבות? המתנדבים נקבו בסיבות מגוונות: 23% סיפרו כי הסיבה היתה ההנאה מההתנדבות, 22% דיווחו כי הצרכים של המשפחה הנעזרת גדלו, 21% אמרו שיש להם יותר זמן פנוי המאפשר את הגדלת שעות ההתנדבות. 17% התבקשו להגדיל את שעות ההתנדבות ו-13% מרוצים מהאדם או המשפחה לה הם מסייעים. 12% נקבו בסיבה הקשורה לאירועים שמחוץ ליחסי המתנדב והמשפחה הנעזרת – מלחמת לבנון השנייה. ומה הן הסיבות שנמנו לצמצום ההתנדבות? המרואיינים דיווחו על שתי סיבות מרכזיות: 72% אמרו שיש להם פחות זמן להקדיש להתנדבות, ועוד 18% אמרו שמדובר בסיבות אישיות ומשפחתיות שגרמו לצמצום שעות ההתנדבות.

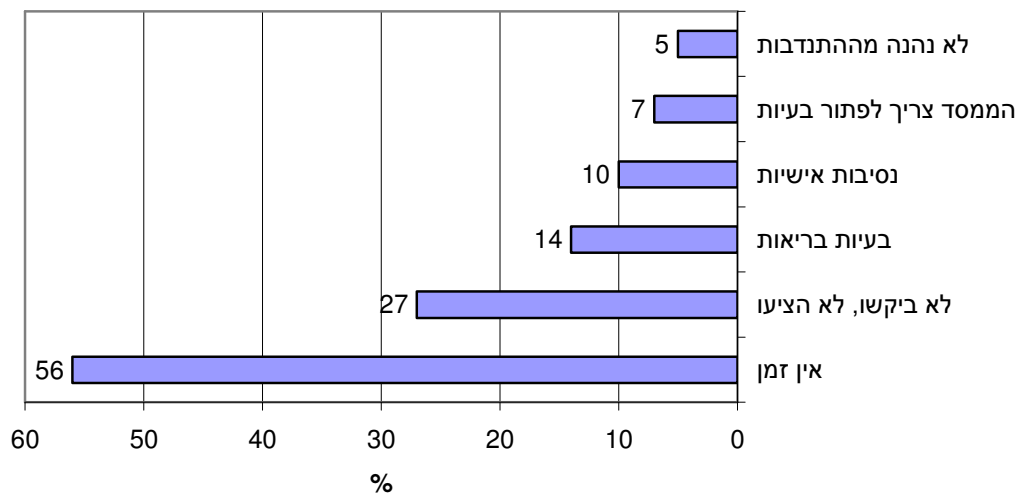
תרשים 5: המתנדבים בערוץ הלא פורמלי לפי שינוי בהיקף ההתנדבות ביחס לשנה קודמת, 2006, באחוזים

3.1.3 נשירה וסיבות להפסקת ההתנדבות

מדוע אנשים מפסיקים להתנדב? מה גורם להם לנשור? לשאלות אלו חשיבות רבה, מאחר שהן יכולות לסייע לארגונים המפעילים מתנדבים ולגופים המעוניינים לעודד התנדבות ולשמר את המתנדבים. שאלנו את המרואיינים שאינם מתנדבים האם התנדבו בעבר, ו-21.7% מהם דיווחו כי התנדבו בעבר אך הפסיקו. רובם ציינו שהפסקת ההתנדבות אירעה בגלל סיבות הנעוצות בחייהם האישיים: חוסר בזמן, בעיות בריאות ונסיבות אישיות (תרשים 6). מעטים אמרו שהם לא נהנים מההתנדבות. מעטים טענו שהפסיקו להתנדב מסיבות של אידיאולוגיה חברתית, היות שהגיעו למסקנה שהממסד אמור לפתור בעיות ולא המגזר השלישי. ישנן גם סיבות שכרוכות בניהול מתנדבים – 27% מאלו שהתנדבו בעבר הפסיקו להתנדב כי לא ביקשו מהם או לא הציעו להם להמשיך.

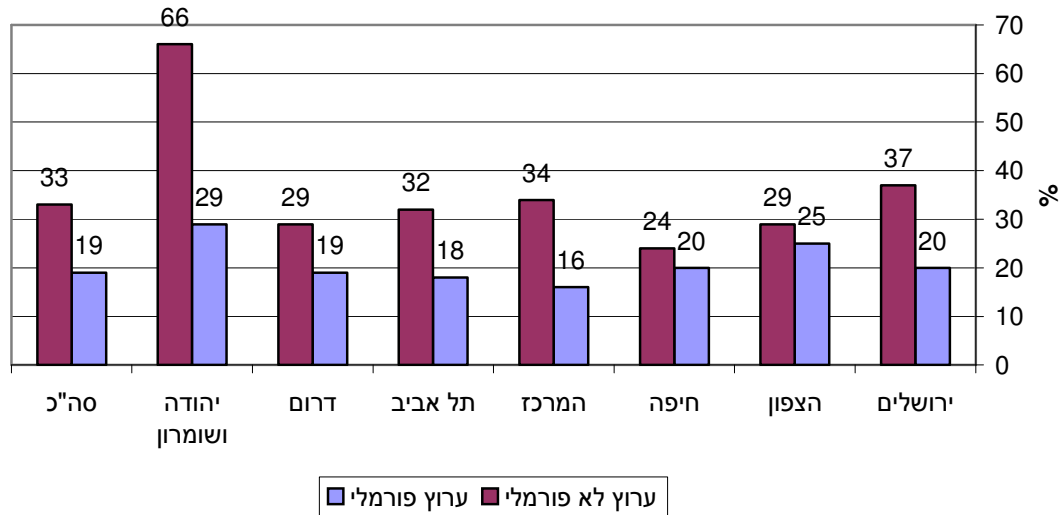
תרשים 6: המתנדבים בעבר לפי הסיבה להפסקת ההתנדבות, 2006, באחוזים

3.1.4 הגיאוגרפיה של ההתנדבות

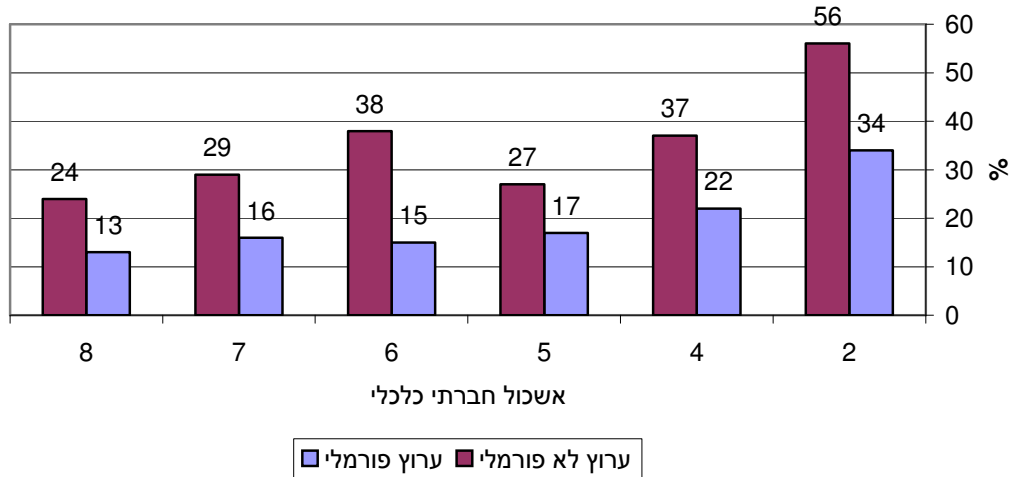
מספרם של המשתתפים בסקר מאפשר לנו לבחון את ההתנהגות של המתנדבים לפי אזורים גיאוגרפיים. מחוז ירושלים בולט בנטייה של תושביו להתנדב ואילו במחוז חיפה ניכרת נטייה נמוכה יחסית להתנדבות (תרשים 7). בכל המחוזות מעדיפים התושבים את ערוץ ההתנדבות הלא פורמלי. ההעדפה להתנדבות בלתי פורמלית בולטת במיוחד באזור יהודה ושומרון (אף כי עקב מיעוט המרואיינים ממחוז זה, יש להזהר בממצא זה).

תרשים 7: מתנדבים לפי ערוצים ולפי מחוז מגורים, 2006, באחוזים

דרך נוספת לבחון את ההתנדבות במרחב היא להציג את המתנדבים לפי האשכולות החברתיים-כלכליים אליהם משתייכים יישוביהם. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מסווגת יישובים לאשכולות לפי דירוגם בממד משולב למדידת רמה חברתית-כלכלית של יישוב. הממד מחושב ממספר משתנים: מקורות כספיים, דיור, ציוד הדירה, רמת מינוע, חינוך והשכלה, מאפייני תעסוקה ואבטלה, מצוקות חברתיות-כלכליות ומאפיינים דמוגרפיים. הדירוג מחלק את כלל הרשויות המקומיות בארץ ל-10 אשכולות הממוספרים בסדר עולה מ-1 עד 10. האשכול הנמוך כולל 8 יישובים, מהם שבעה יישובים בדויים בנגב ויישוב חרדי אחד, ואילו באשכול העליון שני יישובים – עומר וסביון. האשכול השני בו נמצאת בני ברק החרדית מציג את אחוז ההתנדבות הגבוה ביותר ואחריו האשכול הרביעי בו נמצאת העיר ירושלים (תרשים 8), כנראה בשל השילוב של עוני לצד ריבוי התושבים הדתיים ביישובים אלו. האשכול השמיני הכולל ערים גדולות אחרות כמו תל אביב, הרצליה, כפר סבא, רעננה ועוד מציג אחוזי התנדבות נמוכים במיוחד. ככל שאנו עולים באשכולות, יורד אחוז המתנדבים, חוץ מהאשכול השישי בו ישנם מתנדבים רבים. אשכול זה כולל ערים כמו בת ים, כרמיאל, נהרייה וראש העין.

תרשים 8: המתנדבים לפי ערוץ התנדבות ולפי אשכול חברתי כלכלי, 2006, באחוזים

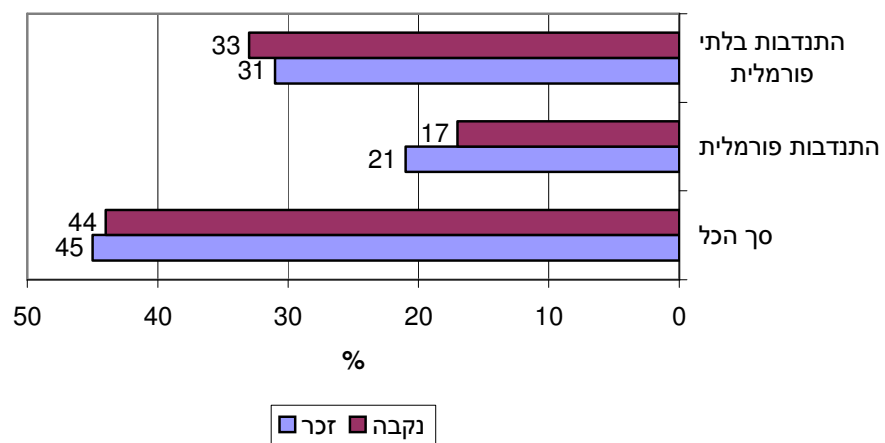

3.2 פרופיל המתנדבים

3.2.1 מגדר

ההבדלים בין נשים וגברים בשיעורי ההתנדבות הם מזעריים. 45% מהגברים ו-44% מהנשים מתנדבים בסך הכל (תרשים 9). בתחום ההתנדבות הפורמלית יש פער מעט גדול יותר בין המינים כאשר 21% מהגברים מעדיפים את הערוץ הפורמלי לעומת 17% מהנשים. הנושא נדון בהרחבה בהמשך.

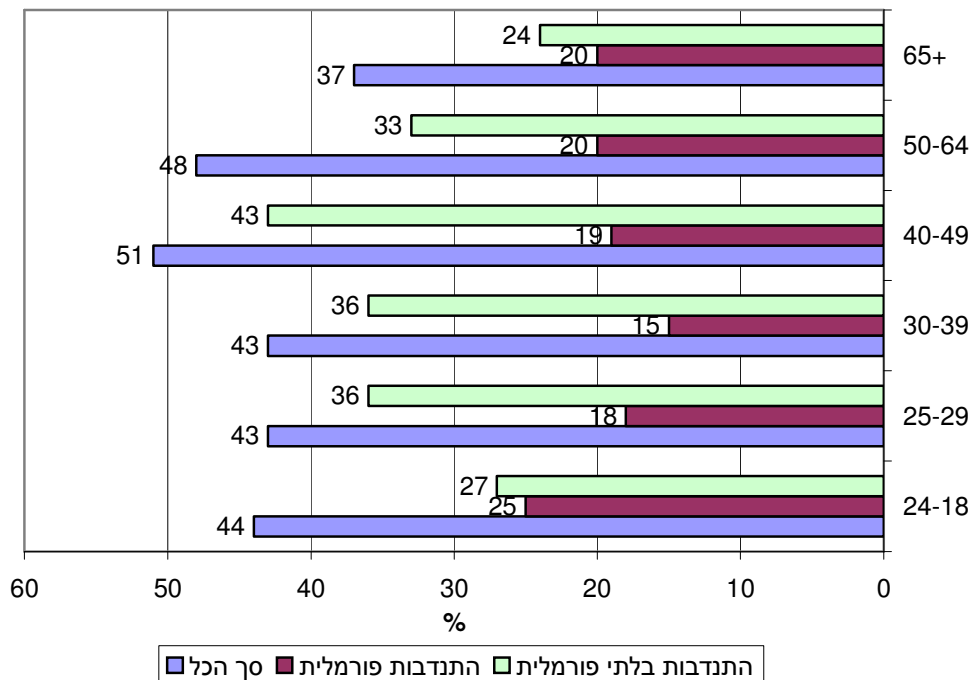
תרשים 9: האוכלוסייה היהודית הבוגרת לפי סוג ההתנדבות ומגדר, 2006, באחוזים

3.2.2 קבוצת גיל

קבוצת הגיל שבה הנטייה הכוללת להתנדבות היא הגבוהה ביותר היא בני 40-64, שכמחציתם מתנדבים באופן זה או אחר (תרשים 10). הצעירים עד גיל 40 מתנדבים פחות מכך. דפוס זה הולם את מעגל החיים הסטנדרטי, לפיו הצעירים עסוקים בשירות הצבאי, ברכישת השכלה והכשרה מקצועית, בהקמת משפחה וטיפול בילדים צעירים, ובביסוס מעמדם הכלכלי, ואילו בני שכבת הביניים כבר פנויים להתנדבות, לאחר שילדיהם בגרו ומעמדם הכלכלי התבסס. שיעור ההתנדבות בקרב קבוצת המבוגרים בני 65 ומעלה יורד עד לשפל של 37%. זהו נתון מפתיע, לאור העובדה שלקבוצת גיל זו זמן פנוי לרוב, וניתן לשער שהוא מוסבר במצבם הכלכלי הדחוק של רבים מהקשישים בישראל. מעניין לציין שקבוצת הגיל הצעירה (18-24) מפגינה את שיעור ההתנדבות הפורמלית הגבוה ביותר בהשוואה לקבוצות הגיל האחרות, ורק העובדה שהם ממעטים להתנדב באופן לא פורמלי בהשוואה למבוגרים מהם היא שגורמת לשיעור ההתנדבות הכוללת בקרבם להיות נמוך יחסית. רצוי לעקוב אחרי דפוסי ההתנדבות בקבוצת הצעירים כדי לראות האם הם ממשיכים באותו דפוס, או שמא עם התבגרותם הם מאמצים דפוסי התנדבות הדומים יותר לזה של המבוגרים מהם. עקביות ההעדפה היחסית להתנדבות בארגונים פורמליים תוכל להעיד על תהליך של מיסוד ההתנדבות בישראל.

תרשים 10: המתנדבים באוכלוסייה הישראלית הבוגרת
לפי סוג ההתנדבות וקבוצת גיל, 2006, באחוזים

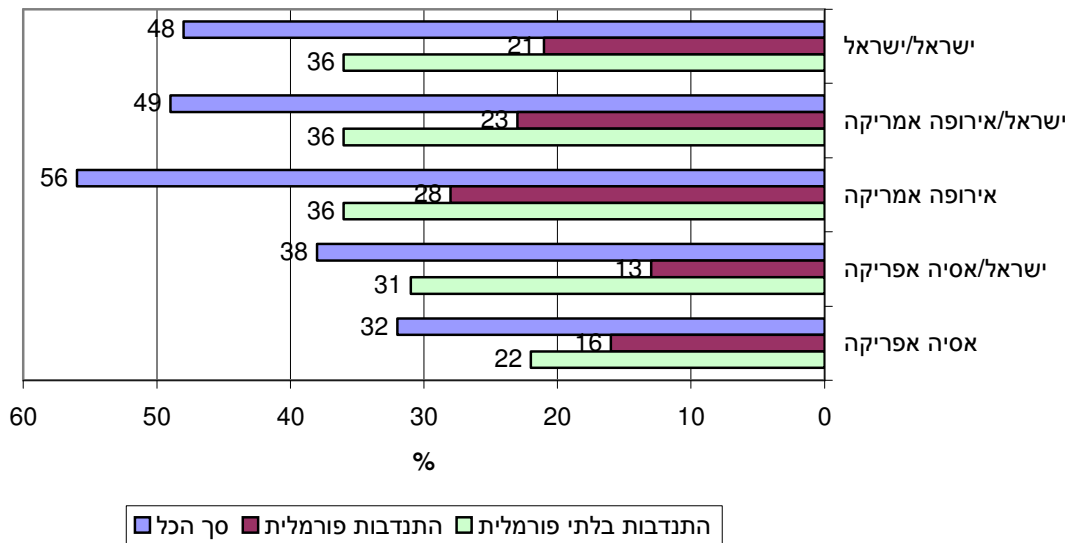

3.2.3 מוצא

באופן כללי, קבוצת ילידי ארצות אירופה-אמריקה נוטה להתנדב יותר מכל קבוצת מוצא אחרת (תרשים 11). במקום השני נמצאות שתי קבוצות: הישראלים בני הדור השני וישראלים שאביהם נולד

באחת מארצות אירופה-אמריקה. ישראלים שהם או אביהם נולד באחת מארצות אסיה-אפריקה וילידי ישראל שאביהם נולד באחת מארצות אסיה-אפריקה פחות נוטים להתנדב, והדבר ניכר הן בהתנדבות הפורמלית והן בהתנדבות הבלתי-פורמלית.

תרשים 11: המתנדבים באוכלוסייה היהודית הבוגרת לפי סוג ההתנדבות ומוצא, 2006, באחוזים

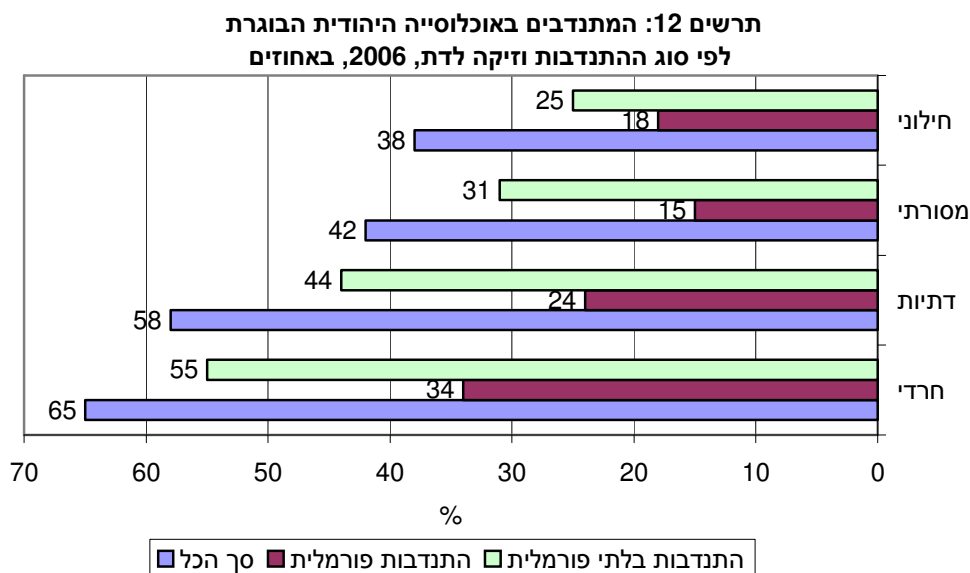
3.2.3.1 הישראלים החדשים

מבחינת שיעורי ההתנדבות, העולים מחבר העמים קרובים יותר לשיעור ההתנדבות שנמצא בקרב יוצאי אסיה-אפריקה מאשר בקרב יוצאי אירופה-אמריקה. 36% מעולי ברית המועצות לשעבר שעלו אחרי 1989 עוסקים בהתנדבות. 14% פעילים בערוץ הפורמלי, 24% בערוץ הבלתי פורמלי, ו-2% פעילים בשני הערוצים גם יחד. יש לציין כי ההתנדבות במובן שאנו מכירים אותה, פעילות ללא שכר הנובעת מרצון חופשי, לא הייתה פעילות רווחת בארצות שהיו נתונות תחת שלטון קומוניסטי. כמו כן כמה חסמים עומדים בדרכם של הישראלים החדשים, כמו קשיי תקשורת עקב שליטה מועטה בשפה העברית, קושי להשתלב במנטליות הישראלית, והיכרות מועטה עם ערך ההתנדבות. יתכן גם שהארגונים לא הציעו להם בכלל להתנדב, מתוך חוסר מודעות לפוטנציאל ההתנדבותי של קהילה זו. כל אלה יכולים להסביר את האחוז הנמוך יחסית של המתנדבים מקרב הישראלים החדשים.

3.2.4 קשר לדת

כמו בתרומה כך גם בהתנדבות ככל שהקשר לדת חזק יותר יש נטייה רבה יותר להתנדב. 38% מהחילוניים התנדבו, לעומת 65% מהחרדים (תרשים 12). כל הקבוצות מעדיפות את הערוץ הלא

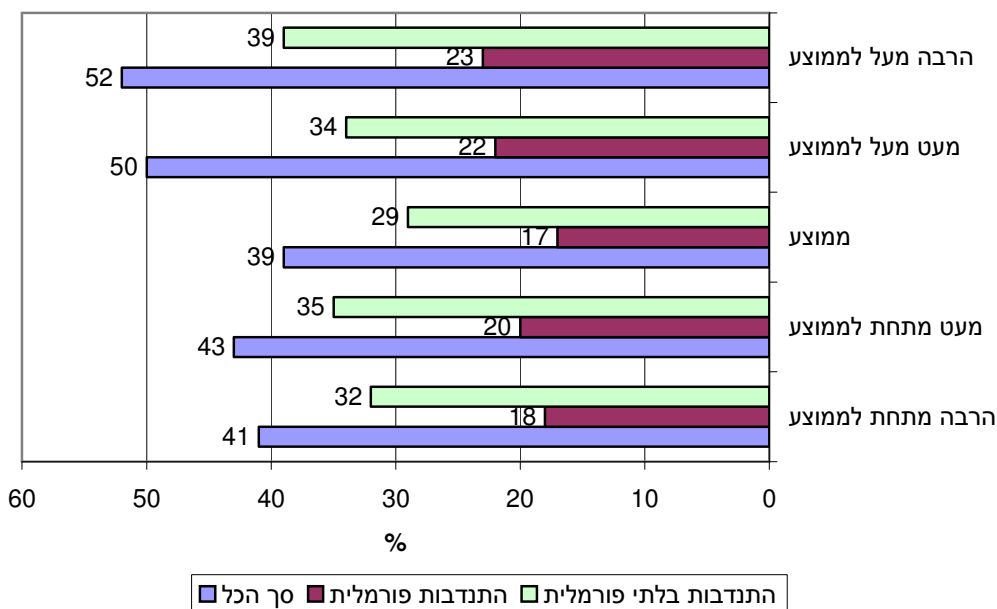
פורמלי, כאשר הפער בין ההעדפות קטן במיוחד בקרב החילונים. העובדה שלדת יש השפעה ניכרת על התנהגות פילנתרופית כבר עלתה בבדיקת המניעים להתנדבות, כאשר ראינו שלמעלה מרבע מהמתנדבים ציינו את הדת כאחד מהגורמים המניעים אותם להתנדבות.

3.2.5 רמת הכנסה

ההתנדבות בקרב משיבים בעלי הכנסה מעל מהממוצע במשק גבוהה באופן בולט מההתנדבות בקרב בעלי הכנסה ממוצעת או פחותה מכך (תרשים 13). הסבר אפשרי לכך הוא שמשיבים שאינם מבוססים מבחינה כלכלית פנויים פחות להתנדבות ועסוקים יותר בביסוס מעמדם הכלכלי או בהישרדות. יחד עם זאת, עבור בעלי הכנסה גבוהה ערכו של הזמן המושקע בהתנדבות הוא גבוה יותר, שכן הכנסתם לשעת עבודה גבוהה יותר, דבר שעלול להפחית את העניין שלהם בהתנדבות. נקודה נוספת שיש להתייחס אליה היא היחס המורכב שבין רמת הכנסה ודתיות בהשפעתו על דפוסי הפילנתרופיה. אנו נעסוק בסוגיה זו ביתר פירוט בפרק הדין.

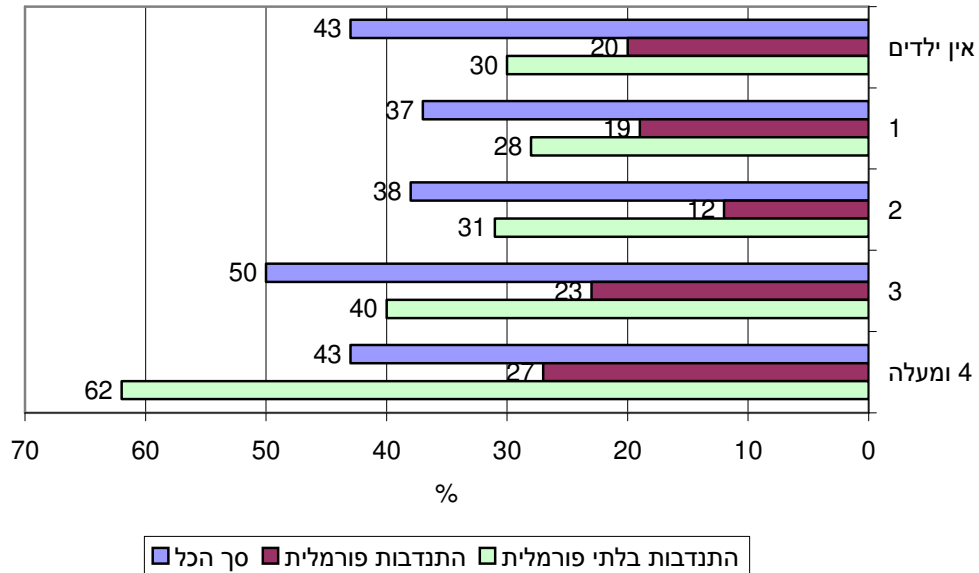
**תרשים 13: המתנדבים באוכלוסייה הישראלית הבוגרת
לפי סוג ההתנדבות ורמת הכנסה, 2006, באחוזים**

3.2.6 מצב משפחתי וילדים במשפחה

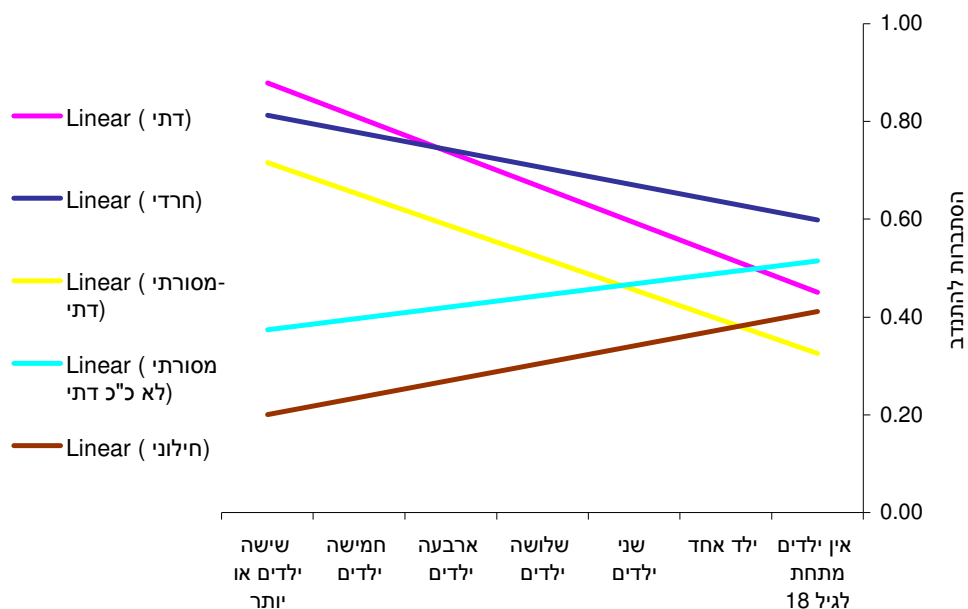
מן הממצאים לא עולה דפוס התנדבות מיוחד לפי המצב המשפחתי ונראה כי ישנם פערים קטנים וזניחים בין הקבוצות בסך כל הנטייה להתנדבות. אולם למספר הילדים במשפחה נמצאה השפעה ברורה. אחוז ההתנדבות הכולל עולה יחד עם מספר הילדים במשפחה, מ-37% בקרב הורים לילד אחד עד ל-62% בקרב הורים להם 4 ילדים ויותר (תרשים 14). יש לציין כי הקבוצה של אנשים ללא ילדים קטינים, אשר לכאורה פנויה יחסית להתנדבות, מתנדבת פחות מאשר הורים לשלושה ילדים. אוכלוסייה זו כוללת צעירים שטרם הביאו ילדים לעולם וסביר להניח שהם טרודים בהתבססות מקצועית וכלכלית, לצד אנשים מבוגרים שאינם יכולים להתנדב עקב בעיות בריאות או קושי כלכלי.

**תרשים 14: המתנדבים באוכלוסייה הישראלית הבוגרת
לפי סוג ההתנדבות ומספר הילדים במשפחה, 2006, באחוזים**

ממצא זה מנוגד לטענה שהועלתה באשר לקשר בין גיל והתנדבות לפיה טיפול בילדים קטינים גוזל מהזמן הפנוי להתנדבות. כיצד ניתן בכל זאת להסביר את הממצא הקושר ריבוי ילדים ונטייה מוגברת להתנדב? כ-75% מהמתנדבים שהם הורים לארבעה ילדים ומעלה הם חרדים ודתיים, לכן אפשר לשער שמה שמגביר את רמת ההתנדבות היא למעשה הזיקה לדת. ניתוח הקשר בין ההסתברות להתנדבות ומספר הילדים בפיקוח על רמת דתיות מראה שלמספר הילדים השפעה חיובית על ההסתברות להתנדב (תרשים 15), אך רק בקרב האוכלוסיות הדתיות יותר (מסורתיים-דתיים, דתיים וחרדיים). בקרב המסורתיים שאינם כל-כך דתיים ובקרב החילוניים פוחתת ההסתברות שיתנדבו ככל שגדל מספר הילדים. נראה כי בקרב הדתיים יותר גוברת תחושת החובה לקיום המצוות הדתיות הקשורות בצדקה ובגמילות חסדים על הקושי הכרוך בגידולם של ילדים רבים.

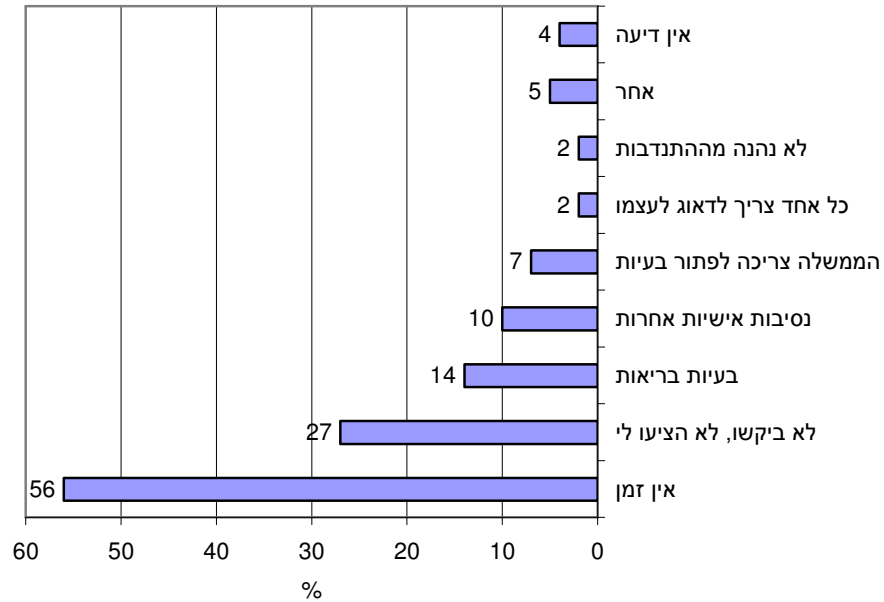
תרשים 15: הסתברות להתנדבות, לפי מספר ילדים ורמת דתיות, 2006

3.2.7 הנמנעים מהתנדבות

כאמור, 44% מהאוכלוסייה היהודית הבוגרת מתנדבים, אם בארגונים ואם באופן בלתי פורמלי. משמע, 56% אינם מתנדבים. מדוע הם לא עוסקים בהתנדבות? שאלנו את המשיבים שצינו שאינם מתנדבים מה הן הסיבות לכך (תרשים 16). רוב הלא-מתנדבים מנמקים זאת בסיבות אישיות כמו "אין זמן", בעיות בריאות ונסיבות אישיות. ישנם אנשים שנימקו את הימנעותם מהתנדבות בעמדות חברתיות-כלכליות כמו אמונה שמשרדי הממשלה צריכים לפתור את הבעיות של התושבים ולא המתנדבים, או שכל אדם צריך לדאוג לעצמו. סיבה חשובה נוספת הייתה משום שלא ביקשו מהם להתנדב. יתכן כי קבוצה זו המונה 27% מהנמנעים מהווה פוטנציאל חשוב להתנדבות.

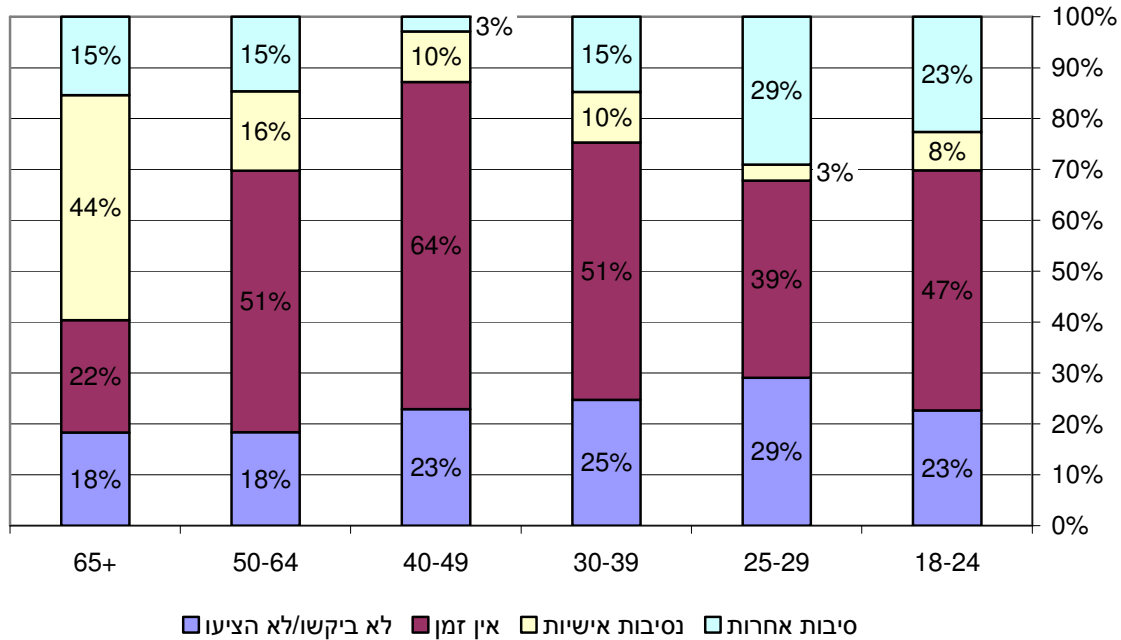
תרשים 16: נמנעים מהתנדבות לפי הנימוקים, 2006, באחוזים

הערה: הנתונים מסתכמים ליותר מ-100% היות שהמשיבים יכלו לציין שלוש סיבות שונות.

ניתחנו גם את מאפייניהם של אלו שדיווחו שאינם מתנדבים כלל. באילו קבוצות נמצא את הנמנעים מהתנדבות? קבוצה בולטת בקרב הלא-מתנדבים הם ילידי ארצות אסיה-אפריקה, מהם 68% נמנעים מהתנדבות. גם בקרב ילידי ישראל שאביהם נולד באחת מארצות אסיה-אפריקה שיעור הלא-מתנדבים גבוה יחסית - 62% מהם לא מתנדבים. קבוצות נוספות שמאופיינות בשיעור גבוה של המנעות מהתנדבות הם החילוניים (62%), הורים לילד אחד (63%), ובעלי ההכנסה הממוצעת (61%). בנוסף לכך, גם רבים מהקשישים בני 65 ומעלה נמנעים מהתנדבות (63%). למעשה, ישנם הבדלים בולטים בסיבות להמנעות מהתנדבות בקבוצות הגיל השונות (תרשים 17).

תרשים 17: סיבות להימנעות מהתנדבות, לפי גיל, 2006

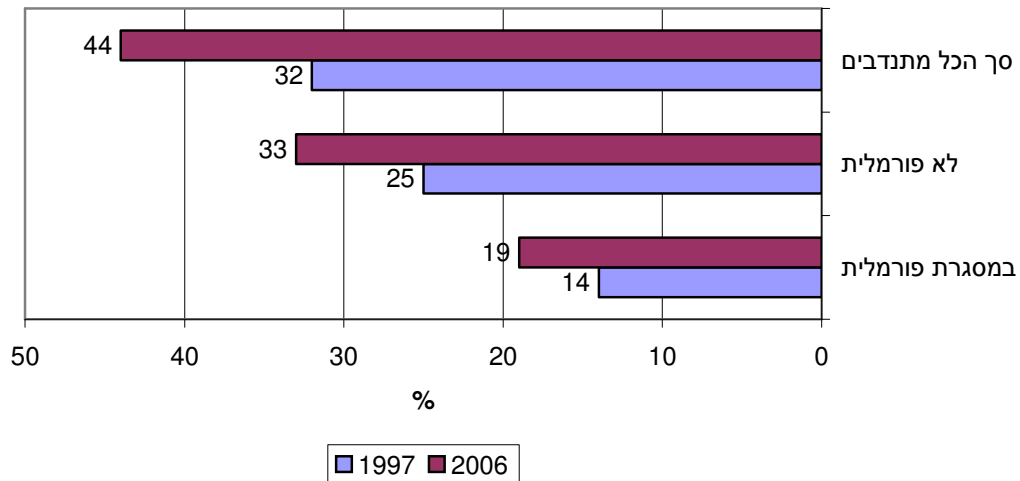
בכל קבוצות האוכלוסייה מלבד בקרב בני 65 ומעלה מוזכר מחסור בזמן פנוי כסיבה העיקרית לא להתנדב. לקשישים יש אמנם זמן פנוי לרוב, אך ישנן סיבות אישיות ובריאותיות שמונעות מהם להתנדב. לכך יכולות להיות שתי השתמעויות. הראשונה היא שבמצב החברתי-כלכלי הנוכחי גיל הזהב אינה מהווה מאגר פוטנציאלי ריאלי למתנדבים. השנייה היא ששיפור ברמת החיים של הקשישים ואולי גם במצב בריאותם עשוי להביא לגידול משמעותי במאגר המתנדבים הפוטנציאלי בישראל.

3.3 מתנדבים והתנדבות ב-1997 וב-2006

בשנת 1997 ערך המרכז לחקר המגזר השלישי סקר מקיף על דפוסי הפילנתרופיה בישראל (שי ואחרים, 1999) ומאז לא נערך סקר נוסף. עקב פער הזמן בין שני הסקרים אין ביכולתנו להצביע על מגמות בתחום הפילנתרופיה, אלא לכל היותר להשוות בין שתי נקודות הזמן. סביר להניח שבעשר השנים שחלפו בין שני הסקרים היו תנודות למעלה ולמטה בשיעורי ההתנדבות והתרומה, תנודות שאין בידינו נתונים לגביהן. משום כך יש חשיבות רבה לעריכת סדרה המשכית וסדירה של סקרים, כפי שאנו מתכננים, שתוכל לחשוף מגמות ותנודות בפילנתרופיה בישראל.

בהשוואה לשנת 1997 יש היום באוכלוסייה היהודית יותר מתנדבים בסך הכל וכן עלה שיעור המתנדבים בכל אחד מהערוצים (ראו תרשים 18). עם זאת, העלייה בערוץ הפורמלי גדולה יותר מאשר בערוץ הלא פורמלי: יש גידול של 36% בשיעור המתנדבים בערוץ הפורמלי ו-32% בערוץ הלא פורמלי.

תרשים 18: מתנדבים באוכלוסייה היהודית הבוגרת לפי ערוץ ההתנדבות, 1997 ו 2006 -

אמנם שיעורי ההתנדבות גדלו, אך המתנדבים הפכו פאסיביים יותר, ורבים יותר מהם ממתנינים שמישהו אחר יזמין או ידחוף אותם להתנדב. שיעורי ההתנדבות ביוזמה עצמית בשנת 2006 היו נמוכים יותר מאשר ב-1997: 71% מהמתנדבים בארגונים בשנת 1997 התנדבו ביוזמתם, לעומת 62% בשנת 2006. 82% התנדבו לסייע למשפחות ובודדים ביוזמתם בשנת 1997 לעומת 77% בשנת 2006.

גידול ניכר בהשוואה לשנת 1997 חל גם בהיקפי ההתנדבות. מספר השעות שהקדיש בחודש המתנדב הממוצע בערוץ הפורמלי בשנת 1997 עמד על 13.3, בעוד בשנת 2006 הוא עמד על 21.6 שעות. בערוץ הבלתי פורמלי הגידול הוא מ-9.25 שעות חודשים בשנת 1997, לכדי 14.8 שעות חודשיות בממוצע בשנת 2006. כאשר אנו בוחנים את שיעור המתנדבים שהקדישו לפחות 250 שעות בשנה (זהו הקריטריון ששימש להבחנה בין מתנדבים "כבדים" למתנדבים "רגילים" בסקר שערכנו בשנת 1997), אנו מגלים ששיעור זה גדול בהשוואה לשנת 1997 בערוץ הפורמלי – בעוד ב-1997 הקדישו 22% מהמתנדבים לפחות 250 שעות בשנה, בשנת 2006 עלה שיעור זה לכדי 27%. בערוץ הבלתי פורמלי, לעומת זאת, חלה ירידה בחלקם של המתנדבים הכבדים – מ-11% בשנת 1997 לפחות מ-5% בשנת 2006. הגידול בהיקף השעות הממוצע בערוץ הבלתי פורמלי מוסבר אם כך לא בגידול בהיקף ההתנדבות בקרב רוב ציבור המתנדבים, אלא בהיקף השעות של קבוצה קטנה של המתנדבים הבלתי פורמליים הכבדים באמת, אלה שמקדישים להתנדבות ישירה עם פרטים ומשפחות 50-60 שעות בחודש ויותר מכך.

מעניין לציין שבעוד שעדיין ישנם פערים ניכרים בשיעורי ההתנדבות בין קבוצות שונות לפי זיקתן לדת, ושיעור המתנדבים בקרב החרדים עודנו גבוה באופן ניכר מזה של החילוניים, הרי שבהשוואה לשנת 1997 הפער הצטמצם (לוח 1), בעוד שבקרב החרדים השינויים בהיקפי ההתנדבות היו קטנים, הרי בקרב החילוניים חל יחסית גידול ניכר בנטייה להתנדב. נראה אפוא כי חלק לא מבוטל מהגידול בשיעורי ההתנדבות מוסבר על ידי העלייה בנטייה להתנדב בקרב החילוניים, המוכפל בחלקם הבולט של החילוניים בכלל באוכלוסייה היהודית.

לוח 1 : המתנדבים לפי זיקה לדת ולפי מסגרת ההתנדבות, 1997 ו – 2006 באחוזים

--	--	--

מסגרת לא פורמלית

מסגרת פורמלית

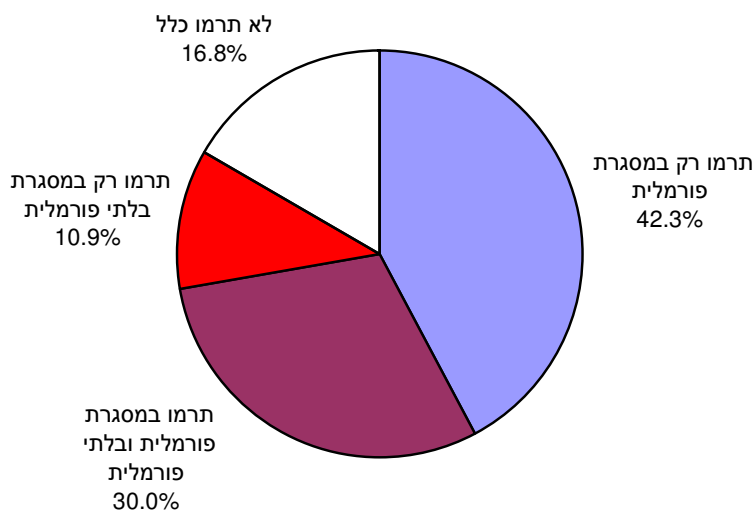
4 תורמים ותרומות

תרומה היא מתן כסף או שווה-כסף כגון מוצרים או ציוד מתוך רצון חופשי, בלא ציפייה לתמורה ושלא על מנת לקבל פרס. אנשים תורמים מכספם לארגונים פורמליים, בדרך כלל לארגוני המגזר השלישי – ארגוני מתנדבים או ארגונים ללא כוונת רווח, מה שאנו מגדירים כתרומות במסגרת פורמלית, והם תורמים גם לאנשים פרטיים או למשפחות – תרומות בלתי פורמליות. תרומות מהוות משאב חשוב עבור רבים מארגוני המגזר השלישי, ובפרט עבור אלו שמוגדרים כארגוני החברה האזרחית, שאינם מסתמכים על מימון ציבורי למימון פעילותם ארגוני מגזר שלישי רבים (גדרון, כץ ובר, 2001). בסקר שאלנו את המרואיינים האם הם תרמו כסף או שווה כסף לארגונים או ישירות למשפחות או פרטים שאינם קרוביהם בשנת 2006. בפרק זה נבחן את מאפייניהם של התורמים ואת היקפי תרומותיהם: המניעים לתרומה, מי יוזם את התרומה, התמדת התורמים בקשר שלהם לארגונים ולפרטים או המשפחות להם הם תורמים, כמה תורמים, שינויים בהיקף התרומות ביחס לשנה הקודמת ועוד. כן ננסה לתאר מיהם האנשים שנותנים מכספם למען הזולת בישראל ומה מאפיין אותם. לשם כך נפרט את פרופיל התורמים לפי מגדר, גיל, מוצא, קשר לדת, רמת הכנסה ועוד משתנים שידועים כקשורים להתנהגות פילנתרופית.

4.1 ערוצי תרומה

אנו מבחינים בין שני ערוצי תרומה: התרומה הפורמלית שניתנת באמצעות ארגון או עבורו והתרומה הלא פורמלית שניתנת ישירות למשפחות ולבודדים. שאלנו את המשתתפים בסקר האם תרמו כסף או חפצים שווי כסף לארגון כלשהו או באמצעותו. כן שאלנו האם תרמו ישירות לאדם או למשפחה שאינם קרובי משפחה או חברים, שלא באמצעות ארגון כלשהו. 83% מהאוכלוסייה היהודית הבוגרת תורמים באופן פורמלי ולא פורמלי גם יחד, כאשר 30% מהאוכלוסייה פעילים בשני הערוצים (תרשים 19). 72% מהמשיבים תורמים בערוץ הפורמלי ו-42% תורמים בערוץ הבלתי פורמלי. מדוע מעדיפים התורמים את הערוץ הפורמלי? יתכן שהם סומכים על הארגונים שישתמשו בתבונה בכספי התרומות, או משום הארגונים נמצאים תחת פיקוח בשונה ממשפחות ופרטים, או משום שהם מעניקים קבלות. כמו כן, בניגוד למשפחות ופרטים, חלק מהארגונים נהנים מתמיכה וחסות של הממסד (לדוגמא: האגודה למען החייל בחסות משרד הביטחון) וחלק נהנים מסיוע של דמויות מוכרות (למשל עמותת עליים בראשה עומדת נאוה ברק, אשת ראש הממשלה לשעבר). יש לציין גם כי לא פעם אנשים הנזקקים לתרומות מקימים לעצמם עמותות ובכך מטשטשים מעט את ההבדל בין שני הערוצים.

תרשים 19. תורמים בישראל 2006, לפי מסגרת התרומה

מעניין לציין שכאשר נוקטים בשיטה ההתנהגותית למדידת התרומה (כפי שהוסבר במבוא, הגישה ההתנהגותית מונה התנהגויות שונות, למשל תרומה בטלפון, תרומה בסופרמרקט, תרומה ברחוב וכדומה, והנסקרים נשאלים אם הם ביצעו אותן), שיעור התרומה לארגונים שמתגלה הוא כמעט זהה לזה שנמצא בשאלה שנוסחה לפי הגישה התפיסתית שבה הנסקרים נשאלים פשוט אם הם תרמו, והחוקר משאיר למשיבים את ההחלטה אם התנהגות זו או אחרת היא תרומה. אנו שאלנו את הנסקרים גם אם הם תרמו בנסיבות שונות – בביתם, ברחוב וכן הלאה. כאשר סופרים את כל המשיבים שבאו להתרים אותם בביתם, שתרמו ברחוב, בטלפון, באינטרנט, בסופרמרקט או חנות אחרת, במקום העבודה שלהם, או באמצעות דיוור ישיר, מתקבל ששיעור התורמים במסגרת פורמלית באוכלוסייה היהודית הבוגרת מגיע לכדי 70%.

4.1.1 התרומה הפורמלית

4.1.1.1 יעדי התרומות

שאלנו את המשתתפים במדגם לאיזה ארגון עיקרי הם תרמו כסף או שווה כסף. חלק מן המשיבים סירבו לזהות את יעד התרומה שלהם, ואחרים התקשו לזכור ולציין בשמו את הארגון הספציפי. השאלה הניבה רשימה של 69 ארגונים בלבד, ולכן יש להתייחס בזהירות לממצאים המוצגים. אם אנו מונים את מספר הארגונים שהוזכרו על ידי התורמים, ניתן לציין שתי קבוצות ארגונים שמשכו את תרומות הציבור: 41% מהארגונים שקיבלו כסף מהציבור פועלים בתחום הרווחה, כולל שירותי רווחה כמו 'איל"ן' ו'אקי"ם' או ארגונים המספקים סיוע חומרי כמו 'לתת', 'פתחון לב' ובתי תמחוי שונים. התחום הבולט השני מבחינת מספר הארגונים שהוזכרו הוא תחום הבריאות. 29%

מהארגונים שנמנו על ידי התורמים פועלים בתחום הבריאות. הבולטת בהם היא 'האגודה למלחמה בסרטן', שהיא הארגון שהוזכר לעתים תכופות יותר מכל יתר הארגונים. אם אנו מונים את מספר הפעמים שבהן הוזכר הארגון (ויש לציין שלכל משיב היתה אפשרות למנות עד 5 ארגונים), בכרבע מהפעמים היתה זו 'האגודה למלחמה בסרטן'. מבין הארגונים שהתורמים ציינו בשמם בתחום הבריאות בלטו גם הארגונים 'יד שרה' ו'עזר מציון'.

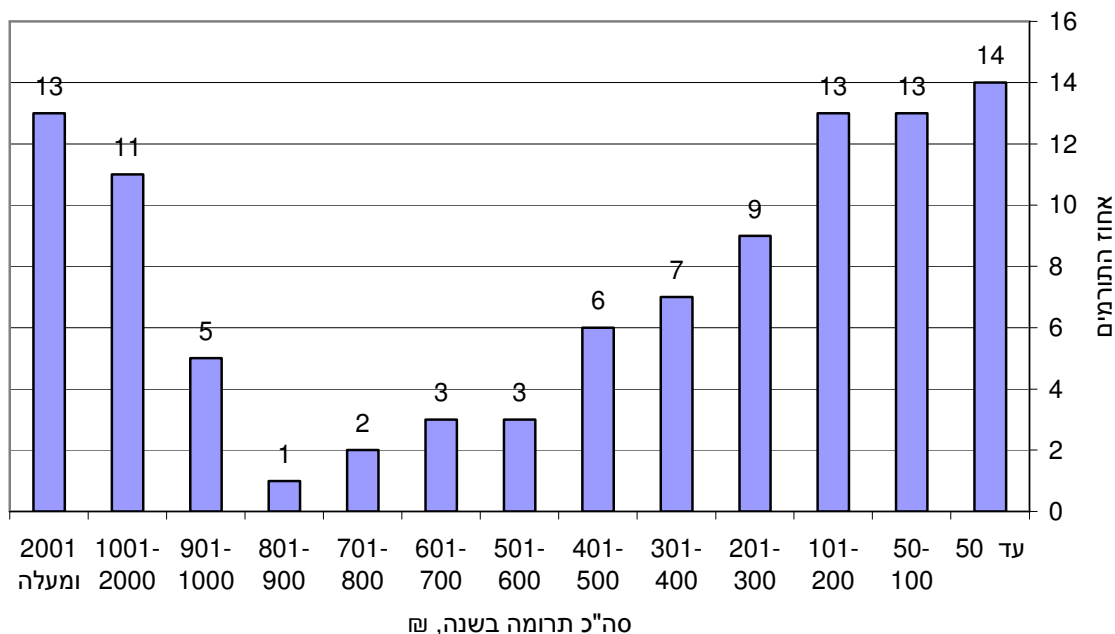
בשאר התחומים נמנו בשמם ארגונים בודדים, אולם יש לציין שני תחומים שנזכרו לעתים תכופות בקרב המשיבים לסקר – תחום הדת ותחום הבטחון. בתחום הדת אומנם מעטים מהמשיבים ציינו ארגון ספציפי, אך ב-6% מהפעמים שבהן המשיבים פירטו את יעדי התרומות שלהם הם ציינו שתרומתם היתה לבית כנסת או ארגון דת כלשהו. בתחום הביטחון נזכרה לעתים תכופות 'האגודה למען החייל', ויחד עם 'קרן ליב"י' הן הוזכרו כמעט 8% מהפעמים שבהן ציינו המשיבים את יעד התרומה שלהם.

יש לציין שמקרב הארגונים שנמנו, כתמישית היו ארגונים ציבוריים כגון משטרת ישראל, בתי ספר או הנוסד לביטוח לאומי.

4.1.1.2 כמה תרמו?

השאלות שביקשו מהמשיבים להעריך אף שווי התרומות שלהם התייחסו לסך התרומות של משק הבית. אנו מעריכים כי התרומה הממוצעת למשק בית הנה 750 ₪ בשנה. כמחצית ממשקי הבית העניקו 350 ₪ ומעלה לארגונים וכמחיצתם העניקו סכום נמוך מכך. ניתוח התפלגות התרומות בקרב משיבים שיכלו להעריך את היקף התרומה שלהם מעלה תמונה מעניינת בה יורד אחוז התורמים ככל שעולה גובה התרומה, עד לשפל בטווח שבין 801 ל-900 ש"ח בשנה. לאחר מכן עולה אחוז התורמים יחד עם גובה התרומה (תרשים 20). במלים אחרות, בישראל יש בעיקר תורמים קטנים (63% תורמים עד 500 ₪ בשנה), פחות מכך תורמים גדולים (29% תורמים מעל 900 ₪ בשנה), ומעט מאוד תורמים בינוניים.

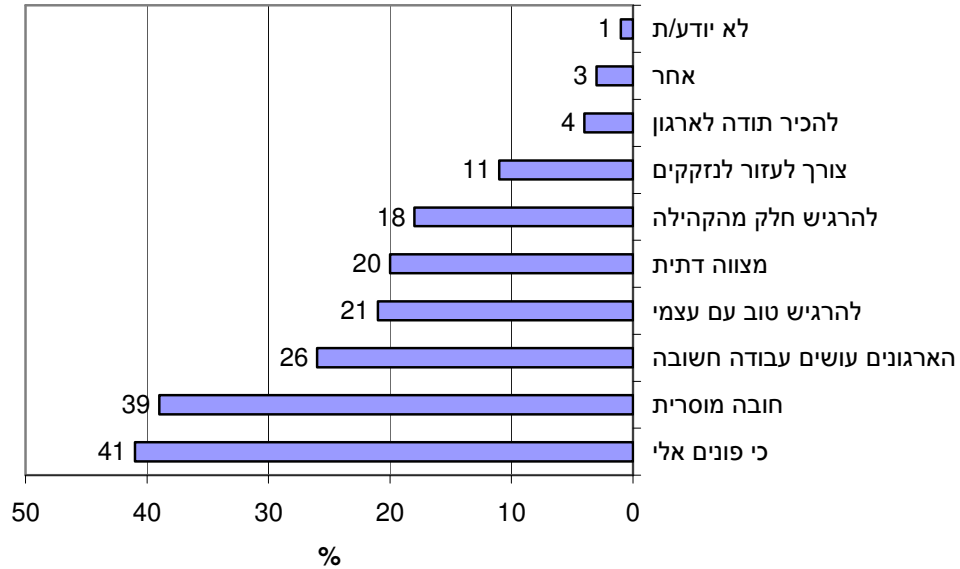
תרשים 20: התורמים לפי סכום התרומה לארגונים, 2006, באחוזים

4.1.1.3 המניעים לתרומה

מדוע אנשים תורמים? 41% מהתורמים מעניקים את כספם ורכושם פשוט כי פונים אליהם בבקשה לתרום (תרשים 21). אך ישנם גם מניעים הקשורים לחובה מוסרית או מצווה דתית: 39% תורמים כי זו חובה מוסרית ו-20% משום שזאת מצווה דתית ו-11% כי צריך לעזור לנזקקים. הסיבה האחרונה יכולה להיחשב גם כמניע אידיאולוגי. 26% ציינו מניע אידיאולוגי נוסף: הם סבורים שהארגונים עושים עבודה חשובה. ישנם גם מניעים אישיים-רגשיים, כמו צורך בהשתייכות - 18% מהתורמים אמרו שזאת דרך להיות חלק מהקהילה, ויש לציין גם כי 12% מהמתנדבים לארגונים נוהגים לתרום לארגון בו הם מתנדבים. התרומה מונעת גם ממניעים אישיים כמו צורך בחיזוק העצמי - 21% מהתורמים אמרו שעצם הניתנה גורמת להם הרגשה טובה, או הכרת תודה - 4% רואים בתרומתם דרך לבטא את תודתם לארגונים שנעזרו בהם או שעזרו לאדם היקר להם.

תרשים 21: התורמים באוכלוסייה היהודית הבוגרת לפי המניעים לתרום, באחוזים, 2006

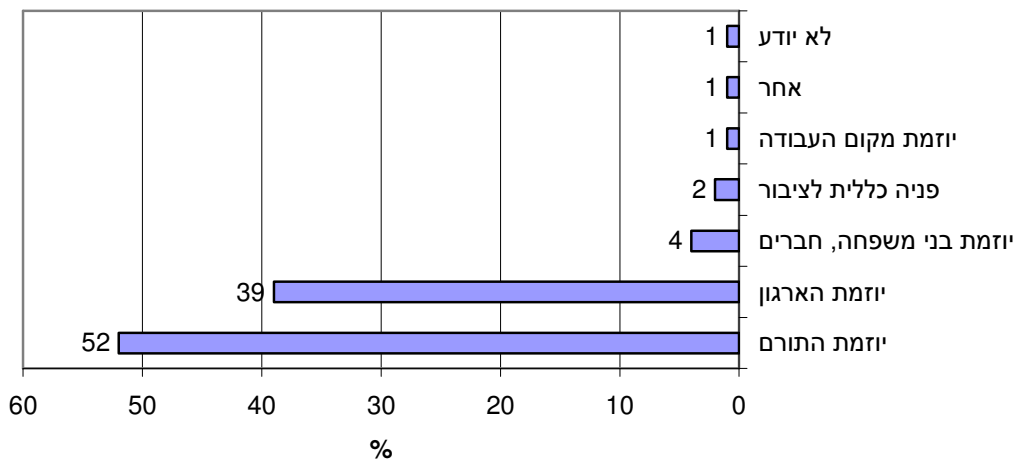

הערה: הנתונים מסתכמים ביותר מ-100% מאחר שהמשיבים יכלו לציין עד שלושה מניעים

4.1.1.4 היוזמה לתרומה

52% מהתורמים טענו כי הם תורמים מיוזמתם ו-39% תרמו ביוזמת הארגון שפנה אליהם (תרשים 22). לגורמים אחרים משקל מועט בהוצאת התרומה מהכוח אל הפועל.

תרשים 22: התורמים לארגונים ו/או באמצעותם באוכלוסייה היהודית הבוגרת, לפי יוזמת התרומה, באחוזים, 2006

מתברר שישנו קשר בין היוזמה לתרומה וגדול התרומה. כפי שלוח 2 מראה, ככל שהתרומה גבוהה יותר, עולה גם אחוז התורמים ביוזמה עצמית. בעוד שני שלישים מהתורמים סכומים הגדולים מ-2,000 ₪ בשנה עשו זאת ביוזמתם, פחות מחצי התורמים עד 300 ש"ח בשנה תרמו ביוזמתם.

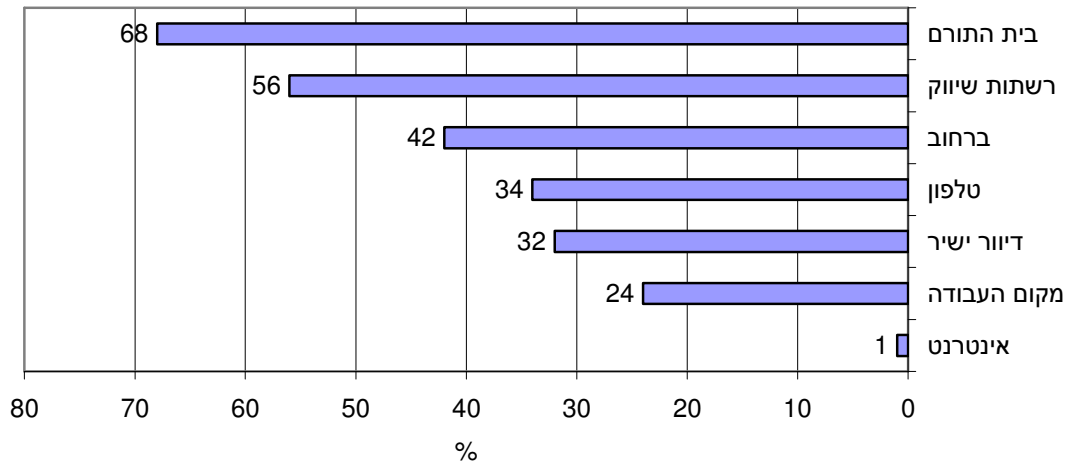
לוח 2: התורמים פורמלית לפי גובה התרומה והיוזמה, 2006, באחוזים

גובה התרומה (₪)				היוזמה לתרומה
עד 300 ש"ח	901 - 2,000	900 - 301	2,001 ומעלה	
46	54	50	66	יוזמה עצמית
2	11	4	4	בני משפחה, חברים
48	35	40	30	יוזמת הארגון
4	0	6	0	אחר

4.1.1.5 זירת ההתרמה

היכן מתרימים הארגונים? היכן הם מגייסים את התרומות מן הציבור הרחב? ניתן להבחין בין תרומות המגויסות במרחב הפרטי ואלו המגויסות במרחב הציבורי. רוב האנשים תרמו במרחב הפרטי: 68% מהתורמים העניקו כסף למי שהגיע אליהם הביתה וביקש את תרומתם (תרשים 23). במרחב הפרטי תרמו גם 34% מהתורמים באמצעות הטלפון ו-32% תרמו בדיוור ישיר. במרחב הציבורי נמנו שלושה מקומות התרמה חשובים, הראשון בהם הוא מרכזים ורשתות השיווק שהפכו למקום שני בחשיבותו ובהם תרמו 56% מהתורמים. מקום שלישי בחשיבותו הוא הרחוב, בו תרמו 42% מהתורמים. גם מקום העבודה הפך למקום חשוב להתרמה ו-24% מהתורמים עשו זאת במקום העבודה שלהם. האינטרנט עדיין אינו מהווה זירה משמעותית לתרומות בישראל, כפי שניכר מהעבודה, רק אחוז אחד מהתורמים השתמש ברשת האינטרנט כדי להשיא את התרומה.

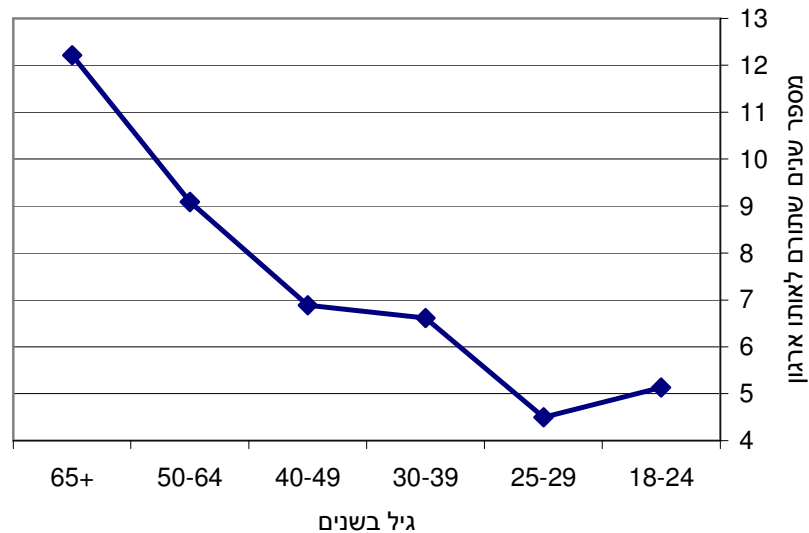
תרשים 23: התורמים באוכלוסייה היהודית הבוגרת לארגונים ו/או באמצעותם, לפי מקום ההתרמה, 2006, באחוזים

4.1.1.6 התמדה בתרומה

ארגונים רבים מתחרים על כספם של התורמים, ועל כן אחת מהמשימות המורכבות ביותר שעומדות בפני מגייסי כספים לארגוני מגזר שלישי היא שמירה על נאמנותם של התורמים. אולם מאמץ כזה מוצדק רק אם אכן ישנה נטייה בקרב הציבור להפגין נאמנות לארגונים להם הם תורמים. שאלנו את התורמים האם תרומתם חד פעמית או נמשכת כבר כמה שנים. 62% מהנדגמים השיבו לשאלה זאת, מהם 67% נאמנים לארגון מסוים כבר כמה שנים ועוד 10% תורמים לאותו ארגון כמה פעמים בשנה. 22% מהתורמים מגדירים את תרומתם כ"חד פעמית". כמחצית האנשים תורמים כבר למעלה מחמש שנים לאותו ארגון ומשך הזמן הממוצע בו מתמידים התורמים בתרומה לאותו ארגון הוא 7.8 שנים. האם ניתן לאפיין את התורמים המתמידים? ניתוח של התורמים המתמידים בהשוואה לכלל התורמים אינו מעלה הבדלים במניעים. ניתוח משך הקשר עם הארגון הנתרם לפי מאפיינים אישיים שונים של התורמים גם הוא מעלה מעט מאוד – ההתמדה עולה עם הגיל, כאשר בני 25-29 תורמים לאותו ארגון זה 4.5 שנים בממוצע, ואילו בני 65 ומעלה תורמים לארגון מזה 12.2 שנים בממוצע (תרשים 24). מהתרשים ניתן לראות שזהו איננו קשר ישר פשוט בין גיל והתמדה, אלא שניתן להבחין בין שתי קבוצות הגיל של הצעירים (18-24 ו-25-29) שמתמידים כ-5 שנים, שתי קבוצות גילאי הביניים (30-39 ו-40-49) שמתמידות בממוצע כ-7 שנים, ושתי קבוצות המבוגרים שמתמידות למעלה מ-9 שנים בממוצע. מכאן אפשר להסיק שההבדל לא נובע רק מכך שלמבוגרים היתה הזדמנות רבה יותר להתמיד רק מעצם העבודה שהם מבוגרים יותר, אלא שאכן לגיל יש אפקט שעומד בפני עצמו על ההתמדה. ניסיון לבדוק אם לגיל ישנה השפעה משותפת בשילוב משתנים אחרים לא העלה דבר.

תרשים 24: התמדה בתרומה לאותו ארגון, ממוצע לפי קבוצות גיל, 2006

גורם אחר שקשור להתמדה הוא המוצא. ילידי הארץ מתמידים באופן מובהק פחות מאלו שאינם ילידי הארץ. הצברים דור שני בארץ מתמידים לתרום לאותו ארגון 6 שנים בממוצע, צברים דור ראשון מתמידים 8 שנים בממוצע, ואילו מי שלא נולדו בארץ מתמידים 10-11 שנים בתרומה לאותו ארגון. ילידי ברה"מ לשעבר גם הם מאופיינים בהתמדה מועטה יחסית, הדומה לזו של הצברים דור שני.

4.1.2 התרומה הלא פורמלית

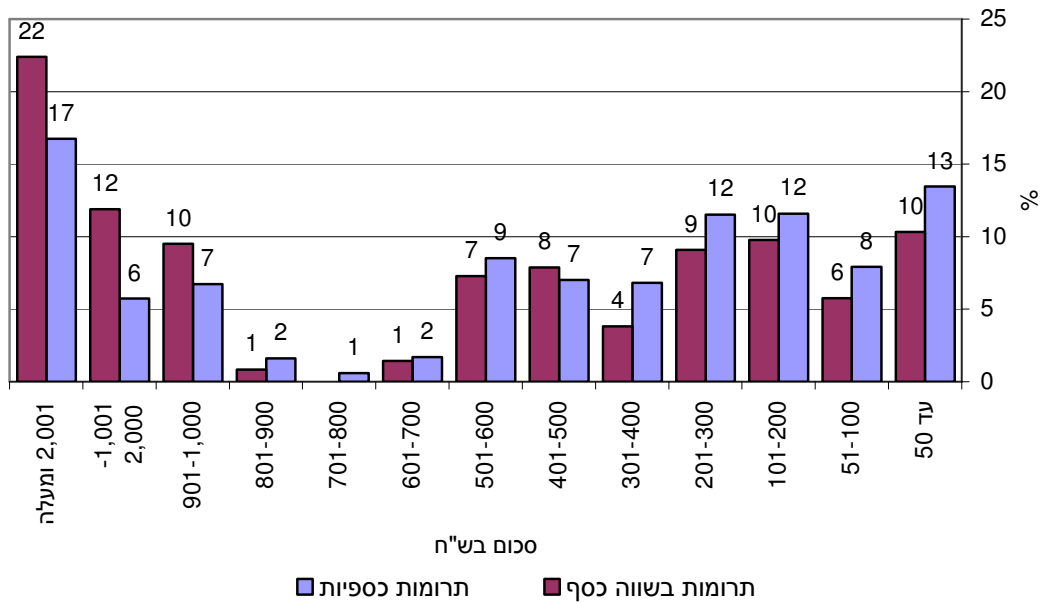
4.1.2.1 כמה תרמו?

המשתתפים בסקר נשאלו האם תרמו ישירות לאנשים ומשקי בית שאינם קרובי משפחה שלהם, ללא תיווך של ארגונים. כאמור, 41% מהמשיבים העידו על עצמם כי נתנו תרומה בלתי פורמלית (עבור רבע מהם היה זה ערוץ התרומה הבלעדי). רוב התורמים לא הסתפקו בעזרה לאדם או למשפחה אחת אלא סייעו לכמה וכמה אנשים ומשפחות. למעשה, פחות משליש מהתורמים הסתפקו בתרומה לאדם אחד או משפחה יחידה, ומחציתם תרמו ל-3 ויותר נהנים שונים.

מקרב התורמים בערוץ הבלתי פורמלי, רק 43% מהתורמים יכולים להעריך את היקף התרומה הכספית שהעניקו למשפחות או לאנשים. מההערכות שניתנו אנו מוצאים שמחצית מהתורמים במסגרת בלתי פורמלית ונותנים תרומה כספית אינם נותנים יותר מ-390 ₪ בשנה. אם ננכה את אלו

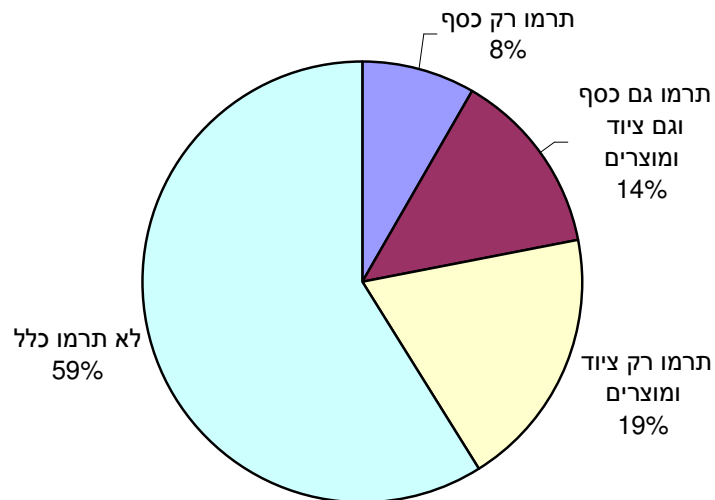
שהשיבו "לא יודע", נגלה גם כאן, בדומה לתרומה הפורמלית, כי יש קבוצה גדולה של תורמים שנותנים עד 600 ₪ בשנה, וקבוצה גדולה יחסית של תורמים גדולים מעל 900 ₪ בשנה (ובפרט מעל 2,000 ₪ בשנה), ומעט מאוד התורמים סכומים בינוניים בחשבון שנתי (תרשים 25).

תרשים 25: תורמים בערוץ הבלתי פורמלי לפי ערך התרומה, 2006, באחוזים

אולם במסגרת הבלתי פורמלית רבים מהתורמים מעניקים לתורמים מוצרים וציוד – תרומות בשווה כסף ולא רק כסף מזומן (תרשים 26). התורמים תרומות בשווה כסף תרמו בעיקר ציוד כמו בגדים, רהיטים, מכשירי חשמל וכדומה, ומיעוטם תרם אוכל ותרופות. ביקשנו מהמשיבים שהעידו שתורמו מוצרים וחפצים להעריך את ערכן הכספי של תרומותיהם, וכ-40% מהם עשו זאת. בממוצע נוטות התרומות בשווה-כסף להיות גדולות יותר (לפי הערכת התורמים) מהתרומות הבלתי פורמליות הכספיות (תרשים 25).

**תרשים 26: תרומה בלתי פורמלית לפי סוג התרומה
באחוזים, 2006,**

מהו הערך הממוצע של התרומות הבלתי פורמליות? לשם כך עלינו להבחין בין התורמים כסף, אלו שתורמים מוצרים וציוד, ואלו שתורמים הן כסף והן בשווה כסף. מתברר שהתורמים במסגרות בלתי פורמליות שנותנים גם כסף וגם ציוד ומוצרים, נוטים להיות נדיבים יותר מאלו שנותנים רק כסף או רק ציוד ומוצרים. הם נוטים בממוצע לתת 200 ₪ יותר מאלו שנותנים רק כסף, ולתרום סחורות שערכך הממוצע גדול ב-200 ₪ יותר מאלו שניתנו על ידי מי שתורמים רק ציוד ומוצרים. בחישוב ערכן הממוצע של התרומות בקרב שלוש קבוצות תורמים אלו, אנו מגלים שהתורמים תרומות בלתי פורמליות כספיות בלבד העניקו בממוצע 657 ₪ בשנה, הערך הממוצע של התרומות מאלו שנתנו ציוד ומוצרים בלבד היה 900 ₪ בשנה, ואילו הערך הממוצע של התרומות מאלו שנתנו גם כסף וגם ציוד ומוצרים הגיע לכדי 2,185 ₪ בשנה. הממוצע המשוקלל של ערך התרומה הבלתי פורמלית בשלושת קבוצות התורמים גם יחד הוא 1,277 ₪ בשנה.

4.1.2.2 יוזמה

68% מהמרואיינים דיווחו כי הם בעצמם יזמו את הענקת התרומה. בני משפחה וחברים יזמו 17% מהתרומות. היוזמה האישית בתרומה הלא פורמלית מאפיינת יותר את התורמים בני 40-64 שנים, את ילידי ברית המועצות לשעבר או ישראלים שהם או אביהם נולדו באחת מארצות אסיה-אפריקה ואת אלו שמעידים על עצמם שהם אנשים מסורתיים (לוח 3). בניגוד לתרומה הפורמלית, כאן לא נמצא קשר בין יוזם התרומה וגודלה.

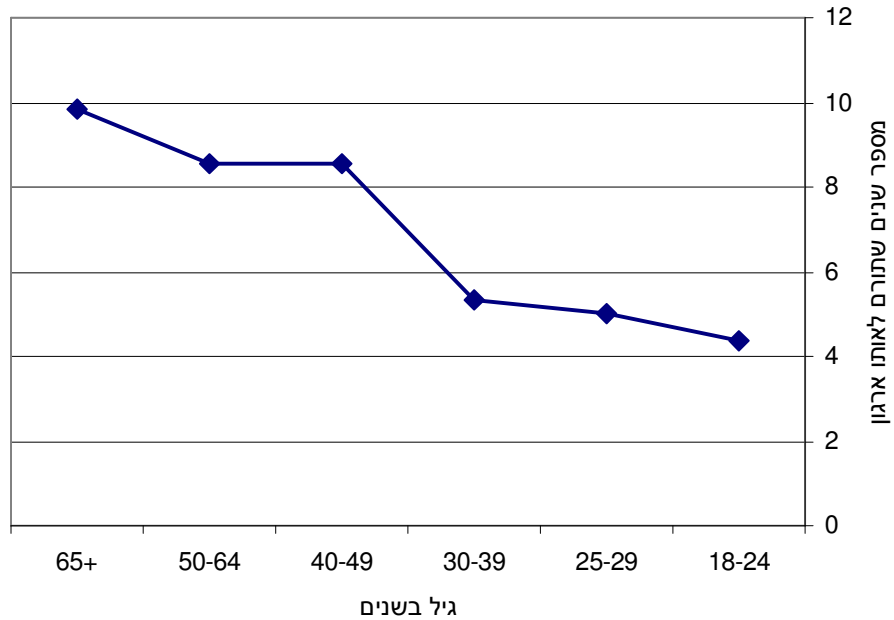
לוח 3 : תורמים ביוזמתם בערוץ הלא פורמלי לפי משתני רקע, 2006, באחוזים

התורמים ביוזמתם (%)		
53	18-24	גיל
64	25-29	
71	30-39	
75	40-49	
73	50-64	
63	65+	
76	נולד בישראל ואביו באחת מארצות אסיה או אפריקה	מוצא
62	נולד בישראל ואביו באחת מארצות אירופה או אמריקה	
71	נולד באחת מארצות אסיה או אפריקה וגם אביו	
61	נולד באחת מארצות אירופה או אמריקה וגם אביו	
76	יליד ברה"מ לשעבר	
68	חרדי	זיקה לדת
56	דתי	
74	מסורתי	
65	חילוני	
68	כלל המדגם	

4.1.2.3 התמדה בנתינה

גם בערוץ הלא פורמלי ניכרת התמדה של התורמים, והם מסייעים לאותם אנשים ומשפחות כבר 6.9 שנים בממוצע, כאשר החציון הוא 5 שנים. נראה כי מעבר לצרכים של המשפחה, המתנדב נקשר אליה, דבר המאפשר לו להתמיד בסיוע לאורך שנים. מה מאפיין את התורמים המתמידים? ראשית, ההתמדה בתרומה גוברת עם הגיל, כאשר הנתונים מורים על הבדל של 3-4 שנים במשך זמן הקשר של התורם עם הנהנה בין אלו שגילם עד 40 שנה ואלו שגילם מעל 40 שנה (תרשים 27). הגיל הוא כנראה חלק מהסיבות לכך שנמצא פער בהתמדה גם בין משיבים שלהם מצב משפחתי שונה: הרווקים מתמידים פחות מכל (כ-4.5 שנים בממוצע), האלמנים יותר מכל (כ-9.5 שנים בממוצע), ובין הנשואים והגרועים או הפרודים לא נמצא הבדל משמעותי (7.5-8 שנים בממוצע). התרומה הבלתי פורמלית עם אותו נהנה ממושכת במיוחד בקרב המסורתיים, וקצרה במיוחד בקרב התורמים שהם צברים דור שני בארץ.

תרשים 27: התמדה בתרומה לאותו אדם/משפחה, ממוצע לפי קבוצות גיל

4.1.3 שינוי בהיקף התרומה

בהשוואה לשנה הקודמת, 2005, יותר ממחצית מהתורמים (54%) העריכו שבשנת 2006 הם נתנו סכום דומה. 32% מהתורמים ציינו שהם תרמו יותר בשנת 2006, ביניהם בולטות הקבוצות הבאות: צעירים עד גיל 24, ישראלים בני הדור השני, חרדים ואנשים שהכנסתם מתחת לממוצע (לוח 4). הגדלת התרומה בקרב הצעירים ובעלי ההכנסה הנמוכה מפתיעה, הן משום שמדובר בקבוצות בעלות יכולת כלכלית נמוכה והן משום שאלה קבוצות שאובחנה בהן נטייה נמוכה לתרומה בכלל. מן הצד השני בולטות קבוצות שמיעטו להגדיל את תרומתם בין השנים 2005-2006, ובעיקר הקשישים, ילידי אסיה-אפריקה והדתיים. 15% מהתורמים ציינו בשנת 2006 שהם תרמו פחות מאשר בשנה הקודמת.

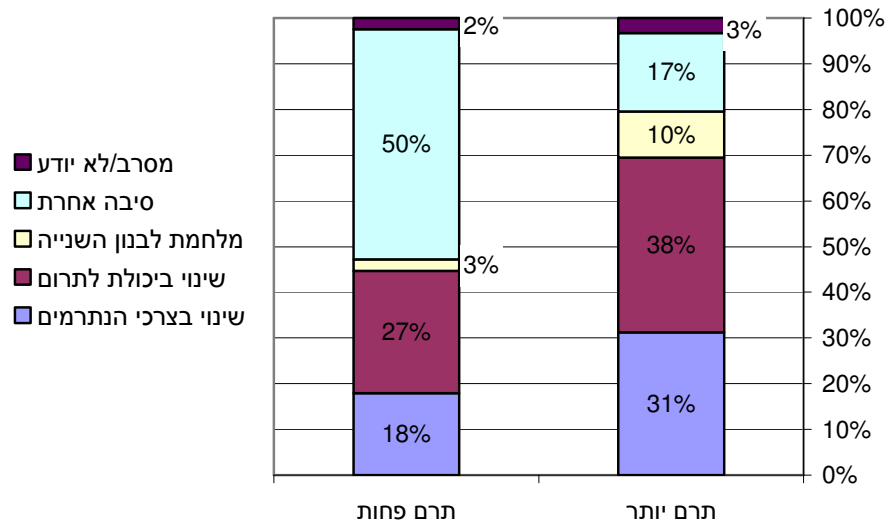
לוח 4: שינויים בהיקף התרומות הפורמליות ביחס לשנה שעברה, 2006, באחוזים

תרמו יותר מבשנת 2005 (%)		
41%	נולד בישראל והאב בישראל	מצא
28%	נולד בישראל ואביו באחת מארצות אסיה או אפריקה	
25%	נולד בישראל ואביו באחת מארצות אירופה או אמריקה	
15%	נולד באחת מארצות אסיה או אפריקה וגם אביו	
23%	נולד באחת מארצות אירופה או אמריקה וגם אביו	
36%	יליד ברה"מ לשעבר	

46%	חרדי	זיקה לדת
21%	דתי	
24%	מסורתי-דתי	
28%	מסורתי לא כ"כ דתי	
33%	חילוני	
38%	יחידה / רווקה	מצב משפחתי
29%	נשואה	
50%	גרושה / פרודה	
7%	אלמנה	
47%	18-24	גיל
23%	25-29	
36%	30-39	
34%	40-49	
27%	50-64	
17%	65+	
32%	כלל המדגם	

ביררנו עם המשיבים גם כיצד הם מסבירים את השינוי שחל בתרומותיהם. תרשים 28 מראה כי מרבית אלו שתרמו יותר עשו זאת מכיוון שמצבם הכלכלי איפשר זאת. מעט פחות מכך הגדילו את היקף התרומה שלהם בתגובה לביקוש רב יותר לתרומתם. עבור אחד מכל עשרה תורמים היתה זו מלחמת לבנון השנייה שהמריצה את תרומותיו. לעומתם, התורמים שהפחיתו את תרומתם התקשו יותר להשיב על שאלה זו, ומחציתם לא יכלו לתת נימוק מגובש. ברוב אלו שכן הסבירו את הירידה בתרומותיהם היו אלו קשיים כספיים שגרמו לכך, ופחות מכך הסבירו זאת בצמצום בביקוש לכספים. למלחמת לבנון השנייה היתה השפעה פחותה על המפחיתים את תרומתם, ונראה שבאופן כללי הגדילה המלחמה את היקף התרומות.

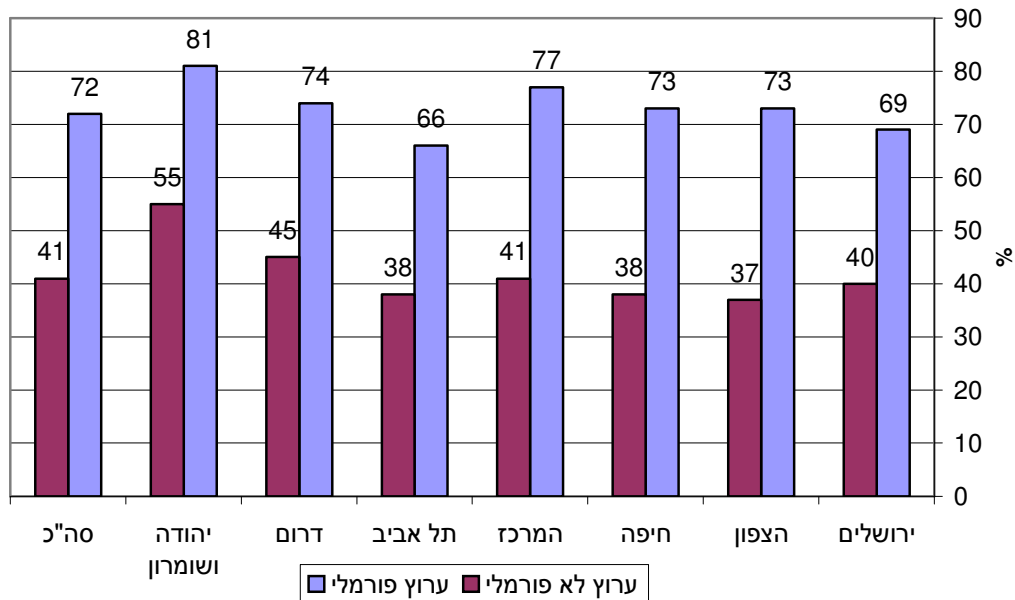
תרשים 28: סיבות לשינויים בהיקף התרומה ביחס לשנה קודמת, 2006 לעומת 2005, באחוזים

4.1.4 הגיאוגרפיה של התרומות

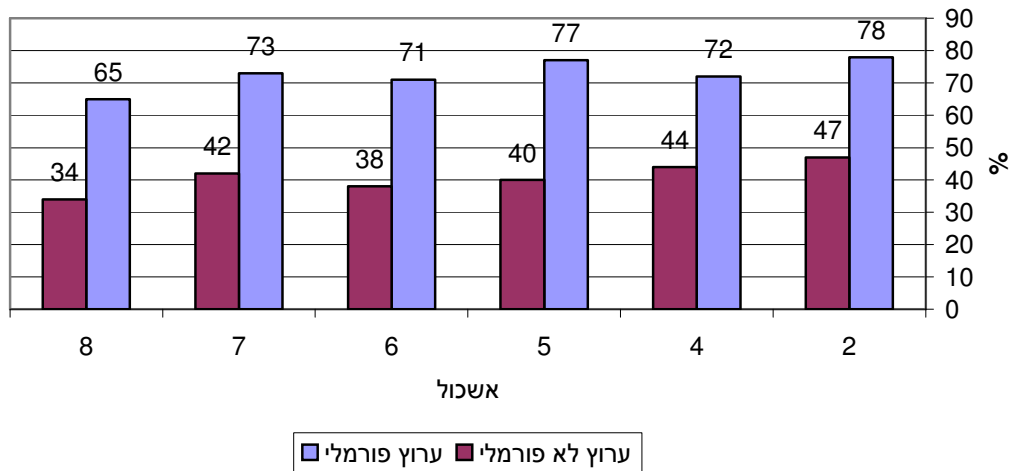
באיזה אזורים בארץ גרים נוטים לפעול בערוץ הפורמלי או הבלתי פורמלי? בכל המחוזות ישנו שיעור ניכר של תורמים בערוץ הפורמלי, מ-66% מהתורמים במחוז תל אביב ועד 81% ביהודה ושומרון (תרשים 29). הפער הבולט ביותר הוא בין מחוז תל אביב ומחוז יהודה ושומרון, כאשר באחרון שיעורי התרומה בערוץ הפורמלי והבלתי פורמלי כאחד גבוהים באופן משמעותי. ניתן להסביר את הפער הזה בהשפעת הדתיות - תושבי יהודה ושומרון באופן כללי דתיים בהרבה מתושבי תל אביב החילונית. תושבי תל אביב מאופיינים בעוד תכונות שקשורות לשיעור תרומה נמוך – יותר רווקים, פחות משפחות עם מספר רב של ילדים ועוד, בניגוד למציאות החברתית ביהודה ושומרון. ניתן גם לשער שישנו קשר בין שיעור התרומה הגבוה לבין הלכידות החברתית והמעורבות החברתית והאידיאולוגית שמאפיינות את תושבי יהודה ושומרון.

תרשים 29: התורמים באוכלוסייה היהודית הבוגרת לפי ערוץ ולפי מחוז מגורים, 2006, באחוזים

דרך אחרת לבחון את פריסת התרומות היא באמצעות התייחסות ליישובים ושיוכם לאשכולות החברתיים כלכליים שנקבעו על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. ניתן לצפות כי ככל שעולים בסולם חברתי כלכלי, יעלה אחוז התורמים באוכלוסייה. אולם דווקא האשכול השני, העני, בולט באחוז תורמים גבוה הן בערוץ הפורמלי והן בערוץ הבלתי פורמלי (תרשים 30). ההסבר לכך הוא נוכחותה של העיר החרדית בני ברק באשכול זה, וניתן להבין מכאן שהערכים והמצוות הדתיות משחקים תפקיד חשוב יותר מרמת ההכנסה בשיקולי התרומה בקרב האוכלוסייה החרדית. באופן דומה, האשכול החמישי בולט גם כן באחוז תורמים גבוה. באשכול זה נמצאת אשדוד, עיר גדולה עם מרכיב חרדי גדול וכן יישובים ביהודה ושומרון. דווקא האשכול השמיני, הגבוה יחסית, בו נמצאות ערים כמו תל אביב-יפו, כפר סבא, שוהם ועוד בולט באחוז נמוך יחסית של תורמים בשני הערוצים.

**תרשים 30: התורמים באוכלוסייה היהודית הבוגרת
לפי אשכול חברתי כלכלי ולפי ערוץ תרומה, 2006, באחוזים**

4.2 פרופיל התורמים

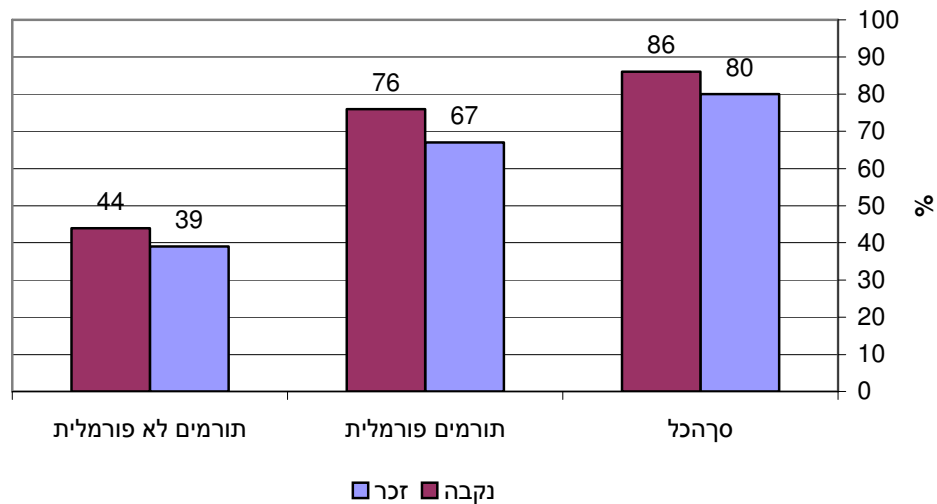
4.2.1 קבוצת גיל

ההבדלים בשיעורי התרומה בין קבוצות הגיל השונות אינם גדולים, אך ניתן להצביע על כך ששיעור התורמים נמוך באופן יחסי בקרב הצעירים ביותר, בעיקר משום ששיעור התרומה הפורמלית בקרבם נמוך יחסית. שיעור התורמים בערוץ הפורמלי בקבוצת בני 18-24 עומד על 63% בהשוואה ל-72% בכלל המדגם. בקרב בני 65 ומעלה נמוך במיוחד שיעור התרומה הבלתי פורמלית – 34% מהם תורמים ישירות לנזקקים, לעומת שיעור של 41% בכלל המדגם.

4.2.2 מגדר

86% מהנשים תורמות לעומת 80% מהגברים (תרשים 31). הפערים נשמרים הן בתרומה הפורמלית לארגונים או באמצעותם, והן בתרומה הלא פורמלית המוענקת ישירות לאדם או למשפחה, אף כי הפער בין גברים ונשים בשיעור התרומה הלא פורמלית קטן יותר. שיעורן של הנשים התורמות תרומה גדולה נמוך מזה שנמצא בקרב הגברים במדגם. ניתוח מפורט יותר של השפעת המגדר על פילנתרופיה יכול הקורא למצוא בפרק הדיון.

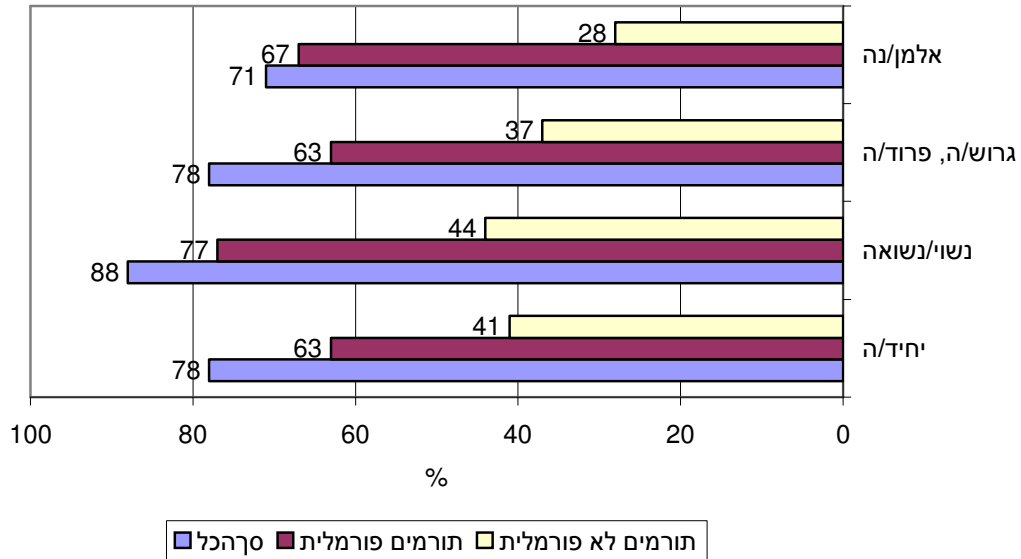
תרשים 31: התרומות והתרומים באוכלוסייה היהודית הבוגרת לפי מגדר, באחוזים, 2006

4.2.3 מצב משפחתי ילדים במשק הבית

באופן כללי, בקרב הנשואים יש נטייה גבוהה יותר לתרום, בעוד שבקרב היתר הנטייה לתרום נמוכה יחסית (תרשים 32). קבוצת האלמנות/ים נוטה לתרום פחות משאר הקבוצות, בפרט כשמדובר בתרומות בלתי פורמליות. סביר להניח שמצבם הכלכלי של האלמנים והאלמנות משחק כאן תפקיד – שלושה רבעים מהאלמנים במדגם שלנו מצויים בקבוצת ההכנסה מתחת לממוצע. באופן כללי, הורים לשני ילדים לפחות נוטים לתרום יותר מאשר אנשים ללא ילדים קטינים או אלו להם ילד יחיד. הקבוצה בקרבה נמצאים התורמים הרבים ביותר היא הורים לשלושה ילדים ש-95% מהם תורמים. דפוס זה נשמר בתרומה הפורמלית. כאן משחקת תפקיד גם הזיקה לדת, שכן רבים מהמשיבים להם מספר גדול יחסית של ילדים הם דתיים או חרדים, שכפי שיפורט בהמשך, נוטים לתרום יותר מהחילוניים והמסורתיים.

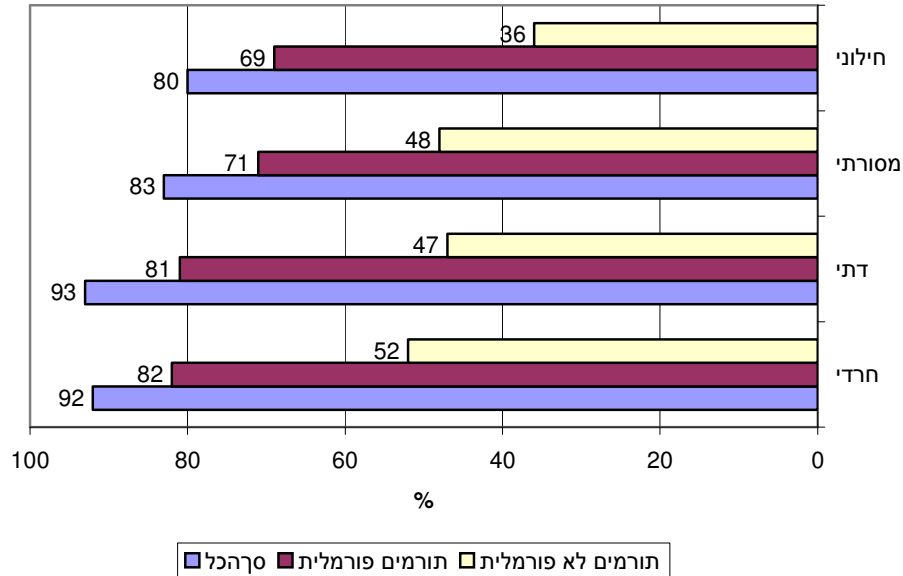
תרשים 32: התורמים בקרב האוכלוסייה היהודית הבוגרת לפי מצב משפחתי, 2006, באחוזים

4.2.4 קשר לדת

החרדים והדתיים נוטים לתרום יותר מהמסורתיים והחילוניים. שיעור התורמים בקרב החרדיים והדתיים דומה (92% ו-93% בהתאמה), וכך גם בקרב המסורתיים והחילוניים - 83% ו-80% בהתאמה (תרשים 33). דפוס זה קיים בסך כל התורמים וכן בדפוס התרומה הפורמלית והבלתי פורמלית, אם כי בתחום התרומה הלא פורמלית יש פער גדול יותר בין החילוניים לבין המסורתיים. כפי שצוין למעלה, הזיקה לדת מסבירה גם את השיעור הגבוה של התורמים בערוץ הלא פורמלי בקרב הורים לארבעה ילדים ומעלה, מהם 78% דתיים וחרדים.

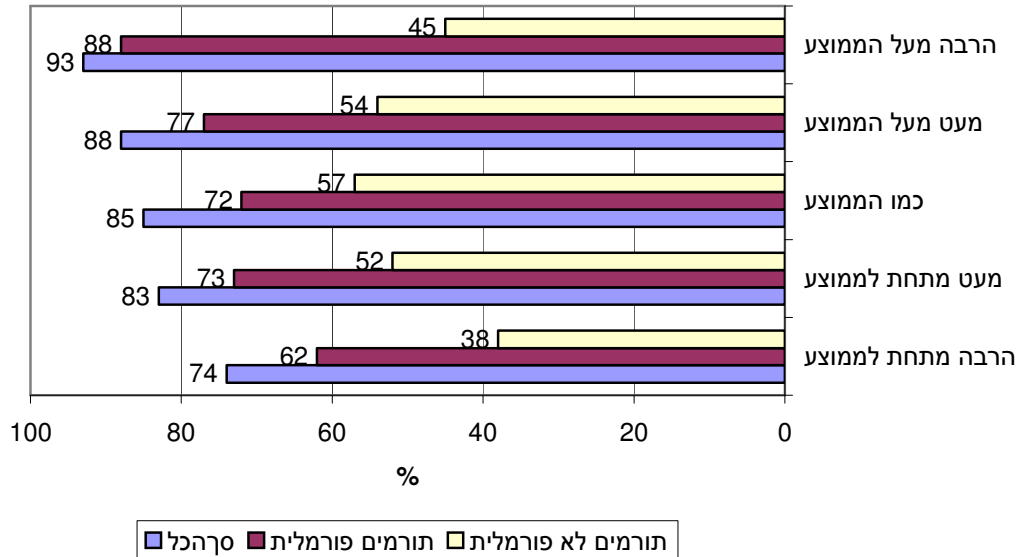
תרשים 33: התורמים בקרב האוכלוסייה היהודית הבוגרת לפי זיקה לדת, 2006, באחוזים

4.2.5 רמת הכנסה

ישנו קשר ישיר בין מצב כלכלי והנטייה לתרום - ככל שעולה רמת ההכנסה כך עולה שיעור התורמים. בקבוצה בעלת הכנסה הנמוכה ביותר שיעור התורמים הוא 74%, בעוד בקבוצה בעלת ההכנסה הרבה ביותר מגיע שיעור התורמים לכדי 93% (תרשים 34). דפוס זה נשמר גם בתרומה הפורמלית שבה שיעור התורמים עולה בהתמדה מ-62% בקרב העניים ביותר ועד ל-88% בקרב העשירים ביותר. אולם הקשר בין הכנסה ותרומה בלתי פורמלית הוא מורכב יותר – בעלי ההכנסה הממוצעת נוטים לתרום באופן בלתי פורמלי בשיעור רב יותר מהעשירים ומהעניים מהם. עקב כך הפער בין שיעור התורמים באופן פורמלי ואלו התורמים באופן בלתי פורמלי הוא גדול במיוחד בקרב העשירים ביותר. ניתן לשער כי הקבוצות בעלות ההכנסה הגבוהה מעדיפות לתרום בערוץ הפורמלי המעניק קבלות מוכרות לצרכי מס. בנוסף לכך, ייתכן שאנשים ברמת הכנסה ממוצעת מכירים אישית יותר אנשים נזקקים מאשר אנשים ברמות ההכנסה הגבוהות, ומאחר שיש להם יכולת כלכלית לתרום לרווחתם של אותם אנשים, הסבירות שיתרמו במסגרת בלתי פורמלית גבוהה יותר מזו של העשירים שלהם מגעים מעטים יותר עם אנשים במצוקה כלכלית. כפי שציינו בניתוח ההתנדבות, ישנו קשר מורכב בין רמת הכנסה ורמת הדתיות בהשפעתן על דפוסי הפילנתרופיה, ואנו נתעמק בסוגיה זו יותר בפרק הדיון.

תרשים 34: התורמים בקרב האוכלוסייה היהודית הבוגרת לפי קבוצת הכנסה, באחוזים, 2006

4.2.6 מוצא

למוצא לא ניכרה השפעה משמעותית על הנטייה לתרום. ההבדלים שמצאנו בין תורמים ממוצא שונה ובין תורמים ילידי הארץ וחבריהם שלא נולדו בארץ היו ככלל קטנים מאוד. אפשר לציין ששיעור התורמים בקרב ישראלים בני הדור השני ובקרב ילידי ארצות אירופה-אמריקה גבוה במקצת משל יתר המשיבים, גם בתרומה הפורמלית וגם בתרומה הבלתי פורמלית. ילידי ארצות אסיה-אפריקה מאופיינים בשיעור נמוך יחסית של תורמים במסגרות בלתי פורמליות.

4.2.6.1 הישראלים החדשים

האם הישראלים החדשים, יוצאי ברית המועצות לשעבר שעלו משנת 1989 ואילך דומים לותיקים או שונים מהם בדפוסי התרומה? לא נמצאו הבדלים משמעותיים בנטייה לתרום בין הישראלים החדשים לרעיהם הותיקים יותר - שיעור התורמים בשתי האוכלוסיות דומה, אף כי יותר ישראלים חדשים נוטים לתרום לערוץ הבלתי פורמלי, בהשוואה לוותיקים.

4.2.7 פרופיל התורמים ה"גדולים" לארגונים

אין צורך להסביר מדוע יש לארגונים חשיבות רבה לאתר את התורמים הגדולים, אלו שתורמים באופן ניכר יותר מהממוצע. הבה נבחן מיהם התורמים מעל 901 ₪ בשנה לארגונים. התורמים

הגדולים נמצאים כמעט בכל קבוצות הגיל למעט הקבוצה הצעירה בגיל 18-24, וכמעט בכל קבוצות המוצא למעט הישראלים דור שני, אבל ניתן להצביע על כמה מאפיינים (לוח 5): התורם הגדול הטיפוסי יהיה גבר (שיעור התורמים הגדולים הוא 24% מהגברים ו-15% מהנשים), דתי או חרדי (הנטייה לתרום הרבה עולה עם עוצמת הזיקה לדת - 65% מהחרדים, 47% מהחרדים, 29% מהמסורתיים ו-17% מהחילוניים), ובעל הכנסה גבוהה מהממוצע במשק (הנטייה לתרום הרבה עולה עם רמת ההכנסה: 20% בקרב המשתכרים פחות מן הממוצע, 28% מהמשתכרים כמו הממוצע ו-39% מקרב המשתכרים למעלה מן הממוצע).

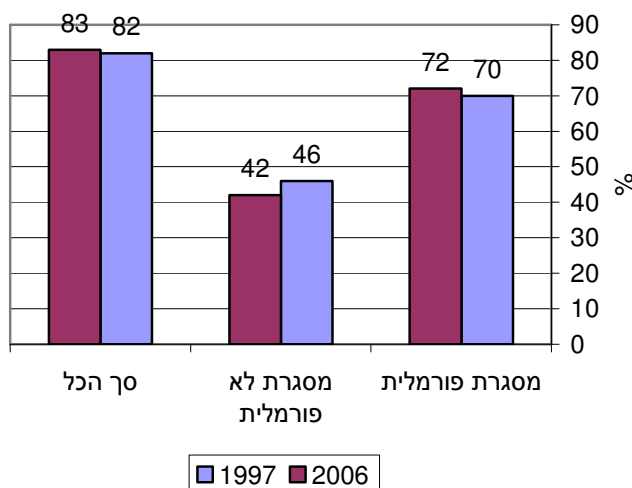
לוח 5: שיעור התורמים מעל 901 ₪ בערוץ הפורמלי בשנת 2006, באחוזים

המשתנה	התורמים הגדולים (%)
מגדר	זכר 24
	נקבה 15
גיל	עד 24 21
	25 - 34 27
	35 - 49 26
	50 - 64 27
	65 + 26
	מוצא
מוצא	נולד בישראל ואביו באסיה - אפריקה 37
	נולד בישראל ואביו באירופה - אמריקה 37
	נולד באסיה - אפריקה 31
	נולד באירופה - אמריקה 36
	חרדי 65
דתיות	דתי 47
	מסורתי 29
	חילוני 17
	הכנסה
הכנסה	ממוצע 28
	מעל לממוצע 39
	כלל המדגם 29

4.3 תורמים ותרומות 1997 - 2006

מה השתנה בתרומות הציבור היהודי בישראל בין השנים 1997 ו-2006: כזכור, פער הזמן בין הסקר שערכנו בשנת 1997 והסקר הנוכחי אינו מאפשר לנו להצביע על מגמות בתחום הפילנתרופיה, אלא לכל היותר להשוות בין שתי נקודות הזמן. אחוז התורמים היהודיים הכולל כמעט לא השתנה בין 1997 ל-2006 (תרשים 35), אך בהתפלגות התורמים בערוץ הפורמלי והלא פורמלי חלו שינויים יחסיים בולטים יותר: גידול של 3% נמצא בשיעור התורמים במסגרת פורמלית ביחס לממצא משנת 1997, וקיטון בן 9% בשיעור התורמים במסגרת בלתי פורמלית. שינויים אלו יכולים לרמז על תהליך של פורמליזציה של התרומות בציבור היהודי בישראל ומעבר מתרומות בלתי פורמליות לתרומות פורמליות, ובהשאלה על עלייה בחשיבותם של ארגוני המגזר השלישי כמתווכים בפעילות הפילנתרופית בציבור היהודי בישראל.

תרשים 35: תורמים במסגרת פורמלית ובלתי פורמלית, באחוזים, 1997-2006

השוואה של התפלגות התורמים לפי סכום התרומה השנתית שלהם מראה שבשנת 2006 יש באופן יחסי פחות תורמים גדולים בערוץ הפורמלי (התורמים למעלה מ-1,000 ₪ בשנה) משהיו בשנת 1997 (לוח 6). בערוץ הבלתי פורמלי, לעומת זאת, הנטייה של התורמים בשנת 2006 היא בדרך כלל לתת תרומות גדולות מאלו שניתנו בשנת 1997.

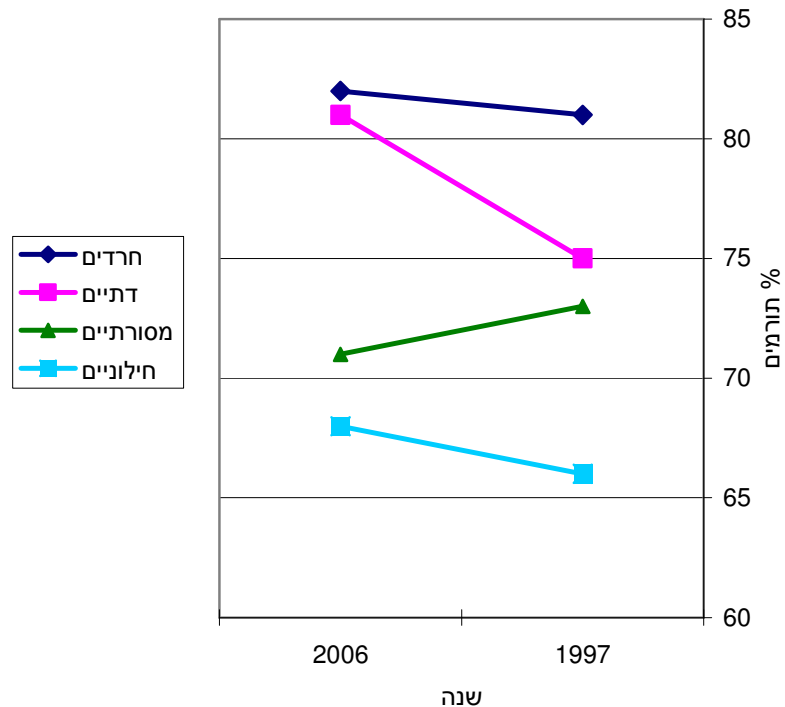
אם נסתכל על השינוי בשיעורי התרומות והשינוי בהתפלגות התרומות גם יחד (תרשים 35 ולוח 6), נוצר הרושם שבהשוואה לשנת 1997, בשנת 2006 נוטים התורמים היהודיים לתת יותר תרומות לארגונים, אך פחות מהם נותנים תרומות גדולות מבעבר. לצד זה, הם נותנים תרומות גדולות יותר לפרטים ומשפחות מבעבר, אך שיעורן הכולל של תרומות אלו פוחת. לשון אחר, יש מעבר מתרומות בלתי פורמליות גדולות לתרומות פורמליות קטנות. אם מדובר במגמה שעתידה להמשיך, תהיינה לכך השלכות ניכרות, לא רק לארגוני המגזר השלישי, אלא לחוסנה של רשת הביטחון החברתית בכללותה, על היבטיה המאורגנים והבלתי רשמיים כאחד.

לוח 6 : שיעור התורמים לפי סכום התרומה וסוג התרומה, 1997-2006, באחוזים

תורמים במסגרת בלתי פורמלית				תורמים במסגרת פורמלית		סכום התרומה
שווה כסף		כסף		2006	1997	
2006	1997	2006	1997	2006	1997	
26	35	33	46	42	33	עד 200 ₪ בשנה
21	36	25	26	22	23	200-500 ₪ בשנה
19	14	19	12	12	10	500-1,000 ₪ בשנה
34	21	22	15	24	35	למעלה מ-1,000 ₪ בשנה

התבוננות מדוקדקת יותר באופי התרומות והתורמים מעלה הבדלים נוספים בין שני הסקרים. הן ב-1997 והן ב-2006 ניכר הקשר החזק בין הזיקה לדת לבין הנטייה לתרום, כאשר ככל שעולה רמת הדתיות עולה אחוז התורמים. אולם בחינה של שיעור התורמים לפי רמת הדתיות בשני הסקרים מלמדת כי בין שני הסקרים חלה עלייה גדולה באחוז התורמים פורמלית בקרב הדתיים ועלייה קלה בקרב החרדים והחילוניים, לעומת ירידה קלה בקרב המסורתיים (תרשים 36).

תרשים 36: תורמים לארגונים לפי זיקה לדת, 1997 ו-2006, באחוזים

השינויים האלו הביאו להתקרבות בין הדתיים והחרדים (תהליך שבהחלט תואם את מגמת "ההתחרדות" הכללית שמאפיינת את הציבור הדתי-לאומי בשנים האחרונות) מחד, ובין החילוניים והמסורתיים מאידך. האם זו עדות למגמה של קיטוב דתי בישראל גם בהקשר של התנהגות

פילנתרופית? תשובה מלומדת לשאלה זו נוכל לתת בעוד שניים או שלושה סבבים נוספים של סקר זה. בתחום התרומה הבלתי פורמלית חלה ירידה בקרב כל הקבוצות, והיחס בין הקבוצות נותר פחות או יותר כבשנת 1997.

הגידול הקל שנמצא בשיעור התרומות לארגונים יכול להיות מוסבר, בחלקו, על ידי גידול במודעות של הציבור לארגונים אלו. אנו מוצאים שחל גידול ניכר בשיעור התורמים שמעניקים מכספם לארגונים ביוזמתם העצמית, בלא צורך שיבקשו אותם לעשות זאת. בשנת 1997 תרמו 34% מהתורמים לארגונים ביוזמתם העצמית, ואילו בשנת 2006 תרמו ביוזמתם 52% מהתורמים באופן פורמלי. במקביל, הירידה בשיעור התורמים בערוץ הבלתי פורמלי מלווה בירידה גם ביוזמה העצמית לתרומות – בעוד בשנת 1997 78% מהתורמים במסגרת בלתי פורמלית תרמו ביוזמתם העצמית, הרי בשנת 2006 היה שיעור התורמים ביוזמה עצמית במסגרת בלתי פורמלית 68% מכלל התורמים ישירות לפרטים ומשפחות.

5 ערכה הכלכלי של הפילנתרופיה בישראל

כל מתנדב תורם רק כמה שעות מזמנו למען האחרים, וכל תורם מפריש מכיסו רק כמה עשרות או מאות שקלים למטרות חברתיות שמטרידות אותו. אולם כאשר מצרפים את כל התרומות וכל שעות ההתנדבות, יש לפילנתרופיה של הציבור בישראל הפוטנציאל להפוך לכוח כלכלי משמעותי. ארגוני מגזר שלישי רבים מסתמכים על תשומות פילנתרופיות – כספם וזמנם של האזרחים – כדי לקיים את הפעילויות שלהם, לספק שירותים ולממן פעילויות סינגור ומחאה. מחקרים שערך המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי בעבר הראו כי לפילנתרופיה תפקיד חשוב במימונו של המגזר השלישי. חלקן של התרומות הוא 14.2% מסך ההכנסות הכולל של המגזר השלישי, וערכן היה בקירוב עשרה מיליארד ש"ח (כץ, אלון, גדרון ובביס, 2006). בשנת 1997 נאמד חלקן של התרומות בכ-12% מסך ההכנסות הכולל של המגזר השלישי, משמע משקלן של ההכנסות מפילנתרופיה הולך וגדל משנות ה-90, וממילא חשיבותן לקיימותו ויציבותו הכלכלית של המגזר מתגברת. גם להתנדבות חשיבות לא מבוטלת בכלכלתו של המגזר השלישי בישראל. נתוני פרויקט הופקינס בישראל מראים שההיקף הכולל של ההתנדבות במגזר השלישי בישראל בשנת 1995 היה שווה ערך לכמעט 16% מן התעסוקה בשכר במגזר השלישי (גדרון, בר וכץ, 2003). משמע – בשנה זו בערך אחת מכל שש משרות מלאות בארגוני המגזר השלישי בוצעה על ידי מתנדבים.

אולם הנתונים אודות תרומות אותם ציטטנו לעיל מתייחסים לכלל התרומות הפילנתרופיות לארגוני המגזר השלישי, כולל תרומות שניתנות על ידי תאגידים כקרנות וחברות עסקיות, וממילא ברור שמשקל הפילנתרופיה של פרטים ומשקי בית מהווה רק חלק מהסך הכולל של התשומות הפילנתרופיות בארץ. מהו ערכן של תרומות הציבור? מהו שוויה הכלכלי של ההתנדבות בציבור הישראלי? ניתוח ממצאי הסקר מאפשרים לנו לאמוד את הערך הכולל של הפילנתרופיה בישראל. יש לקחת בחשבון שאלו הם אך ורק אומדנים, שמעריכים בקירוב, על סמך המדגם, את הערך האמיתי של הפילנתרופיה בישראל. יש לציין שלא כל המשיבים לסקר יכלו או הסכימו לאמוד את הערך הכספי של תרומותיהם (תרומות של כסף, זמן או שווה-כסף): כרבע מהמתנדבים במסגרות פורמליות וכשליש מהמתנדבים במסגרות בלתי פורמאליות לא ציינו כמה שעות הם מתנדבים, בדומה לכך כרבע מהתורמים למסגרות פורמאליות וכמחצית מהתורמים במסגרות לא פורמליות לא פירטו את סכום תרומתם. בנוסף לכך, היות שנוסח שאלון הסקר ביקש מהמשיבים למקם את שווי תרומותיהם ברשימה של טווחים (לדוגמא – בין 100 ל-200 ₪, בין 200 ל-300 ₪, וכן הלאה), יש קושי לחשב במדויק את השווי הכלכלי המקובץ מתשובותיהם. אי לכך, החישובים שאנו מציגים פה הם אומדנים זהירים ושמרניים.

בנוסף לכך, הנתונים בסקר אודות תרומה והתנדבות במסגרות פורמליות אינם מתייחסים באופן בלבדי לארגוני המגזר השלישי, וכוללים תרומות והתנדבות גם במסגרת ארגונים ציבוריים. הנתונים בסקר מקשים על היכולת להבחין בין תרומות והתנדבות שניתנו לארגוני מגזר שלישי ואלו שניתנו לארגונים ציבוריים שונים, מה עוד שלא תמיד יודע הציבור להבחין בין אלו לבין אלו (אבו, 2007).

5.1 ערכה הכלכלי של ההתנדבות

על בסיס המידע שהתקבל מהמשיבים לסקר, מצאנו ש-19% מהאוכלוסייה היהודית הבוגרת התנדבו במסגרת פורמלית, ו-33% התנדבו במסגרת בלתי פורמלית. היקף ההתנדבות הממוצע היה 21.6 שעות חודשיות בממוצע בהתנדבות הפורמלית, ו-14.8 שעות חודשיות בממוצע בהתנדבות הבלתי פורמלית. בהתחשב בכך שבישראל היו בשנת 1996 כ-3,760,200 יהודים ויהודיות מעל גיל 18 (לפי נתוני הלמ"ס), מתקבלות בסך הכל 33.8 מיליון שעות התנדבות חודשיות או מעט יותר מ-400 מיליון שעות התנדבות שנתיות, קצת פחות ממחציתן במסגרת ארגונים פורמאליים (לוח 7). יש לציין שחלק מהמשיבים התנדבו במסגרת ארגונים ציבוריים (בתי ספר, בסיסי צה"ל, המשמר האזרחי) ולא במסגרת המגזר השלישי, אך משום שרק חלק מהמשיבים פירטו את זהות הארגונים בהם התנדבו, אין אפשרות לחשב את חלקם של המגזר השלישי ושל המגזר הציבורי בכלל ההתנדבות. אי לכך, נתוני ההתנדבות הפורמלית המוצגים פה מתייחסים לכלל ההתנדבות בישראל, למגזר השלישי ולמגזר הציבורי גם יחד.

לוח 7: התנדבות בישראל, 2006 – סך כולל וערך כספי

סך כולל	התנדבות במסגרות בלתי פורמליות	התנדבות במסגרות פורמאליות	
	14.8	21.6	שעות התנדבות חודשיות, ממוצע
	32.70%	19.20%	שיעור המתנדבים במדגם
33,803,707	18,216,372	15,587,335	סה"כ שעות התנדבות
192,067	103,502	88,564	שווה ערך למשרות מלאות
7,536,874,513	4,061,522,301	3,475,352,212	ערך כספי שנתי, (לפי שכר מינימום=18.58 ₪ לשעה)

היקף שעות ההתנדבות הזה מתורגם לכדי מעט פחות מ-90 אלף משרות מלאות בארגונים, וכ-200 אלף משרות מלאות כולל ההתנדבות הבלתי פורמלית (בהתבסס על 176 שעות למשרה מלאה). בחישוב ערכה הכספי של עבודת ההתנדבות מקובל להשתמש ב"ערך החלפה", משמע השכר שהיה משולם לאדם שהיה עושה את אותה עבודה בתשלום. לצורך אומדן זהיר ושמרני של העלות הכספית של ההתנדבות אנו נסתפק בהערכת העלות המינימלית לפי ערך החלפה של עובדים בשכר המועסקים בשכר מינימום. לחישוב מדויק היה עלינו לקחת בחשבון את אופי העבודה שמבצעים המתנדבים, את השכר הממוצע בענף שבו הם מתנדבים (בריאות, רווחה, וכד'), הוותק של המתנדב ועוד משתנים רבים אחרים. חישוב מורכב כזה הוא מעבר למה שניתן לבצע עם הנתונים שיש בידינו. בחישוב של ערך ההתנדבות לפי שכר מינימום ב-2006 (18.58 ₪ לשעה), ניתן לאמוד שערכה הכספי של ההתנדבות בישראל בשנת 2006 היה כ-7.5 מיליארד ₪.

ערכה הכספי של ההתנדבות הפורמאלית, זו שמבוצעת במסגרת ארגונים (כולל ארגוני המגזר השלישי) מסתכם במעט פחות מ-3.5 מיליארד ₪ בשנת 2006. על מנת להבין סכומים אלה בהקשרם, די אם נזכיר שבשנת 2002 היה סך ההוצאות השוטפות של המגזר השלישי קרוב ל-65 מיליארד ₪, כמחציתן

היו הוצאות על שכר. כאמור, ניתן לזקוף רק חלק מהסכום הזה לטובת המגזר השלישי. בסקר שערך המרכז בשנת 1997 (שי, לזר, דוכין וגדרון, 1999) נמצא ש-22% מכלל שעות ההתנדבות היו בתחום הביטחון לבדו, שבו ישנם בעיקר ארגונים ציבוריים כמשמר האזרחי, צה"ל ומכבי האש.

5.2 ערכן הכולל של התרומות

בעוד בשאלות על היקף ההתנדבות יחידת הניתוח היתה הפרט, השאלות אודות היקף התרומות התייחסו לסה"כ התרומה השנתי של כלל משק הבית שבו חבר המשיב לסקר. לפי נתוני הלמ"ס מספר משקי הבית היהודיים בישראל בשנת 2006 היה כמעט 1.7 מיליון. מנתוני הסקר עולה שהתרומה השנתית הממוצעת למשק בית במסגרת פורמלית היתה 750 ₪ ב-2006. היות ש-72.3% מהמשיבים הצהירו שתרמו במסגרת פורמלית, עולה כי סה"כ הערך הכספי של תרומות של משקי בית בישראל לארגונים בשנת 2006 היה 917 מיליון ₪. שוב, יש לזכור שסכום זה כולל גם תרומות לגופים ציבוריים כדוגמת צה"ל, בתי ספר, או מד"א שהוא גוף סטטוטורי. בהשוואה לסה"כ ההכנסות של המגזר השלישי מתרומות שהוזכר לעיל (10 מיליארד ₪ בשנת 2002), משקלן של התרומות ממשקי בית קטן יחסית, וחלק הארי של התרומות ניתן על ידי תאגידים שונים כעסקים וקרנות. היות שתרומות מהוות כ-14% מכלל הכנסות המגזר (לפי נתוני 2002), הרי שתרומות מפרטים ומשקי בית מהוות כ-9% מכלל התרומות למגזר, או רק מעט יותר מ-1.25% מסה"כ הכנסות המגזר השלישי כולו.

באשר לתרומות במסגרת בלתי פורמלית החישוב פחות פשוט. אנו ביקשנו מהנסקרים להעריך גם את ערך תרומתם הכספית וגם את ערכן בשווה כסף של תרומות ציוד ומוצרים. ממצאי הסקר מראים ש-8.3% מהתורמים במסגרות בלתי פורמליות תרמו אך ורק תרומות כספיות, 19.2% מהם תרמו רק ציוד ומוצרים, ואילו 13.7% תרמו גם כסף וגם תרומות בשווה כסף. על מנת לחשב באופן מדויק את הערך הכלכלי של התרומות, עלינו לקחת בחשבון את ההבחנה בין שלושה סוגי התורמים הללו. כפי שצוין בפרק שדן בתרומות הבלתי פורמליות, חישובן שהתרומה הממוצעת בכל אחת מן הקבוצות האלו שונה, כפי שנראה בלוח 8.

לוח 8. תרומות בלתי פורמליות בישראל, 2006 – סך כולל וערך כספי

תרומה כספית בלבד	שיעור התורמים	תרומה שנתית ממוצעת	סה"כ תרומה
תרומה כספית ותרומות ציוד	13.7%	2,185	505,128,286
תרומת ציוד בלבד	19.2%	900	292,552,158
סך כולל	41.2%		890,470,598

בהתחשב בשיעורן של שלושת קבוצות התורמים באוכלוסייה היהודית הבוגרת, ובהתחשב במספר משקי הבית היהודיים בשנת 2006, מתקבל שערך הכולל של התרומות הבלתי פורמליות בכסף ובשווה כסף בשנת 2006 היה 890 מיליון ₪, סכום כמעט שווה לערךן של התרומות הפורמליות. סך כל

התרומות, פורמליות ובלתי פורמליות, שניתן על ידי האוכלוסייה היהודית הבוגרת בישראל בשנת 2006 מסתכם ב-1.8 מיליארד ₪.

אם אנו מסכמים את הערך הכספי הכולל של תרומות והתנדבות במסגרות פורמליות בלבד, הסכום המתקבל – 4.6 מיליארד ₪ – הוא שווה ערך לכ-7% מההוצאות השוטפות של המגזר השלישי בשנת 2002, או ל-0.74% מהתוצר המקומי הגולמי (תמ"ג) בשנת 2006. אם נסכם את הערך הכולל של הפילנתרופיה של הציבור הישראלי – תרומות והתנדבות, במסגרות פורמליות ובלתי פורמליות – בשנת 2006, יתקבל סך כולל של קרוב ל-9.8 מיליארד ₪, סכום שהוא שווה ערך ל-1.58% מהתמ"ג באותה שנה.

זה בהחלט אינו שיעור גבוה, כפי שניתן לראות מהשוואה לנתונים במדינות אחרות. בהולנד מהווה הפילנתרופיה של הציבור כמעט 5% מהתמ"ג, בארה"ב היא מהווה כ-4%, ובאירלנד, בלגיה ואוסטרליה – 2%. השיעור בישראל בשנת 2006 קרוב יותר למה שנמצא במדינות מתפתחות כדרום אפריקה (1.3%) והפיליפינים (1.2%), והוא נמוך מהממוצע של 35 המדינות לגביהן שי נתונים מפרויקט הופקינס, שעומד על 1.7% מהתמ"ג (CNP, 2007).

6 דיון

סקר מקיף כדוגמת זה מניב כמות גדולה מאוד של נתונים וממצאים שניתן לדון בהם. אנו בחרנו להתמקד בכמה מן הממצאים שהם להערכתנו הבולטים והחשובים ביותר, לצד אפיון מסכם של הפילנתרופיה הישראלית וסיכום של המגמות העיקריות בפילנתרופיה בישראל בהשוואה לממצאי הסקר שערכנו בשנת 1997.

6.1 מאפיינים דמוגרפיים של הפילנתרופיה היהודית בישראל

בחברה היהודית המשוסעת בישראל, המפולגת בין עדות מזרח ואשכנזים, בין עשירים ועניים, בין מרכז ופריפריה ובין דתיים וחילוניים, מסתמנת הפילנתרופיה כמכנה משותף שמאפיין את כל הפלגים של החברה היהודית בישראל. התרומה וההתנדבות מאפיינים את הציבור הישראלי-יהודי בכל מקום, בכל העדות, בכל רמות ההכנסה והמעמדות. אף על פי כן, ישנן קבוצות שמאופיינות בפעילות פילנתרופית יותר מאשר אחרות ואנו נציין אותן כאן.

- ככל שהקבוצה דתית יותר, יהיו בה יותר פילנתרופים – תורמים ומתנדבים. הקשר בין דתיות ופילנתרופיה הוא מורכב ומערב השפעות של משתנים נוספים הקשורים לדתיות. דיון בכמה מההיבטים של הקשר המורכב בין דתיות ופילנתרופיה יכולים הקוראים למצוא בהמשך פרק זה.
- הפילנתרופיה מאפיינת באופן בולט את גילאי הביניים. שיעור התורמים גבוה יותר בקרב גילאי 25-40, ושיעור ההתנדבות מגיע לשיאו בקבוצת הגיל 40 – 49. גם הצעירים ביותר, עד גיל 24 וגם הקשישים בני 65 ומעלה נוטים פחות מכל לתרום ולהתנדב. הסקר הקודם שערכנו בשנת 1997 העלה ממצאים דומים. ממצאים אלו מוסברים בכך שגילאי הביניים הם בדרך כלל המבוססים יותר, ואינם טרודים כמו הצעירים יותר בביסוס מעמדם המקצועי והכלכלי או בהקמת משפחה וטיפול בילדים צעירים. את מיעוט הפילנתרופיה בקרב הקשישים ניתן להסביר במצבם הבריאותי הרופף מחד, ובמצבם הכספי הגרוע מאידך. ואכן, הקשישים בסקר שלנו נטו יותר מכל להמנע מפילנתרופיה מסיבות אישיות ובריאותיות, וביחס לקבוצות הגיל האחרות רבים בהם בעלי ההכנסה מתחת לממוצע.
- אנשים נשואים נוטים לתרום יותר מאשר אנשים לא נשואים, אך הסיבה לשיעור הנמוך של התורמים בקבוצת הלא נשואים נעוצה ברמת ההכנסה ולא במצב המשפחתי.
- הורים לילדים קטינים נוטים להתנדב ולתרום יותר מאשר אנשים ללא ילדים עד גיל 18. לכך שני הסברים – האחד הוא בקשר ההדוק בין מספר הילדים ורמת הדתיות, והקשר ההדוק בין רמת דתיות ופילנתרופיה. ההסבר השני הוא שאנשים ללא ילדים קטינים הם ברובם צעירים שטרם נישאו או אנשים מבוגרים, וכאמור אלו קבוצות שנוטות לתרום ולהתנדב פחות.
- ככל שהקבוצה בעלת הכנסה גבוהה יותר, נמצא בה יותר תורמים. אולם, בקבוצה בעלת השכר הממוצע יש פחות מתנדבים מאשר בקבוצה בעלת השכר הנמוך מעט מן הממוצע. יתכן שהדבר קשור בכעסו של המעמד הבינוני בישראל על חלקו הלא-פרופורציוני בנשיאה בנטל המס ובנטל

המילואים, שמוצא ביטוי בתחושה שהם תרמו כבר די. התנהגותו הפילנתרופית של מעמד הביניים בישראל ראויה למחקר מעמיק: המניעים, העמדות וההשתתפות במאמץ הפילנתרופי. יש להניח שיהיה צורך להעזר לבחינת שאלות אלו בכלי מחקר נוספים, שיאפשרו לבחון היבטים איכותניים בדפוס הפילנתרופיה של מעמד הביניים המשתנה בישראל, ולא רק בסקר טלפוני.

- ישראלים בני הדור השני וילידי ארצות אירופה אמריקה נוטים לתרום ולהתנדב יותר מכל קבוצה אחרת. יוצאי אסיה אפריקה תורמים פחות למרות שזאת קבוצה מסורתית, אולי משום שהם מאופיינים גם ברמות הכנסה נמוכות.

ההבדלים בין הקבוצות, בעיקר בתחום ההתנדבות, מרמזים כי הפוטנציאל של המתנדבים טרם מוצא בקרב הציבור היהודי בישראל. הם מעלים את השאלה מדוע מתגייסת קבוצה מסוימת לפעילות יותר מאשר קבוצה אחרת? מהם הגורמים המשפיעים על ההחלטות של הפרט לתרום או להתנדב, מעבר למניעים שהוצגו במחקר זה? איזה אירוע אישי או חיצוני גרם לפרט לתרום את כספו ו/או את מרצו? מדוע קבוצת גיל מסוימת בולטת בהתנדבות וקבוצת הכנסה מסוימת נמנעת ממנה? מהם הקשרים בין תרומה להתנדבות? אלו הן שאלות שמצריכות מחקר נוסף, ובפרט מחקר שיבדוק את המניעים והחסמים לפעילות פילנתרופית באופן איכותני ולא רק כמותי.

בחינת דפוס הפילנתרופיה של הציבור היהודי בישראל שנמצאו בסקר זה לפי הסיווג שהציע שניידר (1996), מאפיינים את הפילנתרופיה היהודית בישראל בשנת 2006 כפילנתרופיה בעל אופי מוסרי/קהילתי. בדפוס זה, השני שמונה שניידר, הקהילה עומדת במוקד ההתנהגות הפילנתרופית, והיחיד מבטא את מחויבותו להפחתת חוסר השוויון החברתי-כלכלי והפוליטי בקהילה ולהגברת את הלכידות החברתית באמצעות מסירת משאבים שנמצאים ברשותו לקהילה. כמה מאפיינים של הפילנתרופיה היהודית שמצאנו בסקר מתאימים לדפוס זה. ראשית, מניעי התורמים והמתנדבים הם במובהק יותר קהילתיים ומוסריים מאשר תועלתניים או אישיים. התורמים והמתנדבים עושים זאת מתוך תחושת חובה מוסרית או דתית, מתוך תחושת השתייכות ומעורבות בקהילה, ומתוך הכרה במצוקתם של אחרים (בקרב הישראלים החדשים למניעים אישיים יש תפקיד רב יותר בהנעה להתנהגות פילנתרופית). אם הם מביעים התנגדות לפילנתרופיה, הרי זה לרוב מתוך אידיאולוגיה סוציאליסטית – הרואה את המדינה כאחראית העיקרית לרווחת האזרחים, ולא מאידיאולוגיה ליברלית המטילה את האחריות באופן בלעדי על הפרט. בנוסף לכך, ההתמדה הניכרת הן בתרומה והן בהתנדבות מעידים על קשרים חברתיים שנוצרים באמצעות הפעילות הפילנתרופית, ומאפיינים אותה כפעולה חברתית יותר מאשר אינדיבידואלית. גם העובדה שהמתנדבים אינם מתנדבים בתחום עיסוקם המקצועי מעיד על כך שלהתנדבות אין תפקיד בקידום עצמי מקצועי. לבסוף, יעדי התרומה וההתנדבות הם באופן גורף כאלו שקשורים לסוגיות של צדק חברתי – רווחה ובריאות, וקהלי היעד הם בעיקר קבוצות חלשות כמשפחות החיות בעוני, ילדים וקשישים.

האומדן שחושב מהסקר הנוכחי הראה שסך כל ההתנדבות הפורמלית הסתכם בשנת 2006 בהיקף שהוא שווה ערך לכ-88,000 משרות מלאות. העסקת המתנדבים חסכה לארגונים שבהם הם תורמים מזמנם וממרחם כ-3.5 מיליארד ₪ שהיה עליהם לשלם אילו היו נאלצים להעסיק עובדים בשכר במקום כל המתנדבים הללו. להזכיר, נתונים אלו כוללים התנדבות גם בארגונים ציבוריים המעסיקים מתנדבים וגם בארגוני מגזר שלישי. כן הערכנו שערכן הכולל של התרומות לארגונים בשנת 2006 בכ-917 מיליון ₪. שוב, יש לקחת בחשבון שסכום זה כולל תרומות לארגוני מגזר שלישי וגם תרומות לארגונים שהם ציבוריים או ספק ציבוריים כמד"א, קרן ליבי, בתי ספר ויחידות צה"ל. ביחס להיקף ההכנסות הכולל של המגזר השלישי, ולהיקף ההכנסות מפילנתרופיה בכלל, כולל תרומות מעסקים ומקרנות, התרומות ממשקי בית ופרטים מהוות פלח קטן ביותר מהכנסתו של המגזר השלישי בישראל. גם בהשוואה למתרחש בעולם ובמדינות מפותחות אחרות אלו שיעורים נמוכים ביותר, המעידים שאנו עודנו רחוקים ממיצוי הפוטנציאל הכספי של הפילנתרופיה של הציבור בישראל. ברור כי לממשלה יש עניין לעודד תרומות, ובמיוחד לארגונים שנסמכים על תקציב המדינה, ונראה שהגיעה העת שקובעי המדיניות יישבו באופן מסודר וממוקד לבחון כיצד אנו יכולים לעודד את הפילנתרופיה, ולנקוט את הצעדים המתחייבים לשם כך. ברור גם כי לארגונים עניין בכך, וגם עליהם לשבת ולבחון את אסטרטגיות גיוס הכספים שלהם וכיצד ניתן לשפר את גיוס המשאבים מן הציבור, הן בהגדלת שיעור המתנדבים והתורמים, הן בהגדלת התרומות והיקפי ההתנדבות, והן בשימור הקשר של התורמים והמתנדבים עם הארגון שנים רבות יותר.

6.2 הישראלים החדשים

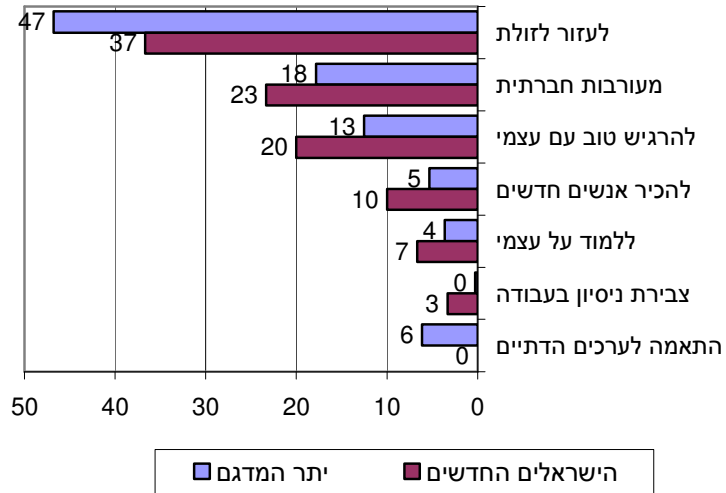
עולי ברית המועצות לשעבר שהגיעו לישראל משנת 1989 ואילך, הם הישראלים החדשים, שעזבו מדינות קומוניסטיות בעלות שלטון דיקטטורי לטובת מדינה בעלת משטר דמוקרטי וכלכלה שהופכת ליברלית יותר ויותר. התנדבות כהגדרתה המקובלת במחקר זה ובעולם בכלל לא הייתה דבר מוכר במדינות מוצאם. התושבים הוכרחו להקדיש זמן ועבודה ללא תשלום עבור השלטונות, בין אם רצו בכך ובין אם לאו. ההתנדבות הכפויה הזו הייתה דרך להוכיח נאמנות למשטר. עם התמוטטות המשטר הקומוניסטי ברוסיה, החלה פריחה של ארגוני מתנדבים למטרות שונות. עשר שנים מאוחר יותר האנשים עסוקים בבעיותיהם האישיות ובין המניעים של המתנדבים נמצאים אינטרסים אישיים ומעשיים כמו לקדם את הקריירה, ליצור קשרים מועילים ולרכוש מיומנויות וכישורים (Loukianov and Mikhailova 2001). העולים הביאו עמם את התפיסות של ארצות מוצאם הרחוקות מהתפיסה הרעיונית של ההתנדבות בישראל, ועל כן היה מעניין במיוחד לבחון את התנהגותם הפילנתרופית.

האם המהגרים מאמצים דפוסי פילנתרופיה מקומיים או אווזים בתפיסות של ארצות מוצאם? קשה להשוות התנהגות פילנתרופית בין מדינות, בגלל המגבלות של כלי המחקר, הגדרות, רמת החיים השונה בכל מדינה ועוד. לכן יש להתייחס בעיקר למגמות המסתמנות בארצות אחרות, ולא לממצאים

הכמותיים הספציפיים. בקנדה נמצא כי המהגרים נוטים לתרום כמו הקנדים הוותיקים, וככל שתקופת מגוריהם בארץ החדשה ארוכה יותר, כן עולה הנטייה שלהם לתרום יותר מאשר אחרים (Hall, Lasby, Gumulka and Tryon 2006). אחוז התורמים נמוך בקרב מי שגרים בקנדה פחות מעשר שנים וסכומי התרומה נמוכים יחסית בקרב המהגרים זה מקרוב מאשר בקרב המהגרים הוותיקים או ילידי המקום. לעומת זאת, אומנם המהגרים פחות נוטים להתנדב, אך אלה שמתנדבים אינם שונים מהוותיקים בכמות השעות שהם מקדישים לפעילות ההתנדבותית. בשונה מהתרומה, אחוז המתנדבים בקרב המהגרים אינו עולה ביחס ישר למשך שהותם בקנדה. המחקר אינו מפרט את ארצות מוצאם של המהגרים. באוסטרליה נמצא דמיון בין ילידי היבשת ומהגרים מארצות דוברות אנגלית (ACOSS 2005), אולם שיעור התורמים מקרב המהגרים שנולדו בארצות אחרות נמוך במעט, ושיעור המתנדבים בקרב מהגרים מארצות שאינן דוברות אנגלית נמוך באופן מובהק מזה שנמצא בקרב המתנדבים בקרב ילידי אוסטרליה והמהגרים לאוסטרליה מארצות אנגלו-סקסיות. פערי ההתנדבות בקנדה ובאוסטרליה בין המהגרים והמקומיים מוסברים בהבדלים תרבותיים, והם גדולים ככל שתרבות ארץ המוצא שונה מזו של הארץ הקולטת. ההתמזגות ההדרגתית של המהגרים בתרבות המקומית תביא בחלוף הזמן לשינוי בדפוסי הפילנתרופיה של המהגרים ואלו יהפכו בהדרגה לדומים יותר לדפוסי הפילנתרופיה של ילידי המקום והמהגרים הוותיקים.

דפוסי הפילנתרופיה של הישראלים החדשים דומים בחלקם לממצאים של הסקרים בקנדה ובאוסטרליה. הישראלים החדשים אמצו את דפוסי התרומה המקומיים ואין הבדל בינם לבין הוותיקים בשיעור התורמים, אך תרומותיהם נמוכות יותר. הם נוטים להתנדב פחות מהוותיקים, אולי משום שהם עסוקים בבעיות היום-יום ובמאמצי ההתבססות בארץ החדשה, או שישנם מחסומים המונעים את ההתנדבות: ידע לא מספק בשפה העברית, או מנטליות שונה בקשר לתפיסת ההתנדבות. הרכב המניעים לתרומה והתנדבות שונה מאלו של הישראלים הוותיקים, והם מאופיינים ביתר דגש על מניעים אישיים בהתאם לדפוס עליו מצביעים לוקיאנוב ומיכאילובה (Loukianov and Mikhailova 2001), ועל הזדהות עם אנשים במצוקה, ופחות דגש על מניעים חברתיים ודתיים (תרשים 37). מניעים להתנדבות כמו "להרגיש טוב עם עצמי", להכיר אנשים חדשים", "ללמוד על עצמי" או "לצבור ניסיון בעבודה" שכיחים יותר בקרב הישראלים החדשים מאשר בקרב יתר המדגם, כמו גם צורך בהשתייכות. מניעים אלטרואיסטים ("צורך לעזור לזולת") או דתיים שכיחים פחות.

תרשים 37: מניעים להתנדבות בקרב הישראלים החדשים, באחוזים

למעשה, לנוכח המאפיינים הדמוגרפיים של הישראלים החדשים, שיעורי התרומה וההתנדבות שלהם מפתיעים לטובה. הם פחות דתיים, יש להם פחות ילדים, הם עניים יותר, ורבים מהם קשישים – כל אלו מאפיינים שנמצא שקשורים לשיעור נמוך יותר של תרומה והתנדבות. שלושה מכל ארבעה מהם מגדירים עצמם כחילוניים (לעומת 46% מיתר המדגם), לשלושה מכל ארבעה מהם אין ילדים קטינים (60%), 58% מהם משתכרים פחות מהממוצע במשק (לעומת 40% מיתר המדגם), ויש ביניהם שיעור כפול של קשישים מעל גיל 65. יחד עם זאת, הישראלים החדשים הם חלק מהפוטנציאל הפילנתרופי שלא מוצה, וההסתברות לגייסם לתרום ולהתנדב צפויה לגדול ככל שחולף הזמן מאז עלייתם ארצה.

6.3 מגדר והתנדבות

פעילות התנדבותית מוזכרת במקורות כאחד ממאפייניה של 'אשת החיל' היהודיה. בשניים מהטקסטים המרכזיים המתיחסים לנשים מקבלת גמילות חסדים מקום מרכזי. המוטיב של גמילות חסדים מרכזי הן במגילת רות והן במזמור "אשת חיל". רבי זעירא מפרש במדרש רבה שמגילת רות "לא נכתבה אלא ללמדך כמה מתן שכר טוב לגומלי חסדים" (מדרש רות רבה, מהדורת לרנר ב', י"ד, עמ' 68). במזמור 'אשת חיל' ממלאת תכונה זו מקום מכריע ובולט; אשת החיל גומלת חסד לרבים "ותורת חסד על לשונה" (משלי ל"א, כ"ו). בישראל החלה התנדבות נשים בישראל מחוץ לאוכלוסייה החרדית עם התבססות היישוב הציוני בישראל. "מועצת הפועלות" הוקמה ב-1921, ואחריה הוקמו "ארגון אמהות עובדות" וגם ויצ"ו, שהוקמה אמנם בבריטניה אך ראתה בישראל את מוקד פעילותה. בשנות השלושים נוסדה תנועת אמונה של הנשים הדתיות. ארגונים אלה דאגו לרווחתה של האישה העובדת והיוו מסגרת לפעילות התנדבותית. משנות השבעים ואילך נוסדו ארגונים על ידי נשים ולמען בכל התחומים – בריאות, חינוך, רווחה, פוליטיקה, דת, סגור והעצמה.

ממצאי סקרים שונים ברחבי העולם מעידים שנשים נוטות באופן כללי להיות מעורבות יותר בפעילות פילנתרופית. בבריטניה 62% מהנשים תרמו לעומת 52% מהגברים, באוסטרליה שיעור הנשים התורמות גבוה מזה של הגברים (90% לעומת 84%), בארה"ב היה שיעור ההתנדבות גבוה יותר בקרב הנשים (32% לעומת 25%), וכך גם בקנדה (47% לעומת 44%) שם גם יש להן יתרון על הגברים בשיעורי ההתנדבות (88% לעומת 82%) (ACOSS 2005; CNCS 2006; Hall, Lasby, Gumulka) (2005, Pharoah, Wilding, Walker and Wainwright 2006; Tryon 2006). בכל הסקרים הללו היתה התרומה הממוצעת של הנשים נמוכה מזו של הגברים, והיא מוסברת בכך שהכנסתם הממוצעת של הגברים גבוהה יותר. בשעות ההתנדבות לא היה בסקרים אלו לנשים יתרון על הגברים. לאור כל זאת ניתן לצפות למצוא גם בישראל ממצאים דומים. אמנם אנו מצאנו שההסתברות שנשים תתרומנה גבוהה מזו שגברים יתרמו (86% לעומת 80%), אך ממצאי הסקר מורים על שוויון בין נשים לגברים בשיעור הכללי של ההתנדבות. יחד עם זאת, הבחנה בין התנדבות פורמלית ובלתי פורמלית מעלה שההתנדבות הפורמלית שכיחה יותר בקרב הגברים, ואילו התנדבות בלתי פורמלית היא יחסית שכיחה יותר בקרב הנשים. הגברים גם מתנדבים מספר שעות רב יותר בממוצע במסגרות פורמליות מאשר נשים (22.4 שעות בממוצע לגברים ו-20.9 שעות בממוצע לנשים), ואילו נשים מתנדבות מספר שעות רב יותר מגברים במסגרות בלתי פורמליות. (13.6 שעות בממוצע לגברים ו-15.8 שעות לנשים). נוצר הרושם, אפוא, שנשים מעדיפות מסגרות בלתי פורמליות ואילו גברים מעדיפים להתנדב במסגרת מאורגנת.

במניעים להתנדבות לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין נשים וגברים, אולם ניתוח התנדבות נשים וגברים בהתחשב במשתנים דמוגרפיים מגלה שונות בין המינים במספר פרמטרים:

מצב משפחתי – 40% מהנשים הנשואות מתנדבות לעומת 49% מהגברים הנשואים, דבר המעלה את ההשערה כי נשים שרובץ עליהן עול משק הבית, אולי בנוסף לעבודה בשכר, לא מוצאות פנאי להתנדבות.

ילדים קטנים – 42% מהנשים שהן אמהות לילדים מתחת לגיל 18 מתנדבות לעומת 54% מהגברים שהם אבות לילדים מתחת לגיל 18. שוב נראה כי עיתותיהן של האמהות לא בידיהן, בניגוד לאבות שרבים מהם עוסקים בהתנדבות.

רמת הכנסה – כזכור, ככל שעולה רמת ההכנסה גוברת הנטייה להתנדבות. 54% מהמשתכרות פחות מהממוצע מתנדבות, לעומת 35% מהגברים ברמת הכנסה זו. בקרב המשתכרות מעל לממוצע מתנדבות 50% לעומת 52% מהגברים ברמת הכנסה זו. בקרב שני המינים, אלה הנמצאים ברמת הכנסה ממוצעת נוטים להתנדב פחות: 37% מהנשים ו- 41% מהגברים. נראה אם כן, כי בניגוד לממצא בדבר הקשר הכללי בין רמת הכנסה להתנדבות, נשים שהכנסתן מועטה דוקא נוטות להתנדב, אולי משום שהן רואות בכך תחליף לתרומה כספית, או תחליף לעבודה בשכר.

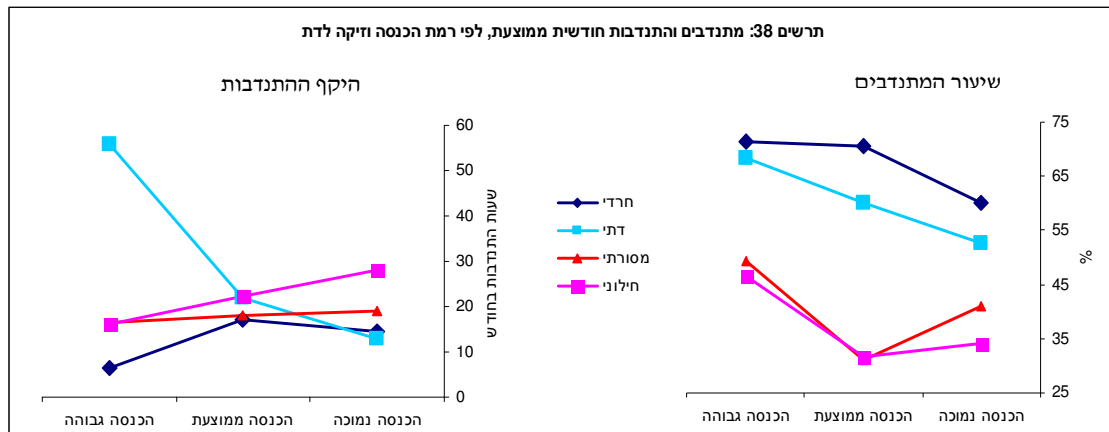
זיקה לדת – הקשר בין זיקה לדת לבין התנדבות חלש יותר אצל הנשים מאשר אצל הגברים: 40% מהנשים החילוניות ו- 48% מהנשים שיש להן קשר לדת (מסורתיות, דתיות וחרדיות) מתנדבות, לעומת 36% מהגברים החילוניים ו- 53% מהגברים שיש להם קשר לדת.

ממצאים אלה מעלים את המסקנה כי דפוס ההתנדבות הנשי נובע ממניעים דומים לאלו של הגברים, אולם בפועל הוא שונה מהדפוס הגברי וראוי למחקר מעמיק יותר, שיבחן בכלים נוספים את הדפוסים המייחדים את התנהגותן הפילנתרופית של נשים בישראל. נרצה לשאול שאלות כגון: האם הנשים הנשואות בכלל והאמהות לילדים קטנים בפרט רוצות להתנדב אך מנועות מכך בגלל מצבן המשפחתי? מהן העדפות ההתנדבות של הנשים – האם הן מעדיפות ארגונים העוסקים במגדר הנשי, או בעניינים הנחשבים ל"נשיים", או שהנשים מתנדבות בארגונים אוניברסליים? האם אפשרויות ההתנדבות מהבית יכולות לשלב יותר נשים בפעילות התנדבותית? מדוע אחוז נכבד של נשים מעוטות הכנסה מתנדבות? מה מדרבן אותן?

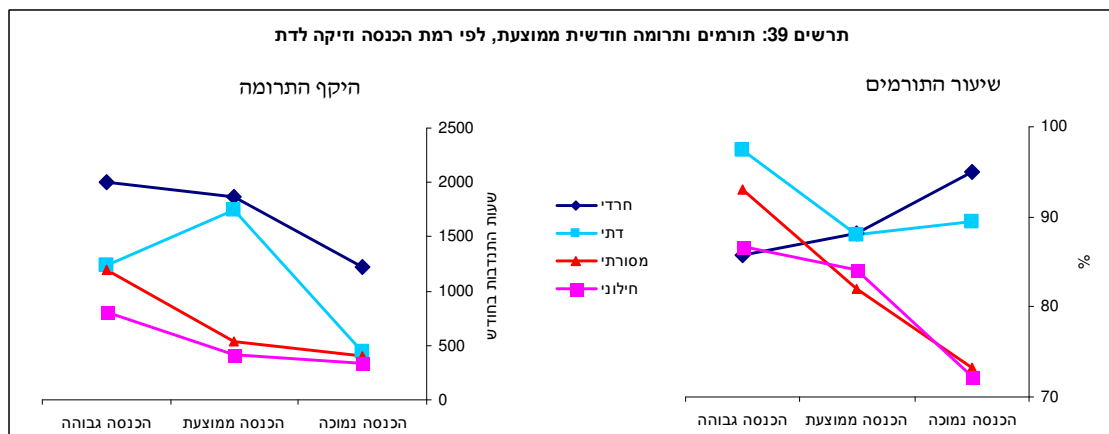
6.4 פילנתרופיה, דת והכנסה

ראינו כי ההתנהגות הפילנתרופית של הציבור היהודי בישראל קשורה הן לרמת הדתיות והן לרמת ההכנסה. מצאנו שככל שרמת הזיקה לדת גוברת כך גוברת הנטייה לתרום ולהתנדב, וכן גם שככל שרמת ההכנסה עולה כך גוברת הנטייה לתרום ולהתנדב. הממצא הראשון מוסבר על ידי ההשפעה שיש למצוות דתיות ולנורמות בתוך קהילות דתיות על התנהגותם של אנשים מאמינים. הממצא שני מוסבר על ידי קיומם של זמן וכסף פנויים להקדשה לזולת, ולעתים גם בנורמות חברתיות שמתפתחות בקרב חברי המעמד הגבוה, כדוגמת הביטוי האנגלי - *The responsibilities of wealth*. אולם כאשר אנו בוחנים את שני המאפיינים האלו יחד, מתגלה תמונה מורכבת המעידה שלהכנסה יש השפעה שונה על ההתנהגות הפילנתרופית ברמות דתיות שונות. יש לזכור גם שישנו קשר בין רמת הכנסה ודתיות, כאשר חרדיים ומסורתיים נוטים באופן כללי להיות במעמד סוציאקונומי נמוך יותר מהדתיים והחילוניים.

בתרשים 38 אנו רואים (מימין) ששיעור המתנדבים קשור להכנסה, והוא בדרך כלל עולה עם רמת ההכנסה בכל הקבוצות לפי זיקה דתית. אנו רואים גם שישנם הבדלים קבועים למדי בין החרדיים והדתיים למסורתיים והחילוניים, לטובת הראשונים. אולם כאשר מביטים בהיקף ההתנדבות (משמאל), מתקבלת תמונה שונה. ראשית, הסדר לפי זיקה לדת משתנה, ושנית, בעוד בקרב החרדים, המסורתיים והחילוניים העשירים מתנדבים פחות שעות בחודש, הרי אצל הדתיים המגמה היא הפוכה, והיקף ההתנדבות בקרב דתיים בעלי הכנסה מעל הממוצע הוא גבוה במיוחד. משמע, רבים מהחרדיים והדתיים מתנדבים, ונטייתם להתנדב עולה ככל שהשכלתם גבוהה יותר. אך בעוד אצל הדתיים קשורה העלייה בהכנסה גם בגידול בהיקף ההתנדבות, הרי אצל החרדים פוחת היקף ההתנדבות עם העלייה בהכנסה.

תמונה שונה עולה מניתוח התורמים ותרומותיהם לפי רמת דתיות ורמת הכנסה (תרשים 39). מימין לנו מוצאים שיעור התורמים עולה עם רמת ההכנסה בכל הקבוצות מלבד בקרב החרדים. בקרב הדתיים אין הבדל משמעותי בשיעור התורמים בין העניים ובעלי ההכנסה הממוצעת, אך הדתיים בעלי ההכנסה מעל הממוצע הם המרבים לתרום יותר מכל יתר הקבוצות. לעומת זאת, החרדים תורמים את הסכומים הגבוהים ביותר בממוצע מכל הקבוצות, ויתרון זה נשמר בכל רמות ההכנסה. בשונה מהמגמה הכללית שמראים שיעורי התרומה בתרשים משמאל, בעלי ההכנסה הממוצעת בקרב הדתיים תורמים יותר מאשר חבריהם העשירים, בהיקפים שקרובים יותר לאלו של החרדים. אצל החרדים שיעור התורמים פוחת עם ההכנסה, בעוד היקף התרומה הממוצע גדל.

מה אפשר להבין מכל זה? ראשית שהשפעתה של ההכנסה על ההתנהגות הפילנתרופית אינה אחידה, והיא משתנה בהקשר של קהילות שונות, ושבקרב החרדים והדתיים אנו מוצאים סתירות בין הנתונים אודות שכיחות התנהגות הפילנתרופית והנתונים אודות היקפיה. למשל: ניתוח שונות שנערך על נתוני התרומה וההתנדבות מעלה שעצם ההתנדבות מוסבר בעיקר על ידי רמת הדתיות, ואילו היקף ההתנדבות מוסבר על ידי שילוב של דתיות והכנסה. כך ניתן לטעון שבמסגרת הציוויים הדתיים יש לפרט מעט מאוד חופש בחירה אם להתנדב, אך חופש הבחירה שלו באשר לכמה יתנדב הוא גדול יותר ולנסיבות חייו ולמצבו הכלכלי תהיה השפעה על היקף הזמן שהוא יקדיש להתנדבות. אולם מעל הכל אנו למדים שיש צורך לבחון יותר לעומק את הקשר המשולש בין הכנסה, דתיות ותרומה,

ובמיוחד לבחון את ההקשרים החברתיים והדתיים של פילנתרופיה בקרב הקהילות החרדיות והדתיות בישראל.

6.5 השוואה בין 1997 ל- 2006

המרכז לחקר המגזר השלישי ערך פעמיים סקר דפוסי תרומה והתנדבות, הראשון בשנת 1997 והשני בסוף שנת 2006. אין מדובר בסדרת נתונים אלא בשתי נקודות זמן בפער של 10 שנים בין הסקר הראשון לשני. מהם ההבדלים בממצאים בין שני הסקרים?

ניתוח מגמות מצריך סדרת נתונים שנאספו במספר נקודות זמן, ובפערים קבועים. כאמור, בשלב זה יש בידינו רק נתונים משתי נקודות זמן בפער של 9 שנים. מידע כזה מאפשר לנו רק להשוות בין שתי נקודות הזמן, ולא להצביע על מגמות. המשך ביצוע סקרים דו-שנתיים באופן סדיר יאפשר לנו לזהות בעתיד מגמות בפילנתרופיה של הציבור בישראל, ואף לבחון אם נתוני הסקר משנת 1997 ביחס למגמות המאוחרות יותר.

לפי הנתונים משני הסקרים בשנת 2006 ישנם באוכלוסיה היהודית הבוגרת יותר מתנדבים, ובנוסף לכך חל גידול ניכר בהשוואה לשנת 1997 בהיקפי שעות ההתנדבות של המתנדבים ובשיעור המתנדבים היכבדים'. לעומת זאת, שיעור התורמים נשאר פחות או יותר קבוע וגם שיעור התורמים הגדולים לא גדל. כאשר אנו משווים את הפילנתרופיה הפורמלית והבלתי פורמלית בשתי השנים, מתעורר הרושם שישנו תהליך של פורמליזציה של הפילנתרופיה בישראל, ושחלקה של הפילנתרופיה שמתווכת על ידי ארגונים בכלל הפעילות הפילנתרופית של הציבור הפך גדול יותר. בהתנדבות נותר היחס בין התנדבות בארגונים והתנדבות בלתי פורמלית עם פרטים ומשפחות ב-2006 דומה למדי לזה שנמצא תשע שנים לפני כן, אם כי הגידול בשיעור המתנדבים בערוץ הפורמלי היה מהיר במקצת מזה שנמצא בערוץ הבלתי פורמלי. בתרומות התמונה חדה יותר – בעוד שיעור התורמים במסגרת פורמלית היה גדול יותר מאשר בשנת 1997, שיעור התורמים במסגרת בלתי פורמלית היה קטן יותר. שינוי זה מוסבר על ידי הגידול בהיקפו של המגזר השלישי בשנים אלו, בעלייה בבולטות הציבורית שלו, ובגידול בחשיבותו החברתית והפוליטית.

למעשה, לנוכח הגידול העצום שחל במספר ארגוני המגזר השלישי בישראל הגידול בפילנתרופיה אינו כה מרשים. בין השנים 1997 ו-2002 בלבד חל גידול של כ-45% במספר הארגונים הפעילים, וכ-1,400 ארגונים חדשים נרשמו במוצע בכל שנה (כך, אלו, גדרון ובביס, 2006). גם ההיקף הכלכלי של המגזר השלישי גדל בהתמדה מתחילת שנות ה-90, וחלקו של המגזר השלישי בכלל התעסוקה בשכר במשק גדל בין השנים 1997-2002 ב-12%. הבולטות של המגזר השלישי גוברת גם הודות לכיסוי התקשורת הניכר שלו זוכים ארגונים אלה, ולדיון הציבורי הער בשאלות של התנדבות ותרומות, דיון שהפך סוער במיוחד בעקבות אירועי מלחמת לבנון השנייה. אנו עדים לתופעה הולכת ומתרחבת שבה התקשורת הכתובה והאלקטרונית מגבירה את חשיפתם של המלכ"רים על שירותיהם בפני הציבור

הרחב (לדוגמא, הסיקור הנרחב של מעורבות ארגוני המגזר השלישי בטיפול בצרכי תושבי הצפון, אך מדיניות עיתון החינם החדש 'ישראל היום' שפרסם במשך החודש הראשון להוצאתו לאור אך ורק מודעות של ארגוני מגזר שלישי, ללא תשלום).

אולם התקשורת לא רק חושפת את פעילות הארגונים ומספקת לציבור מידע אודותיהם, אלא אף מעודדת באופן פעיל בקרב הציבור כולו התנהגות פילנתרופית, ובפרט תרומות, למשל באמצעות תוכניות שמגייסות תרומות ומתנדבים, כדוגמת משדר 'יומטוב' ששודר בערוץ 2 או משדר 'לתת 10' ששודר בערוץ 10. למרות שקשה לטעון בביטחון שלכיסוי התקשורת יש תרומה להגברת הפילנתרופיה בציבור הישראלי, יש לו בוודאי תרומה לגידול המודעות לארגוני המגזר השלישי, ואפשר לשער שלכך יש השפעה על הנטייה של הציבור לתרום ולהתנדב יותר באמצעות ארגונים אלה. ואכן, הגידול שמצאנו בשיעור התרומות לארגונים יכול להיות מוסבר, בחלקו, על ידי גידול במודעות של הציבור לארגונים אלו, שמוצא את ביטויו בגידול בשיעור התורמים בערוץ הפורמלי ביוזמתם העצמית. בהתנדבות לא ניכרה עליה כזו במודעות, ואף כי שיעורי ההתנדבות גדלו, רבים יותר מהמתנדבים ממתנינים שמישהו אחר יזמין או ידחוף אותם להתנדב.

יש לציין שלחשיפה התקשורתית ולשיח הציבורי הער אודות תרומה והתנדבות עלולות להיות גם השפעות הפוכות. אחת הטענות הבולטות שמועלות בשיח הזה היא שהפילנתרופיה מעניקה לממשלה תמריץ להמשיך ולקצץ במדינת הרווחה, להפריט שירותים ולהסיר את אחריותה לרווחת האזרחים. ממצאי הסקר מראים שאצל 7% מאלו שחדלו להתנדב או באלו שנמנעים מלהתנדב בכלל מהווה תפישה זו מניע מרכזי. אם תפישה כזו תתפשט בקרב הציבור, אנו יכולים לצפות שהיקפי ההתנהגות הפילנתרופית בציבור יפחתו.

מסקנה נוספת שעולה מההשוואה בין שני הסקרים היא שהדינמיקה שחלה בהתנדבות ובתרומה בקרב הציבור היהודי אינה זהה. הבדלים אלו ניכרו גם בהשוואה של התרומה וההתנדבות לפי הזיקה לדת בשתי השנים. בעוד ישנו צמצום בהבדלים בנטייה להתנדב בקבוצות השונות לפי רמת הדתיות שלהן, שנובעת בעיקר מהגידול המואץ בשיעור המתנדבים בקרב החילוניים, הרי שבהבדלים בשיעורי התורמים לא חל צמצום כזה. הממצאים אודות שיעור התרומות במסגרת פורמלית מעידים שבהשוואה לסקר הראשון, הרי בשנת 2006 ישנו קיטוב בין הדתיים והחרדים מחד, ובין החילוניים והמסורתיים מאידך.

הבדלים מתודולוגיים בין שני הסקרים מונעים מאיתנו לערוך בחינה בעלת תוקף מדעי ראוי של השינוי בכמות והערך הכולל של הפילנתרופיה. הסקר משנת 1997 כלל את כל האוכלוסייה בישראל, בעוד השקר הנוכחי חקר רק יהודים. הסקר הקודם כלל רק את בני 21 ומעלה, ואילו הסקר הנוכחי כלל משיבים בני 18 ומעלה. בסקר הנוכחי ביקשנו מהנסקרים לדרג את סך תרומותיהם ברשימה של טווחים נתונים מראש (200-100 ₪, 300-200 ₪, וכו'), בעוד בסקר הקודם התבקשו הנסקרים גם לציין סכום כולל במספר מוחלט. אף כי נוצר הרושם שהיקף הכולל של התרומה וההתנדבות בשנת 2006 גדול מזה שנמצא ב-1997, גם בהתחשב בשינויים בגודל האוכלוסייה ובאינפלציה, הרי שבשל הבדלים

מתודולוגיים אלו אין זה אפשרי להשוות במדויק את הערך הכולל של התרומה וההתנדבות שנמצא אז עם מה שנמצא כעת. היות שסקר זה מתוכנן להיות הראשון בסדרה של סקרים דן-שנתיים, אנו נתייחס לנתונים הכספיים הכוללים שנמצאו השנה כאל נקודת המוצא לפיה נבחן בעתיד את המגמות בערכה הכלכלי של הפילנתרופיה בישראל.

6.6 סיכום

הפילנתרופיה היא תופעה חברתית חשובה, שלה ערך ניכר למשתתפים בה ולנהנים ממנה כאחד, יהיו נהנים ארגוני מגזר שלישי או משפחות ופרטים נזקקים. בישראל של שנת 2006 מהווה הפילנתרופיה חלק מאורח חייהם של רבים, שתורמים מזמנם וממרחם, או שמכניסים את ידם לכיס ותורמים מכספם לחזק את אלו שמזלם לא שפר עליהם, או לקדם מטרות חברתיות שונות. המחקר האקדמי אודות הפילנתרופיה בישראל נמצא עדיין בחיתוליו. סקר זה, הסקר המדעי השיטתי השלישי (אם ניקח בחשבון את המחקר שערך המרכז אודות הפילנתרופיה בציבור הערבי) שנערך אודות תופעה זו בישראל. הממצאים שהצגנו כאן משפרים את הבנתנו את דפוסי ומאפייני התרומה וההתנדבות בציבור הישראלי. אך על מנת לקדם את הבנתנו והידע שלנו אודות תופעות חשובות אלו הלאה, הכרחי לקיים מחקר סדיר וארוך טווח שיאפשר לזהות מגמות, ולהצביע על השפעות הנסיבות החברתיות, הכלכליות והפוליטיות על התנהגותם הפילנתרופית של הבריות בישראל. לשם כך יש הכרח להמשיך ולבצע סקרים סדירים של דפוסי התרומה וההתנדבות של הציבור בישראל. כן יש לקיים מחקרים ממוקדים יותר ולנתח את ממצאי הסקרים באופן מעמיק ומורכב מכפי שניתן לעשות בדו"ח מסוג זה.

לסקרים מעין זה יש תרומה לא רק לפיתוח הידע האקדמי אודות הפילנתרופיה ולקידום הבנתנו התאורטית את דפוסי התרומה וההתנדבות. יש לו גם ערך יישומי רב, וממצאי הסקר יכולים לשמש כלי עזר לארגונים המעוניינים לגייס תורמים ומתנדבים או לגופים המעוניינים לעודד פילנתרופיה. אנו מתכננים להוציא לאור בעתיד הקרוב מדריך מעשי לארגונים אודות גיוס תורמים ומתנדבים בישראל, שיתבסס על ממצאי הסקר.

לבסוף, חשוב להדגיש את החשיבות העצומה של נכונות המתנדבים והתורמים להשתתף בסקרים כגון אלו. ללא שיתוף הפעולה מצידם לא ניתן יהיה ללמוד אודות דפוסי הפילנתרופיה בישראל. הרוח הפילנתרופית שלהם ביחס למחקר אודות התנהגויותיהם כתורמים ומתנדבים תאפשר לנו לפתח ידע שיסייע לקדם ולעודד את הפילנתרופיה בישראל.

מקורות

אבו, ענבל 2007. "תפיסות, עמדות ותהליכי קבלת החלטות בקרב לקוחות בשוק הסיעוד המעורב".
חברה אזרחית ומגזר שלישי בישראל, 1(2).

אינטל ישראל 2007. אתר החברה, אחריות חברתית. קרית גת: אינטל ישראל.
http://www.intel.com/cd/corporate/europe/emea/heb/intel/social_responsibility/index.htm

גדרון בנימין, מיכל בר וחגי כץ 2003. המגזר השלישי בישראל בין מדינת רווחה לחברה אזרחית. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

גדרון, בנימין, חגי כץ ומיכל בר 2001. קווים לדמותה של החברה האזרחית בישראל. באר שבע: המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
גל-נור, יצחק ואחרים 2003. הוועדה לבדיקת המגזר השלישי והמדיניות הנקטת כלפיו. באר שבע: המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
המוסד לביטוח לאומי 2006. זכויות מתנדבים. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי.
זולפן, יוסי 2004. ההתנדבות ומאפייניה. ירושלים: הכנסת – מרכז מחקר ומידע.
זיידאן, אליאס 2005. התנדבות, תרומות ועמדות כלפי ארגוני בחברה הערבית-פלסטינית בישראל - בחינה מחודשת. באר שבע: המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

כץ, חגי, יעל אלון, בני גדרון ודבי בביס 2006. נתונים על המגזר השלישי בישראל, 2006. באר שבע: המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

כץ, חגי, עינת רביב, הילה יוגב, מירי יעקבי, אסתר לוינסון, יעל אלון ובני גדרון 2006. החברה האזרחית במלחמת לבנון השנייה. באר שבע: המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

ליסק, מ., 1988. "בניית מוסדות בתפישת בן-גוריון". בתוך אבינרי, ש. (עורך), דוד בן-גוריון: דמות של מנהיג תנועת הפועלים. תל אביב: עם עובד, 108-117.

משרד הבריאות, 2003. חוזר מנכ"ל 16/2003: נוהל הפעלת מתנדבים במערכת הבריאות באשפוז בקהילה. ירושלים: משרד הבריאות.

http://www.health.gov.il/download/forms/a1264_mk16_03.pdf

משרד החינוך, התרבות והספורט 2000. חוזר מנכ"ל תשס"ג/א), כ"ב חשוון תש"ס, 1 בנובמבר 2000: סעיף 7.9-2 "מחויבות אישית - שירות לזולת" - תכנית חינוכית-חברתית-קהילתית. ירושלים: מדינת ישראל, משרד החינוך, התרבות והספורט.

<http://www.education.gov.il/mark01/h0007098.htm#TQL>

משרד החינוך, התרבות והספורט 2003. חוזר מנכ"ל תשסד/1(א), ד' אלול תשס"ג, 1 בספטמבר 2003 : סעיף 7.2-5 התרמות. ירושלים: מדינת ישראל, משרד החינוך, התרבות והספורט.

<http://www.education.gov.il/mark01/h0007097.htm#TQL>

משרד הרווחה, 1978. תקנון עבודה סוציאלית, פרק 18: התנדבות. ירושלים: מדינת ישראל, משרד הרווחה.

<http://www.molsa.gov.il/NR/ronlyres/AC2DDE73-FB44-457F-B8D7-5BC56D94C689/0/181.pdf>

עליה, 2007. אורבוטק – פרויקט ה"אורבוטים". בית יהושע: ציונות 2000, עסקים למען הקהילה.

http://www.zionut2000.org.il/hebrew/business_orbotech.html

צמרת צבי, 1993. "חלוציות מגויסת: עלייתו ונפילתו של השירות החלוצי לישראל." *קתדרה לתולדות ארץ ישראל וישובה*, 67.

קובץ התקנות, 6544, 12.12.2006: הודעת מס הכנסה (סכום התרומות למוסד ציבורי), התשס"ז-2006. ירושלים: מדינת ישראל, משרד המשפטים, עמ' 379

<http://www.justice.gov.il/NR/ronlyres/11C528B2-EDEF-4B69-B8E8-F86211A3D38F/14804/6544.pdf>

שי, שמואל, אלון לזר, רבקה דוכין ובנימין גדרון 1999. פילנתרופיה בישראל: דפוסי תרומה והתנדבות של הציבור. באר שבע: המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

ACOSS 2005. *Giving Australia: Research on Philanthropy in Australia*. Canberra: Australian Council of Social Service (ACOSS), Centre for Australian Community Organisations and Management (CACOM) at the University of Technology, Sydney, the Centre of Philanthropy and Nonprofit Studies (CPNS) at the Queensland University of Technology, Roy Morgan Research (RMR), McNair Ingenuity Research and the Fundraising Institute - Australia (FIA).

Allison Lora D., Morris A. Okun And Kathy S. Dutridge 2002. Assessing Volunteer Motives: A Comparison of an Open-ended Probe and Likert Rating Scales. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 12: 243–255.

Bailie, Lorna 2006. Standards for Defining and Measuring Volunteer Activity. Paper presented at the International Association for Official Statistics (IAOS) Conference, Ottawa, 2006.

BLS 2007. Volunteering in the United States, 2006. Washington: U.S. Bureau of Labor Statistics, Division of Labor Force Statistics.

<http://www.bls.gov/news.release/volun.nr0.htm>

- Brown, Melissa S. and Patrick M. Rooney 2007. *Giving Following a Crisis: An Historical Analysis*. Indianapolis: Center on Philanthropy, Indiana University.
<http://www.philanthropy.iupui.edu/Research/Giving/Crisis%20Giving%20paper%203-24-031.doc>
- Carson Emmett D. 1999. "On Defining and Measuring Volunteering in the United States and Abroad". *Law and Contemporary Problems*, 62(4): 67-71.
- CEV and AVSO 2007. *Legal Status of Volunteers in Europe*. Brussels: CEV - European Volunteer Centre and AVSO - Association for Voluntary Service Organisations.
http://www.cev.be/legal_status_countryreports.htm
- Clary, E. Gil, Mark Snyder, Robert D. Ridge, John Copeland, Arthur A. Stukas, Julie Haugen and Peter Miene 1998. "Understanding and assessing the Motivations of volunteers: a Functional Approach", *Journal of personality and Social Psychology*, 74(6): 1516-1530.
- CNCS 2006. *Volunteering in America: State Trends and Rankings 2002-2005*. Washington, DC: Corporation for National and Community Service.
- CNP 2007. *Private Philanthropy across the World*. Baltimore: Johns Hopkins University, Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project.
http://www.jhu.edu/~cnp/PDF/comptable5_dec05.pdf
- Frumkin, Peter 2006. *Strategic Giving: The Art and Science of Philanthropy*. Chicago : University of Chicago Press.
- Fuertes Fernando Chacón and Luisa Vecina Jiménez 2000. "Motivation and Burnout in Volunteerism", *Psychology in Spain*, 4(1): 75-81
- Hall, Michael 2001. "Measurement Issues in Surveys of Giving and Volunteering and Strategies Applied in the Design of Canada's National Survey of Giving, Volunteering and Participating". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 30(3): 515-526.
- Hall, Michael, David Lasby, Glenn Gumulka and Catherine Tryon 2006. *Caring Canadians, Involved Canadians: Highlights from the 2004 Canada Survey of Giving, Volunteering and Participating*. Ottawa: Statistics Canada.
- Hardin, G. (1982). "Discriminating altruisms". *Zygon*, 17(2): 164-173.
<http://www.partnerships.gov.au/downloads/givingaustraliareport.pdf>

- Lindahl Wesley E. And Aaron T. Conley 2002. Literature Review: Philanthropic Fundraising. *Nonprofit Management & Leadership*, 13(1): 91-112.
- Loukianov, Vladimir and Svetlana Mikhailova 2001. "The New Life of Volunteering in Russia". *Social Economy and Law Journal*, 10 (Autumn 2001). <http://www.efc.be/cgi-bin/articlepublisher.pl?filename=VL-SE-10-01-1.html>
- Lowenberg, Frank, M. 2001. *From charity to social justice: The emergence of communal institutions for the support of the poor in ancient Judaism*. Somerset, NJ: Transaction Publishers.
- Ostrower, Francie 1995. *Why the Wealthy Give: the Culture of Elite Philanthropy*. Princeton: Princeton University Press.
- Pharoah, Cathy, Karl Wilding, Catherine Walker and Susan Wainwright 2005. *UK Giving 2004/05: Results of the 2004/05 survey of individual charitable giving in the UK*. London and West Malling: National Council for Voluntary Organisations (NCVO) and Charities Aid Foundation (CAF).
- Prince, Russ A. and Karen M. File 1994. *The Seven Faces of Philanthropy*. Jossey-Bass Publishers, San Francisco.
- Putnam, Robert 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Schervish, Paul G. 1998. "Philanthropy." *Encyclopedia of Politics and Religion*, edited by Robert Wuthnow. Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 600-603.
- Schervish, Paul G. and John J. Havens 1997. "Social Participation and Charitable Giving: a Multivariate Analysis". *Voluntas*, 8(3): 235-260.
- Schneider, John C. (1996). "Philanthropic styles in the United States: Toward a theory of regional differences". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25(2): 190-210.
- Shaw, Sondra C. and Martha A. Taylor 1995. *Reinventing Fundraising: Realizing the Potential of Women's Philanthropy*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Silber, Ilana and Zeev Rozenhek 2000. *The Historical Development of the Israeli Third Sector*. Beersheba: Israeli Center for Third-sector Research, Ben-Gurion University of the Negev.

- Toppe, Chris 2005. *Measuring Volunteering: A Behavioral Approach*. College Park, MD: Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement (CIRCLE), University of Maryland.
- Van Slyke, David M. and Arthur C. Brooks 2005. "Why Do People Give? New Evidence and Strategies for Nonprofit Managers. *American Review of Public Administration*, 35(3): 199-222.
- Webb, Deborah J., Corliss L. Green and Thomas G. Brashear 2000. Development and Validation of Scales to Measure Attitudes Influencing Monetary Donations to Charitable Organizations. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 28(2): 299-309.
- Wright, K. (2001). "Generosity vs. altruism: Philanthropy and charity in the United States and United Kingdom". *Voluntas*, 12(4): 399-416.